

KRONIKA

časopis za slovensko krajevno zgodovino

letnik 23

št. 3

leto 1975

GEOLOŠKI ZAVOD LJUBLJANA

LJUBLJANA, DIMIČEVA 16

GEOLOŠKA RAZISKOVANJA

- geološke in geofizikalne raziskave
- mineralne surovine
- geomehanika, fundiranje nizkih in visokih zgradb
- konsolidacija gradbenih tal
- pitna, industrijska, termalna in mineralna voda

VRTANJE

- raziskovalno in eksploatacijsko
- za sidranje
- za konsolidacijo tal
- pilotiranje pri fundiranju objektov

RUDARSTVO

- raziskave
- masovno miniranje

PROJEKTIRANJE IN
KONSTRUKCIJE VRTALNIH
STROJEV IN OPREME
INVESTICIJSKA DELA V TUJINI
ZASTOPANJE TUJIH FIRM

Čestitamo za praznik DNEVA REPUBLIKE 29. november, istočasno pa želimo svojim poslovnim prijateljem in znancem tudi **SREČNO IN USPEŠNO NOVO LETO 1976!**

INDUSTRIJSKA PRODAJALNA

dekorativna

Ljubljana, celovška cesta 280

Telefon 54 241 (avtobus št. 1 — velik parkirni prostor)

nudi po tovarniških cenah

POHIŠTVENE TKANINE, DEKORATIVNE TKANINE, ROČNO TKANE VOLNENE TAPISERIJE, BLAZINE, PR-
TIČE, POSTELJNA PREGRINJALA. VELIKA IZBIRA — SVETOVALNA SLUŽBA. ODPRTO OD 8. DO 19. URE,
OB SOBOTAH OD 8. DO 13. URE.

KRONIKA

ČASOPIS ZA SLOVENSKO KRAJEVNO ZGODOVINO

XXIII

1975

IZDAJA IN ZALAGA ZGODOVINSKO DRUŠTVO ZA SLOVENIJO
SEKCIJA ZA KRAJEVNO ZGODOVINO

LJUBLJANA

IZDAJATELJSKI SVET: DR. PAVLE BLAZNIK, DR. FERDO GESTRIN (PRESEDNIK), OLGA JANSÁ-ZORN, ANTOŠA LESKOVEC, NIKO LUKEŽ, BOŽO OTOREPEC, SLAVICA PAVLIĆ, DR. MIRO STIPLOVSEK, DR. JOŽE ŠORN, DR. SERGIJ VILFAN, SREČKO VILHAR, VIDA WEDAM, DR. TONE ZORN, JOŽE ZONTAR

UREDNIŠKI ODBOR: FRANCE DOBROVOLJC, DR. TONE FERENC, DR. FERDO GESTRIN, OLGA JANSÁ-ZORN, BOŽO OTOREPEC, DR. JOŽE ŠORN, DR. SERGIJ VILFAN, PETER VODOPIVEC, JOŽE ZONTAR — GLAVNI UREDNIK: OLGA JANSÁ-ZORN — ODGOVORNI UREDNIK: JOŽE ZONTAR — LEKTOR: FRANCE DOBROVOLJC — OBLIKOVALEC: JULIJAN MIKLAVČIĆ — ZA UPRAVO ODGOVARJA MAJDA KUNAVER — SOFINANCIRA RAZISKOVALNA SKUPNOST SLOVENIJE — TISKA TISKARNA TONE TOMŠIĆ V LJUBLJANI — KLIŠEJE IZDELUJE KLIŠARNA »LJUDSKE PRAVICE« V LJUBLJANI

KAZALO

AVTORSKO KAZALO

RAZPRAVE IN ČLANKI

- Gestrin Ferdo*: Piranska popotovanja v 15. stoletju — 74
Grafenauer Bogo: Ob osemdesetletnici Josipa Žontarja — 180
Habjan Vlado: Boj Celjskih za Podravje in Posočje v letih 1425—1430 — 1
Höfler Janez: O nekaterih slovenskih skladateljih 16. stoletja — 87
Hojan Tatjana: Stoletnica prve mestne dekliške šole v Ljubljani — 178
Jakopič Bogo: Delež slovenskih učiteljev gluhih pri strokovnem in splošnem izdajateljskem delu — 41
Kobe-Arzenšek Katarina: Vrvarska obrt na Slovenskem skozi stoletja — 170
Maček Jože F.: Ustanovitev uprave državnih posestev na Kranjskem pod Leopoldom II — 21
Mlinarič Jože: Meščanski špital pri Lenartu v Slovenskih goricah — 13
Mlinarič Jože: Gosposočina Puhenštanj pri Dravogradu do okoli leta 1600 — 153
Nedog Alenka: Utrjevanje enotnosti protifašističnih sil na Slovenskem ob snovanju Društva prijateljev Sovjetske zveze leta 1940 — 65
Ožinger Anton: Študenti iz slovenskih dežel na dunajski univerzi v poznem srednjem veku (1365—1518) — 149
Penič Lojze: Partizanska bolnišnica Jesen — 133
Peršič Janez: Florentinec Franciscus Benzini, bankir v Piranu (1338—1348) — 138
Pleterski Janko: Avstrija in Slovenci leta 1912 do 1913 — 110
Prelovšek Damjan: Ljubljanski mostovi v drugi polovici 19. in v začetku 20. stoletja — 29
Reisp Branko: Tiskarna Janeza Mandelca in leta 1578 tiskana pesem o zmagi Ivana Ferembergerja nad Turki — 81
Rijavec Leopold: Ljubljanske bolnišnice. Ob osemdesetletnici bolnišnice na Zaloški cesti 2 — 101
Simoniti Primož: Lenart Mravljja = Leonhardus Formica — 45
Smolnik Marijan: Novi odlomki protestantskih tiskov. Ob 400-letnici prihoda tiskarja Mandelca v Ljubljano — 161
Sukič Stejan: Čevljarški ceh v Turnišču — 24
Sorn Jože: Jožef Mrak kot geodet in risar — 94
Vrišer Sergej: Uniforme meščanskega korpusa in deželne brambe v Mariboru — 166
Zorn Tone: Nemško nacionalno društvo »Südmark« na avstrijskem Koroškem v prvem desetletju prve avstrijske republike — 38

IZ STARIH FOTOGRAFSKIH ALBUMOV

- Kambič Mirko*: Fotograf Kristijan Pajer — 47
Kambič Mirko: Dagerotipija na Slovenskem — 121
Vrišer Sergej: Stari Maribor — 183

DELO NAŠIH ZAVODOV IN DRUŠTEV

- Pavlič Slavica*: Šolske stavbe v Ljubljani (Razstava v Slovenskem šolskem muzeju) — 52
Stiplovšek Miro: Ob razstavi »Radomlje v NOB« — 55
Stres Guido: K poročilu o razstavi goriškega in istrskega begunskega šolstva v prvi svetovni vojni — 124

- Samperl Kristina*: Zgodovinski arhiv v Ptujju je v februarju pripravil razstavo »Ptuj na starih slikah, načrtih in zemljevidih« in obenem za teden dni odprl občinstvu svoja vrata — 124
Zontar Majda: Razstava »Mlini na Gorenjskem« — 50
Zontar Majda: Razstava »Stavkovno gibanje na Gorenjskem leta 1935« — 186
Zontar Majda: Gorenjska industrija 1945—1975. Razstava Gorenjskega muzeja — 187

NOVE PUBLIKACIJE

- Gombač Boris*: Jadranski koledar 1974, Trst 1973, Jadranski koledar 1975, Trst 1974 — 127
Gombač Metka: Mačkovlje v boju za svobodo. Mačkovlje 1974 — 62
Grafenauer Darja: Miroslav Pahor, Tone Mikeln: Piran. Portorož 1972 — 61
Granda Stane: Tone Knez, Novo mesto v antiki. Novo mesto 1974 — 129
Granda Stane: Tone Knez, Arheološko Novo mesto. Ljubljana 1974 — 191
Granda Stane: Jože M. Grebenc, Gospodarska ustanovitev Stične ali njena dotacija leta 1135. Stična 1973 — 192
Janča-Zorn Olga: Zbornik Narodne in univerzitetne knjižnice. Ljubljana 1974 — 60
Janša-Zorn Olga: Jože Curk, Ormož in njegova okolica. Ljubljana 1973 — 61
Juvančič Ivo: Petersonova knjiga o ustanovitvi osi Rim—Berlin. Berlin (Tübingen 1973) in dogodki v Julijski krajini leta 1934 — 125
Marušič Branko: Primorski slovenski biografski leksikon. 1. A-Bartol. Gorica 1974 — 57
Marušič Branko: Marino De Grassi, II giornalismo goriziano a metà dell'ottocento (1848—1851). Trieste 1974 — 130
Marušič Branko: Knjige Camilla Medeota o zgodovini Posočja v prvih desetletjih 20. stoletja — 193
Marušič Branko: R. Specogna - A. Mizzau - A. Di Rito, Monsignor Ivan Trinko 1863—1954, Udine 1974 — 195
Nečak Dušan: Die Slovenen in Kärnten — Slovenci na Koroškem. Celovec 1974 — 198
Peršič Janez: Drago Stepišnik, Telovadba na Slovenskem. Ljubljana 1974 — 63
Slabe Marijan: Varstvo spomenikov XVII—XIX /1, Ljubljana 1974 — 190
Stergar Janez: Koroški koledar 1975 — 59
Stergar Janez: Tone Ferenc, Milica Kacin-Wohinz, Tone Zorn: Slovenci v zamejstvu. Ljubljana 1974 — 195
Stergar Nataša: Drago Pahor, Prispevki k zgodovini obnove slovenskega šolstva na Primorskem 1943—1945. Trst 1974 — 198
Stergar Nataša: Sonja Reisp, Križoč. Radio Osobodilne fronte 1941—1942, Ljubljana 1975 — 199
Samperl Kristina: Ptujski zbornik IV. Maribor 1975 — 190
Tehovnik Janez: Sergij Vilfan in Jože Žontar, Arhivistika. Ljubljana 1973 — 128
Tehovnik Janez: Iskra V. Čurkina, Matija Marjar-Ziljski. Ljubljana 1974 — 196
Vodopivec Peter: Wolfgang Petritsch: Die slovenische Studenten an der Universität Wien (1848—1890). Dunaj 1972 — 130
Vovko Andrej: Paolo Petricig-Valentino Z. Simonitti, Slovenska skupnost v Beneški Sloveniji. Trst 1974 — 63

Zorn Tone: Goriški letnik. Nova Gorica 1974 — 58
 Zorn Tone: Anton Krempel, Dogodivšine štajerske zemle. München—Ljubljana 1974 — 60
 Zorn Tone: Sealde Knapp, Die Hofnamen des Kärntner Zollfeldes und seiner Umgebung 1960 — 131
 Zorn Tone: Anton Ožbolt, Dežela Petra Klepca. Ljubljana 1974 — 197

KAZALO SLIK

POKRAJINE, GRADOVI, NASELJA IN PODOBNO

Grad Vajškra-Ladskron severovzhodno od Beljaka. Perorisba iz nekega zapisa okoli 1600 — 6
 Bela peč, trdnjavska zapora in mitnica ob »strehu slovenskega sveta« (po Valvazorju) — 8
 Beljak — Villach okoli 1625 (Khevenhüller Chronik) — 10
 Litoželezni Čevljarski most (ing. Johann Hermann, 1867) — 31
 Svečana otvoritev Zmajskega mostu 4. X. 1901 — 33
 Panorama s starega ortneškega gradu — 48
 Ribnica na Dolenjskem — 48
 II. deška osnovna šola — Graben — zgrajena 1875 — 52
 Poslopje tehniške srednje šole v Ljubljani (zgrajeno 1911. leta) — 53
 Visoka šola za telesno kulturo (zgrajena 1964. leta) — 54
 Samostan diskalceatov na Ajdovščini — 102
 Meščanski špital v Ljubljani — 103
 Barake na vrtu bolnišnice na Ajdovščini po potresu — 106
 Bolnišnica na Ajdovščini (nasproti sedanji kavarni Evropa) po potresu — 107
 Vhod v bolnišnico in kapelo na Ajdovščini — 108
 Partizanska bolnišnica Jesen — 135
 Puhenštanj leta 1681 (G. M. Vischer, Topographia ducatus Stiriae) — 155
 Mariborski grad z delom grajskega trga, 60. leta 19. stoletja — 183
 Mariborski Pristan s šajkami in mlini na Dravi, 80. leta 19. stoletja — 184

NAČRTI IN ZEMLJEVIDI

Projekt verižnega Špitalskega mostu (ing. Simon Foyker, 1830) — 30
 Arh. Jurij Zaninovich, načrt ograje Zmajskega mostu (1900) — 32
 Osnutek za novi Špitalski most (WD, 1908) — 35
 Zemljevid piranskih popotovanj v 15. stoletju — 77
 Pogled na del idrijskih vodnih pogonov, rudniških objektov in drugih stavb — 95
 Skrajni zahodni del velike karte Zasavja od Štangarskega gozda pri Kresnicah do premogovnika v Zagorju — 97
 Slovenski študentje po važnejših krajih — 151
 Stanje urbarialne posesti gosposčine Puhenštanj po imenjski cenitvi leta 1542 — 157

OSEBE

Operni pevec Josip Nolli v vlogi grofa Alfonsa (1879) — 49
 Nagrobnik Jurija Slatkonje v cerkvi Sv. Ščefana na Dunaju iz okoli leta 1520 — 89
 Portret Jožefa Mraka — 100
 Portret Antonije Schmid. Dagerotipija — 121

Andrej Fleiss, mariborski usnjar v uniformi nadporočnika meščanskega korpusa na prehodu iz 18. v 19. stoletje — 166
 Jurij Sivec, svetilničar in kulisar mariborskega gledališča, 90. leta 19. stoletja — 185
 Mariborski kolesar Vid Murko, 1890 — 185

RAZNO

Spomenik na Urhu — naslovna stran 1. zvezka Shematična ponazoritev napada čete »testutorjev« — 2
 Mali oblegovalni oven z upravljalci — 3
 Tehničen prikaz obleganja trdnjave in mestnih obzidij v poznem srednjem veku — 5
 Faksimile naslovne strani ustanovnega pisma za lenarški špital iz leta 1661 oz. 1672 — 15
 Faksimile prve strani inventarja lenarškega špitala iz leta 1625 — 17
 Prisega članov čevljarskega ceha v Turnišču iz leta 1856 — 25
 Zastava čevljarskega ceha v Turnišču — 27
 Prvi obrat Planike v Turnišču — 28
 Industrijski kombinat Planika — Kranj, TOZD tovarne obutve v Turnišču — 28
 Napis na hrbtni strani Pajerjevih vizitnih portretov — 47
 Risba Rogačevega mlina z lončenimi stopami ob Šobčevem bajerju — 50
 Zarobarjev kmečki mlin pri vasi Suša v Poljanski dolini s kolesom na zgornjo vodo — 51
 Razstava Mlini na Gorenjskem v galeriji Mestne hiše v Kranju — 51
 Spomenik NOB v Kamniku — naslovna stran 2. zvezka
 Faksimile Mandelčevega tiska pesmi o zmagi Ivana Ferenbergerja nad Turki pri Drežniku 1578 — 84, 85
 Prepis Sladkonjeve kompozicije Ego vos elegi — 90
 Steinbergovi merilni instrumenti — 95
 Skrivna kmečka peč za žganje živosrebrne rude — 98
 Spominska plošča v upravnem posloppju ljubljanske bolnišnice iz leta 1895 — 105
 Družinski portret ljubljanskih meščanov. Dagerotipija — 122
 Portret dvojice. Dagerotipija — 123
 Trebelno, spomenik NOB — naslovna stran 3. zvezka
 Knjigoveški okraski Mandelčeve knjigoveznice — 161
 Ohranjeni del naslovnega lista hrvaške protestantske knjige Crikveni ordinalic — 162
 Crikveni ordinalic — konec predgovora s podpisom — 162
 Začetek besedila o pravem nauku in pridigovanju — 163
 Portreti štirih reformatorjev neznanega knjigoveza — 163
 Knjigoveški okraski neznanega knjigoveza — 164
 Primer ohranjenosti enega lista Trubarjevega novega testamenta — 165
 Oficir mariborskega meščanskega korpusa ob koncu 18. stoletja — 167
 Uniforme štajerske deželne brabme 1808/1809 — 168
 Učno pismo iz leta 1834 — 172
 Pomočniško pismo iz leta 1928 — 173
 Stavkajoči delavci na Javorniku poslušajo poročila o poteku pogajanj julija 1935 — 186
 Manifestacija delavskih žena in deklet za stavko na Jesenicah 15. 7. 1935 — 187
 Prvi delavski svet v Sloveniji in drugi v Jugoslaviji je bil izvoljen v tovarni Sava v Kranju — 188

KRONIKA
ČASOPIS ZA SLOVENSKO KRAJEVNO ZGODOVINO

23. letnik Ljubljana 1975 3. zvezek

Lojze Penič: Partizanska bolnišnica Jesen — Stran 133
The Partisan Hospital »Jesen«	Uniforms of the Civic Corps and Regional Defence in Maribor
Janez Peršič: Florentinec Franciscus Benzini, bankir v Piranu (1338—1348) — Stran 138
The Florentine Franciscus Benzini, a Banker at Piran (1338—1348)	Katarina Kobe-Arzenšek: Vrvarska obrt na Slovenskem skozi stoletja — Stran 170
The Rope-Maker's Trade in Slovenia Through Centuries
Anton Ožinger: Študenti iz slovenskih dežel na dunajski univerzi v poznem srednjem veku (1365—1518) — Stran 149
Students from the Slovene Regions at the Vienna University in the Late Middle Ages (1365—1518)	Tatjana Hojan: Stoletnica prve mestne deklinške šole v Ljubljani — Stran 178
The Centenary of the First City School for Girls in Ljubljana
Jože Mlinarič: Gospoščina Puhenštanj pri Dravogradu do okoli leta 1600 — Stran 153
Manorial Estate Puhenštanj near Dravograd until about 1600	Bogo Grafenauer: Ob osemdesetletnici Josipa Žontarja — Stran 180
The Eighty Anniversary Josip Zontar
Marijan Smolik: Novi odlomki protestantskih tiskov — Stran 161
New Passages of the Protestant Prints	Iz starih fotografskih albumov — Stran 183
Photos from old albums
Sergej Vrišer: Uniforme meščanskega korpusa in deželne brambe v Mariboru — Stran 166	Delo naših zavodov in društev — Stran 186
Notes on the activity of our institutes and associations
	Nove publikacije — Stran 190
New publications

Na ovitku: Trebelno, spomenik NOB

Ureja uredniški odbor. Glavni urednik Olga Janša-Zorn. Odgovorni urednik Jože Zontar

Izdaja in zalaga Zgodovinsko društvo za Slovenijo, sekcija za krajevno zgodovino — Predstavnik Majda Kunaver — Tisk tiskarna Tone Tomšič v Ljubljani — Uredništvo in uprava v Ljubljani, Mestni trg 27/III — Tekoči račun 50101-678-47483 — Letna naročnina 50 din, posamezna številka 20 din.

PARTIZANSKA BOLNIŠNICA JESEN

LOJZE PENIČ

Ob 30-letnici osvoboditve je mariborska univerza prevzela patronat nad bolnišnico Jesen, ki je edina obnovljena partizanska bolnišnica na vzhodnem Pohorju. Letos je bilo urejeno okolje ter bila pripravljena majhna razstava v baraki za ranjence. Najbolj prizadevni zbirajo še zadnje predmete iz bolnišnice, da bi z njimi dopolnili razstavo. Ob vseh teh delih se je izkazalo, da ljudje ne malo vedo o partizanskem zdravstvu na Pohorju, ki je povezano z imeni zdravnikov dr. Ivana Kopača-Pavčka in dr. Hermana Šlokana-Zmaga. Dr. Pavček je vodil partizanske bolnišnice na zahodnem Pohorju, ki so jih ob koncu vojne označevali s skupnim menom sektor P 1, dr. Zmago pa bolnišnice na vzhodnem Pohorju — sektor P 2. Slovanove bolnišnice Tihi dol, Leto, Zaklon, Zima, Pomlad, sprejemna bolnišnica Košuta ter terenska apoteka Granit in ekonomat Košuta so bili med Jurgovim in Lovrencem oziroma Ribnico na Pohorju. Bolnišnico Jesen so pa na ukaz štaba IV. operativne cone zgradili bolj proti vzhodu blizu Šmartnega.

Gradbena ekipa je pričela graditi bolnišnico v drugi polovici oktobra najprej v Gričovi frati pod Velikim vrhom. To gradbišče je kmalu opustila, ker so okoliški kmetje že ob začetku gradnje zvedeli, da gre za gradnjo partizanske bolnišnice. Ekipa je poiskala nov prostor v Atemsovem gozdu v smrekovem mlaju na pobočju nad potokom kakih 400 m severovzhodno od kmetije Lepe (Planina pod Šumikom 1). Ker so jo začeli graditi v jeseni, je dobila ime Jesen.¹ Ko je prišla ekipa na gradbišče, je morala najprej dobiti gradbeno orodje. Pri okoliških kmetih je dobila krampe, lopate, motike, žage, sekire, žico ipd. Najprej je izkopala useke v strmo pobočje in tako naredila majhne terase. Na njih je ekipa do začetka novembra že postavila ogrodje za barake. Pri gradnji barak so tramove vezali s trtami. Izjemoma so jih zbijali z lesenimi klini. Žebeljev niso uporabljali, ker bi z zabijanjem lahko izdali gradbišče. Okrogli les je ekipa požagala skoraj pol ure daleč v smeri proti Kurji vasi in ga znosila na gradbišče.

Bilizu bolnišnice graditelji niso smeli sekati, da ne bi spremenili okolja bodoče bolnišnice ter da ne bi s sekanjem in žaganjem ponovno izdali gradbišča. Deske je ekipa vzela na Smogavčevi (Skrinjarjevi) ter Grilovi žagi. Vozil jih je kmet Franc Mušič, gospodar na kmetiji Lepe. Za bolnišnico sta vedela le Franc Mušič in njegova žena Olga, ki sta bila glavna obveščevalca. Obveščanje je bilo potrebno že v normalnih okoliščinah. Tokrat je bilo še bolj potrebno, ker je začetek gradnje oktobra 1944 sovpadel z začetkom nemških hajk, ki so zlomile osvobojeno ozemlje na Pohorju. Mušičeva sta se domnila z graditelji, da jih bosta opozarjala na nevarnost z napajanjem živine. Če sta pri napajanju kričala na živino ali pokala z bičem, je bilo varno. Če pa sta napajala tiho, je bilo znamenje za nevarnost in ekipa je prenehala delati. Zavlada je stroga tišina. Ko so sprejeli Franca Mušiča med osebje bolnišnice, je vse obveščevalno delo opravljala njegova žena. Poleg tega je Olga Mušič pekla kruh za bolnišnico, v času hajk, ko v bolnišnici niso smeli kuriti, pa tudi kuhala hrano. Leta 1944 je že v začetku novembra zapadel sneg. Treba je bilo zakrivati sledove, ki jih je puščala ekipa v snegu. V takšnem primeru je navadno Mušičeva zapregla vola in po partizanskih stopinjah zapeljala hlod, ki je zabrisal sledove do potoka. Naprej jih je morala zakriti ekipa sama. S snegom je nastopil tudi mraz, ki je članom ekipe močno poslabšal delovne pogoje in še zlasti bivanje pod šotorom iz padala. Spali so na smrekovih vejah pogrnenih s šotorskim krilom.

Kljub izredno hudim pogojem (neprestane nemške hajke in sneg) je ekipa do konca decembra 1944 zgradila blizu kmetije Lepe majhno naselje za bolnišnico Jesen. Pripravila je barako za ranjence z manjšim prostorom, ambulanto, barako za kuhinjo in razkuževalnico, barako za osebje, zemljanko za živila in zemljanko za evakuacijo ranjencev. Največja je bila baraka za ranjence, ki je bila dolga nad 8 m in široka okoli 3 m. Od tega je zavzemala ambulanta kakih 6 m². Baraka je bila visoka 2 m. Imela je izhod na obeh straneh. Skozi štiri okna je vanjo prišlo precej svetlobe. Vrata in okna je ekipa prinesla iz prazne Atemsove lovske kočice v Kurji vasi. Za težje ranjence je pripeljal intendantni vod postelje s posteljnino iz neke lovske kočice blizu Šumika. Za lažje ranjence je ekipa pripravila pogrado nad posteljami. V sobi je bila peč, miza s stoli in polica s knjigami. V ambulanti je bila operacijska miza, ki so jo partizani izdelali sami, potem pa še police za instrumente in zdravila. Ku-

hinja je bila dolga 4,30 m, široka pa 3,20 m. Opremljena je bila z mizo, s stoli, s polico za posodo in z zidanim štedilnikom, ki so ga tudi odnesli iz Atemsove lovske kočice in ga zazidali v bolnišnici. V bližini kuhinje so postavili izvirek vode. Zraven nje je bila razkuževalnica, ki je bila dolga 3,15 m in široka 2,40 m. Služila je za razkuževanje oblek, za kuhanje perila, za kopanje ranjencev in osebja in za sušenje drv. Kuhinja je imela dve okni, razkuževalnica pa eno. Baraka za osebje bolnišnice je bila dolga 4 in široka 3,15 m. Imela je dve okni. V njej so bili pogradi v nadstropje. Vse barake so imele zadnje stene vdolane v zemljo. Blizu barak je bila majhna zemljanka za hrano. Ob bolnišnici sta bili še dve stranišči ter jama za odpadke. Na mestu, kjer je skozi smrekov mlaj posijalo sonce, je ekipa iz hlodja pripravila za silna ležišča za sončenje. Kakih 200 m od bolnišnice je bila zemljanka za evakuacijo ranjencev. Imela je dvojne pograde, nad njimi pa je bila polica za suho hrano in sanitetni material. Za odtok vode, ki bi se nabirala v zemljanki ob velikih nalivih, so graditelji zgradili kanal. Zemljanka je bila skopana okoli 4 m globoko v zemljo in prekrita z debelo plastjo zemlje, v katero so graditelji posadili smreke. Nad barakami so postavljali stražo. Barake same so notraj oblepili s papirjem in platnom, od zunaj pa obložili s praproto, kar je služilo za maskiranje pa tudi za toploto. Za notranje olupšave je poskrbela bolničarka Angelca Gril. Spomlad leta 1945 je bolniško sobo krasila tudi zastava, ki so jo naredila dekleta z okoliških kmetij.

Po navodilih referenta za bolnišnice pri štabu IV. operativne cone z dne 11. avgusta 1944 je gradbena ekipa po končani gradnji postala osebje bolnišnice. S to odredbo je referent za bolnišnice dosegel, da so bile gradbene ekipe pri gradnji bolj previdne, saj so gradile bolnišnice tudi zase. Konspiracija se je s tem povečala. Tudi gradbena ekipa bolnišnice Jesen se je preosnovala v osebje te bolnišnice. Že v času gradnje so imeli graditelji posebne funkcije. Bolnišnico Jesen so gradili: Jože Kalan — upravnik, Ivan Strehar-Župan — sekretar, France Kunc — vodja gradnje, Jože Žibert — vojni referent, Franc Urnaut — dezinfektor, Jože Hrastrnik — kamufler, Oton Albreht — kurir, Anton Somrek-Dušan in Anton Smogavec — intendant, Marija Podstenšek — kuharica.

Januarja 1945 je bilo zamenjanih nekaj članov osebja v bolnišnici. Upravnika Jožeta Kalana je zamenjal Božo Jarnovič-Miha, ki je bil prej vodil centralni ekonomat Košuta. Odšla je tudi kuharica Marija

Podstenšek. Zamenjal jo je Ivan Kranjc. Ekipo so okrepili še domačini Jože Smogavec, Jože Kresnik in Franc Mušič. Po prihodu prvih ranjencev v bolnišnico sta prišli tudi bolničarki Angelca Gril in Julijana Kovač. Med osebje je treba prišteti tudi zdravnika dr. Hermana Slokana-Zmaga, ki je po potrebi prihajal v bolnišnico Jesen, čeprav so ga pri tem večkrat ovirale sovražne hajke. Pot v bolnišnico Jesen je bila že brez hajk zelo nevarna. Po globokem snegu je moral prehoditi šest ur, da je prišel od drugih bolnišnic sektorja P 2 do bolnišnice Jesen.²

Po izjavah bolniške ekipe so prišli prvi ranjenci v bolnišnico konec decembra 1944, medtem ko partizanski dokumenti omenjajo prve ranjence šele 6. januarja 1945. To so bili borci Šercerjeve brigade,³ ki je blizu Križnega vrha napadla vlak ter imela pri tem ranjene in mrtve. Ko je ekipa nosila ranjence v bolnišnico, se je strogo držala navodil konspiracije. Šercerjeva brigada je prinesla ranjence do javke pri Smogavčevih, po domače Škrinjarjevih. Tam so ranjence prevzele ekipe bolnišnice, jim zavezale oči in jih nesle uro daleč v bolnišnico. (Pozimi so po debelem snegu za to pot porabili seveda mnogo več časa.) Za nameček so morale ekipe prehoditi zadnji del poti od kmetije Lepo do bolnišnice po potoku, da niso za seboj puščale sledov. S hojo po potoku so preprečile sovražniku zasledovanje s policijskimi psi. Prenos ranjencev v bolnišnico je bil zelo naporen. Ekipa so morale premagovati velike napore še zlasti takrat, ko je bilo več ranjencev in so morale z njimi na ramednih večkrat prehoditi to pot. Veliko previdnost je zahtevalo tudi odpuščanje ranjencev iz bolnišnice. V bolnišnici so ranjencem zavezali oči, jih vodili v krogu, jih med potom večkrat zavrteli, da so izgubili orientacijo, nato so jih navadno po daljši poti zapeljali na kurirsko javko, kjer so jim odvezali oči.

Kurirji so jih odpeljali v vojaške enote. Kadar so vodili odpuščene ranjence iz bolnišnice, so se izogibali hiš. Ranjenci niso smeli vedeti, kje je bolnišnica, ker bi jo lahko izdali, če bi bili ujeti. Zato niso smeli vedeti za imena kmetij blizu bolnišnice. Da se je lahko osebje bolnišnice med seboj sporazumevalo in govorilo tudi o okoliških kmetijah, so te poimenovali s partizanskimi imeni. Najbližji kmet Mušič je dobil ime Lesjak, javka bolnišnice pri kmetu Smogavcu, po domače Škrinjarju, je dobila ime Dragonar (Smogavec je služil vojsko pri konjenici in je imel na steni sliko iz tega časa). Maksa Turnerja, p. d. Smolarja so prekrstili v Jazbeca, Božidarja Smogavca s Planine v Petelina, Stegneta v Zajca. Domačija Pepce Korošec, p. d. Grilove Pepce, je dobila ime Volk.

Kljub previdnosti je bila bolnišnica večkrat v veliki nevarnosti. Kmalu po sprejemu prvih ranjencev v bolnišnico so Nemci januarja 1945 ujeli apotekarskega kurirja Franja Skočirja. Peljali so ga na javko h kmetu Škrinjarju in ga začeli zasliševati. Vprašali so kmeta in njegovo družino, če poznajo ujetnika. Kljub temu, da so ga že večkrat videli, so celo otroci odgovorili, da ga ne poznajo. Nemci so zahtevali, naj jim pokaže bolnišnico. Ker je imel pri sebi prepustnico iz Šercerjeve brigade, se je izgovarjal, da je iz te brigade. Odpeljali so ga v zapor. Bolnišnica je bila v strogi pripravljenosti. Drugič je bila bolnišnica v nevarnosti v tako imenovani ukrajinski hajki spomladi leta 1945. Tedaj so prišli Ukrajinci prav pod bolnišnico ob potoku, po katerem so ekipe nosile ranjence. Tam so se ustavili ter si ogledovali zemljevid. Osebje bolnišnice je bilo na položajih pripravljeno na brezupen boj. Opazovalo je Ukrajince in z nestrpnostjo pričakovalo njihovo odločitev. Ranjenci niso vedeli za nevarnost, a so jo

Partizanska bolnišnica Jesen

slutili. Medtem jim je bolničarka brala knjigo. Eno samo nepremišljeno dejanje bi izdalo bolnišnico. Po krajšem postanku so Ukrajinci nadaljevali pot ob potoku. V času te hajke v bolnišnici več dni niso kurili.

Življenje v bolnišnici je bilo svojevrstno. Dan so zamenjali z nočjo. — Dneve so preseleli ali prespali zavti v odeje v mrzlih barakah, kjer podnevi niso smeli kuriti. Podnevi so kurili le, če je bilo treba operirati kakega ranjenca. Tedaj so na koncu dimnih cevi mahal z vejami, da so razgnali dim, ki se je kadil iz zemlje. Dimne cevi so bile speljane pod zemljo, da se je čim več dima izgubilo v njej. Zvečer so pa barake zaživele. Zakurili so peči, prižgali petrolejke, karbidovke, sveče ali treske, če je vsega drugega zmanjkalo. Vsak večer so seveda pregledali zatemnitev oken, da ne bi svetloba izdala barak. Imeli so politične ure, igrali šah in brali knjige. Kadar je bil v postojanki dr. Slokan, je imel poučna predavanja.

Življenje v postojanki je trajalo le krajši čas, ker je bilo treba zaradi štednje kmalu ugasiti luči. Medtem so v kuhiniji pripravljali večerjo (kuhali so le ponoči). Za kurjenje so uporabljali olupljena suha drva, da se je čim manj kadilo. Ko so skuhalo večerjo, so do svita skuhalo še zajtrk in pripravili že kosilo (mrzlo). Kuhali so največ mesa, krompirja in fižola. Težji ranjenci so imeli vedno kaj za priboljšek (kavo, sladkor, med in drugo). Delovna ekipa bolnišnice je zvečer odhajala po ranjence, zdravila in hrano. Člani ekipe so morali pohiteti, da so se še v temi vrnili in da so do jutra zbrisali sledove. Pozimi so sledove zbrisali s snegom, ki so ga z rešetom sejali na gaz, spomladi pa so na pot natrosili iglic. Vsak član bolnišnice je moral zbrisati sled za seboj. V bolnišnici je bil še kamufler, ki je odgovarjal za maskiranje poti. V ta namen je imel vedno iglice na zalogi. Spomladi leta 1945, ko ni bilo več tako mrzlo, se je način življenja spremenil. Tedaj so delali tudi podnevi. Čeprav v zadnjem mesecu vojne ni bilo več hajk, v bolnišnici niso pozabili na previdnost.

Bolnišnica Jesen je bila zgrajena na videz na zelo izpostavljenem mestu. Pokazalo pa se je, da je bilo mesto dobro izbrano. Na takšnem kraju je okupator ni pričakoval. Dobra lokacija je osebju olajšala obveščevalno službo prek kmetije Lepe. Pristop v bolnišnico je bil možen tudi pozimi. Partizani so prišli po shojeni poti do kmetije Lepe in so morali na sledove paziti le zadnji del poti. Druge bolnišnice so bile pozimi skoraj nedostopne zaradi snega in še zlasti zaradi sledov, ki so jih puščali v snegu.⁴

Glavno delo bolnišnice je bilo zdravljenje ranjencev. To delo so uspešno opravljali, čeprav bolnišnica ni bila najbolj opremljena. V njej sta umrla dva ranjenca: borec Šercerjeve brigade Avgust Zobec iz Sv. Mohorja pri Rogaški Slatini, in intendant bolnišnice Jesen Anton Somrek-Dušan iz Brezja pri Ojlotnici. Avgust Zobec je bil ranjen skozi pljuča 5. januarja 1945 ob napadu na vlak pri Kričnem vrhu. Zdravil ga je najprej dr. Slokan, dokler ni odšel v druge bolnišnice. Nato ga je pregledal še dr. Dušan Šeber, ki je prišel za krajši čas v bolnišnico Jesen. Ranjencu pa ni bilo pomoči. Umrl je 25. januarja 1945. Začasno so ga pokopali blizu bolnišnice kar v snegu. Ko ni bilo več tako nevarno in ko so vremenske razmere dopuščale, so ga pokopali v zemljo. V grob so položili tudi steklenico s podatki o umrlem. Ekonom Anton Somrek-Dušan je bil ranjen 1. marca 1945 v Tinju, ko je šla ekipa bolnišnice tja po hrano. V Tinje so šli v skupinah v časovnih razmikih. Skupina Antona Somreka je prišli naletela na nemško mitralješko zasedo, ki je partizane napadla iz neposredne bližine. Somrek je bil ranjen v nogo. Tonček Smogavec ga je odnesel v gozd, mu dal prvo pomoč ter ga skrtil v grmovju. V bolnišnico ga ni mogel nesti, ker so pričeli Nemci zasledovati partizane. Ekipa je prinesla hudo ranjenega Somreka v bolnišnico šele 3. marca 1945. Kurir je šel po dr. Slokana, ki pa zaradi hajke ni mogel takoj priti v bolnišnico Jesen. Ko je prišel, je ranjencu odrezal nogo nad kolonom. Ker bolnišnica za amputacijo ni imela primerne orodja, je dr. Slokan uporabil kar Lepejevo žago. Zdravniški poseg je bil prepozen. Somrek je umrl zaradi zastrupitve 13. marca 1945. Pokopali so ga zraven Avgusta Zobca. Po vojni so svoji prekopalni posmrtni ostanke obeh umrlih.⁵

Iz seznama pacientov sektorja P 2 je razvidno, da se je v bolnišnici Jesen zdravilo 25 ranjencev. Za te borce so ohranjeni temperaturni listi. Po izjavah članov bolniške ekipe pa naj bi se v bolnišnici zdravilo več ranjencev. 17 ranjencev je bilo iz Šercerjeve brigade, ki je v začetku leta 1945 večkrat minirala železniško progo med Pragerskim in Poljčanami in napadala vlake. Pri tem je imela veliko ranjenih. V bolnišnici Jesen so se po seznamu pacientov zdravili naslednji borci: Alojz Klančnik, Martin Kores, Mirko Podpečan, Vinko Rebevšek, Avgust Zobec Anton Hojšek, Stanko Kos, Jože Polanec Jakob Kolbašnej, Ivan Česarko, Ivan Drvodelič, Alojz Gračner, Pavel Kozmek, Silvester Podbršček, Stanko Stajnko, Anton Somrek-Dušan, Vladimir Iršič, Alojz Pušnik.

Ernest Hag, Mirko Pravdič, Roman Šprenger, Alojz Vahter, Anton Stojan, Maks Pogačar in Olga Nikolenko. Ranjenci so razvrščeni po datumih prihodov v bolnišnico.⁶

Nevarnost za bolnišnico še tudi prve dni po osvoboditvi ni minila. Čez Pohorje so se umikale posamezne ustaške skupine, ki bi bile ranjencem nevarne. Ena takšnih skupin je izpraznila zemljanko gospodarske komisije na Tinju. Bolnišnica je še to zadnjo nevarnost srečno prestala. Osvoboditev so tudi ranjenci lepo proslavili. Dekleta iz okoliških kmetij so jim prinesla pečene kokoši, potice in druge priboljške. Nič niso obžalovali, da so še nekaj dni po osvoboditvi ostali v barakah bolnišnice Jesen. Čakali so, da so se razmere v dolini nekoliko uredile in da so pripravili dovolj prostora za vse ranjence v mariborski bolnišnici.

18. maja je bil izdan ukaz upravniku bolnišnice Božu Jarnoviču-Mihi, da mora takoj predati vse posle komisarju bolnišnice Ivanu Štreharju in oditi na novo službeno dolžnost v Maribor. Tedaj je zapustil Pohorje tudi vodja sektorja P 2 dr. Slokan ter se peljal skozi Oplotnico in Slovensko Bistrico v Maribor, kjer je organiziral saniteto. Konec maja 1945 so bolnišnico Jesen zapustili tudi ranjenci. Premeščeni so bili v mariborsko vojaško bolnišnico na Gosposvetski cesti.

Objekti bolnišnice so ostali po osvoboditvi nepoškodovani do leta 1949, ko se je pod težo snega porušila streha barake za ranjence. Leta 1950 je bila ta baraka prvič obnovljena. Vsi objekti bolnišnice pa so počasi propadali. Zrušili sta se zemljanki, podirale so se barake. Leta 1961 so bile barake v celoti obnovljene. Zaradi trajnosti obnove so barake postavili na betonske temelje, ki jih seveda med vojno ni bilo. Tudi streha med vojno ni bila pokrita s pločevino. Okna na barakah so bila večja, kot so sedanja. Zemljanki nista obnovljeni. Operacijska miza bolnišnice Jesen je v Muzeju narodne osvoboditve v Mariboru. V obnovljeni bolnišnici je kopija operacijske mize, ki je bila narejena po vojni. Obiskovalce obnovljene bolnišnice je treba še opo-

zoriti, da se je od leta 1944 močno spremenilo okolje. Smreke so zrasle in ne zakrivajo več barak.⁷

OPOMBE

1. Dopis sanitetnega odseka IV. operativne cone dr. Pavčku z dne 25. 9. 1944; v arhivu Inštituta za zgodovino delavskega gibanja (dalje navajam: IZDG); maturitetni nalogi Albine Kramar in Angelce Zaletel: Partizanske bolnišnice na Pohorju, v arhivu Muzeja narodne osvoboditve v Mariboru (navajam: MNOM); Ivan Štrehar, Opis partizanske bolnice na Pohorju; Glasnik (Slovenska Bistrica) 22. 7. 1961. — 2. Seznam osebja sektorja P 2, v arhivu MNOM; izjave Ivana Štreharja, Angelce in Boža Jarnovič, Franca Mušiča in Franja Skočirja ter načrt za obnovo partizanske bolnišnice Jesen, v arhivu MNOM; Stane Terčak, Bolnica P 2 Jesen. Iz naše krvi, Celje 1955, str. 12; dr. Metod Mikuž, Oris partizanske sanitete na Slovenskem, Ljubljana 1967, str. 309; Milan Ževart, Po sledovih NOV v mariborskem okraju, Maribor 1962, str. 215. — 3. Na seznamu ranjenih sektorja P 2 piše, da so ti ranjenci bili borci Tomšičeve brigade. Na bolniških listih bolnišnice Jesen, ki so v muzeju revolucije v Celju pa je pravilno zapisano, da gre za borce Šercerjeve brigade. To potrjujejo tudi ustni viri. — 4. Dr. Slokan, Nekaj spominov iz kronike vojnopartizanskih bolnic sektorja P 2 na Pohorju in Kronika postojank sektorja P 2 na Pohorju, v arhivu IZDG, fasc. 417. — 5. Seznam pacientov sektorja P 2 in seznam osebja sektorja P 2 v arhivu MNOM; Stane Terčak, zapiski bolničarke Angelce; Iz naše krvi, Celje 1955, str. 14—16. Bolničarka Angelca Gril (sedaj Jarnovič) opisuje v zapiskih življenje v bolnišnici Jesen približno od 10. januarja 1945 do smrti ranjenca Avgusta Zobca 25. januarja 1945 oziroma do nemške hajke v tem času. Odlomek iz zapiskov je objavljen tudi v Zborniku Slovenke v NOV II — 2, Ljubljana 1970, str. 966 pod naslovom Iz dnevnika bolničarke v partizanski bolnišnici Jesen. V Zborniku pomotoma piše, da je dnevnik pisala Angelca Zaletel. — 6. Seznam pacientov sektorja P 2 v arhivu MNOM. — 7. Dopis vodje sektorja P 2 upravniku bolnišnice Jesen z dne 18. 5. 1945 in delovodnik gospodarske komisije v Tinju, oboje v arhivu MNOM.

FLORENTINEC FRANCISCUS BENZINI, BANKIR V PIRANU (1338—1348)

JANEZ PERSIČ

Toscana je v zadnjih treh stoletjih srednjega veka doživljala velik ekonomski razcvet in denarno ekspanzijo po vsej Evropi. Toskanski bankirji so prišli tudi v Furlanijo,¹ Istro in slovenske dežele.² Istrske mestne komune, naselbine obrtnikov, trgovcev, lastnikov zemlje, solarn in ladij kot tudi solarjev, pomorščakov, ribičev in kolonov so jim v istem času iz več vzrokov dajale lepe možnosti za posojanje denarja, ki je tu že zelo spodbudil druge oblike plačevanja. Denar so Istrani potrebovali za nakup hrane, zlasti ob slabih letinah, o čemer nam sicer govorijo le poznejši viri,³ pa tudi za najrazličnejše druge zadeve. Nova oblast Benetk je ob nekaj ekonomskih restrikcijah in zatrtju aspiracij po neodvisnosti prinesla omenjenim mestom določen mir in varnost, ki sta brez dvoma koristila razvoju trgovine. Z njim se je povečala potreba po denarju, ki ji domača akumulacija ni mogla zadostiti. Pirančani, ki so rojakom posojali denar istočasno s florentinskimi bankirji, so premogli praviloma le manjše vsote. Velika posojila le-teh v drugi četrtini 14. stol. nam pričajo o porastu trgovine v tem času. Seveda nas pri tem lahko zavajajo dokumenti, ki jih je iz tega obdobja razmeroma veliko; ker pa gradivo iz prejšnjih časov ne omenja piranskih bankirjev ali večjih individualnih posojil, lahko imamo ta sklep za pravičen.

V Piranu so bili v omenjenem obdobju med tujimi posojevalci denarja najbolj pomembni florentinski bankirji, ki so, seveda v lastno korist, z denarjem in zgleodom gotovo precej pripomogli k razcvetu piranske trgovine. V tej razpravi⁴ bom podrobneje obravnaval enega izmed njih, Francisca Benzinija,⁵ ki je v desetih letih (od 1338 do 1348) svojega delovanja po kvantiteti posojenega denarja prekoslil druge, ki jih bom obravnaval posebej.

PRIHOD FRANCISCA BENZINIJA V PIRAN;
POGODBI S PIRANSKIM SVETOM O KREDITNEM
POSLOVANJU

Naistarejši dokument, ki omenja Francisca Benzinija, je notarska listina iz Zadra z dne 17. januarja 1334 in jo je Benzini verjetno prinesel s seboj v Piran. V njej se omenja vsota 4 libre malih denarjev,⁶ ki se jih je neki Zadrčan obvezal plačati Florentincu za prodano platno do meseca februarja pod kaznijo ene četrtnine vrednosti omenjene vsote. Sledi notarska listina z datumom 12. januar 1336, prav tako iz Zadra, v kateri sta se Ben-

zini in Franciscus, sin pokojnega Vanna de Agolantis, tudi iz Firenc, poravnala glede terjatev, ki sta jih do tega dne imela drug do drugega. 28. marca 1337 je nek drug Zadrčan imenoval Benzinija za svojega generalnega zastopnika.^{6a} V vseh treh listinah se imenuje Benzini prebivalec (habitator) Zadra. Zakaj je zapustil to mesto in kdaj je to bilo ne izvem. Vsekakor ni bil prvi Florentinec v Istri in je morebiti od svojih rojakov izvedel za ugodne razmere v tej deželi, ki je potrebovala več denarja, kot so ji ga lahko dajali na razpolago dotedanji posojevalci.

V spodaj obravnavani pogodbi med Benzinijem in Piranom piše, da so ga Pirančani sam prosili, naj bi posojal njihovem mestu, vendar nam vir ne pove, kako so naleteli nanj. 13. septembra 1338 se ime Benzini in imen Thomaxius Vanni de Agolantis in Lotti, sin pokojnega gospoda Benivena, oba iz Firenc prvič pojavijo v Piranu. Tega dne se je namreč glaslu mestnega glasnika (preco) in zvo-njenju odzvalo 78 članov piranskega velikega sveta, ki so v novi dvorani (ubi redditur jus komunalne palače skupaj s potestatom) soglasno določili ser Bonifacia de Appoloniis za zastopnika (certum nuncium missum sindicum actorem et procuratorem speciale) piranske komune z nalogo, da bi v imenu komune sklenili pogodbo s Franciscom Benzinijem glede posojanja denarja v Piranu (in terra Pirani) v njegovem lastnem imenu in v imenu omenjenih Florentincev. Člani velikega sveta so obljubili, da bodo imeli za trdno in sklenjeno (de habendo firma et rata) pogodbo, ki jo bo omenjeni zastopnik sklenil z Benzinijem.⁸ Pogodba je bila sklenjena že naslednji dan.

V uvodu k pogodbi nam notar pove, da je bil »providus et discretus vir« Francisca Benzini naprošen od Pirančanov, da bi prišel prebivat in posojat v njihovo komuno in jo bila nato sklenjena pogodba med njim in zastopnikom te komune. Benzini jo je sklenil v svojem imenu in imenu družabnikov in faktorjev (pro sociis et factoribus). Zatem sledi besedilo pogodbe:

1. Benzini in zgoraj omenjena Florentince bodo meščani (cives) Pirana (terre Pirani) in bodo prosti kakršnihkoli dolžnosti in dajatev do komune, stvarnih in osebnih, dokler jim ne bodo meščani ali prebivalci Pirana v celoti izplačali dolžnega denarja, tako glavnic kot obresti (tam de capitale quam cologancia)⁹ in v času, ko bodo bivali in posojal-

v kraju, se ne bo uvedlo nič novega ali se ji n na kakršenkoli način škodovalo.

2. Omenjeni trije ali drugi njihovi družabniki in faktorji bodo posojali v Piranu na listine (*supra cartas et ad cartas sive instrumenta*) z obrestmi (*in racione*) 4 denarje na libro vsak mesec, s poroštvom, če ga bodo posojevalci zahtevali (*et quolibet mense cum bonis et idoneis plicariis si placuerit predictis prestatoribus*), in na zastavo (*cum pignorbis sive supra pignora*) in ne bodo smeli izterjevati posojenega pred pretekom enega leta. Če pa bo kdo hotel že v prvem mesecu vrniti posojeni denar, bo moral plačati celotne obresti enega meseca.

3. Benzini in družabniki ali faktorji bodo lahko ostali v Piranu toliko časa, kolikor bodo sami želeli.

4. Njihovim knjigam (*quaternis*) o zastavah naj se brez zadržka verjame brez prisega ali kakšnega drugega dokazovanja (*probacione*). Zastavljene predmete bodo hranili eno leto, zatem pa s pomočjo piranske oblasti razgasili, naj jih lastniki dvignejo v 15 dneh; po preteku tega časa bodo svobodno razpoglagali z zastavljenimi predmeti. Če bo kak predmet poškodovan od moljev ali razžrt (*tarmatum vel corosum*) ali če bo dokazano, da je bil ukraden, ne bo mogel nihče ničesar čitati posojevalcem, ampak jim bo treba plačati denar z obrestmi, predmet pa bodo vrnili, kamor bo želela piranska oblast.

5. Omenjeni posojevalci bodo posojali varno in svobodno, kot je bilo rečeno. Nihče se ne bo smel glede denarja, ki mu je bil posojen, pravdati (*facere questionem*) ali mu (Benziniju) nasprotovati (*nec sibi opponere*) zaradi oderuške cene pred kakšnim cerkvenim sodiščem (*curia*), pač pa bo moral (vsakdo) izjaviti, da je denar prejel od njega kot darilo iz posebne milosti brez obresti (*pecuniam habuisse dono ab eodem liberaliter et gracia speciali sine aliquo lucro vel usura*).

6. Omenjeni posojevalci bodo mogli posojati tujcem na tako visoke obresti, kot se bodo z njimi dogovorili. Kazen 25 liber bo zadela njih in vsakega piranskega meščana ali prebivalca, ki bi si kot zastopnik (*fideiussor*) kakega tujca zanj izposodil denar.

7. Če bi omenjeni posojevalci ali kdo izmed njihovih družabnikov ali faktorjev ali kdo drug, stanujoč v njihovi hiši, storil dejanje, ki bi mu prineslo kazni, denarno ali drugačno, bo obsojen in kaznovan on sam, drugi pa, ki ne bodo ničesar zagrešili, ne bodo smeli trpeti nobene škode ne glede na to, da je on skupaj z njim vodil posle (*administraverit mutuis et negociis*).

8. Ko bo preteklo eno leto od posojila, bo morala piranska oblast pomagati (*facere racionem*) omenjenim posojevalcem glede tistega, kar bi morali prejeti po besedilu listin in po statutih in običajih piranske komune, ker bodo njeni meščani.

9. Omenjeni posojevalci in njihovi družabniki ali faktorji bodo smeli nositi napadalno in obrambno orožje v Piranu, če bodo hoteli, ne da bi jih komuna za to kaznovala.

Obe stranki sta se zavezali to pogodbo brezpogojno spoštovati pod kaznijo 500 liber beneških malih denarjev za vsako prekršitev in za vsako poglavje. Četudi kazni ne bi bila izterjana, bo pogodba ostala v veljavi. Obe pogodbeni stranki (*dicte partes*) sta nato kot jamstvo za upoštevanje sklenjene pogodbe (*et pro dictis ... attendendis et plenius observandis*) zastavili premoženje; Benzini je zastavil svoje premoženje in premoženje svojih kolegov, premoženje in nepremično, sedanje in prihodnje, Bonifacij pa premoženje Pirana. Proti stranki, ki ne bi upoštevala sklepa, lahko nasprotna stran ukrepa (*convenire*) v Benetkah, Trstu, Kopru, in vseh istrskih mestih in sploh v vsakem kraju (*in quolibet loco et castro*). Obe stranki sta nato še obljubili, da se ne bosta posluževali nobenih zvijač. En izvod pogodbe je dobila piranska komuna, drugega pa Benzini. Zastopnik komune Bonifacij je nato prisegel na Evangelije zase in za člane velikega sveta, da bodo pod že omenjeno kaznijo spoštovali vse, kar je bilo v pogodbi in poglavjih (*capitulis sive pactis*) in da ne bodo storili nič takega, kar bi pogodbi nasprotovalo.¹⁰ Vse je poteklo tako, kot je bilo prejšnji dan dogovorjeno na seji velikega sveta. Ob sicer relativno nizki obrestni meri 20 % na leto (4 beneške male denarje na mesec, kot so določali tudi Piranski statuti),¹¹ so dobili Benzini in njegovi precej ugodnosti in svoboščin. Med meščane Pirana so bili sprejeti zato, da ne bi zanje veljale omejitve za tujce v Piranskih statutih.¹² V Piranu jim je bilo dovoljeno ostati toliko časa, kolikor bi hoteli. V spornih vprašanjih jim ni bilo treba prisegati ali se podvreči kakršnikoli preizkušnji po srednjeveških običajih, pač pa se je verjelo pisani besedi. Ni jim bilo treba odgovarjati za poškodovane predmete ali biti v strahu, če niso zastavljeni predmeti morda ukradeni. Peta točka je še posebej zanimiva, ker nam kaže, na kakšen način je srednjeveška mestna komuna skušala prelisičiti postave katoliške Cerkve. Tujcev pogodba ni štela s fiksno obrestno mero in je prepovedovala, da bi s posredovanjem piranskih meščanov imeli od nizke obrestne mere korist tudi drugi. V pogodbi je bila

tudi poudarjena individualna krivda v nasprotju s kolektivno. Zadnja točka pogodbe je izvzela posojevalce iz določbe Piranskih statutov, ki je meščanom pod kaznijo prepovedala nositi v mestu orožje.¹³ Kazen za kršitev sporazuma je bila precej visoka, spore med stranema pa so mogla v zadnji instanci reševati istrska mesta in Benetke, kar je štčitilo predvsem posojevalce pred samovoljo piranskih oblasti. Posebno vprašanje je, ali niso v pogodbi in v zadolžnicah tolikokrat kot meščani in prebivalci Pirana omenjeni Benzinijevi družabniki ali faktorji¹⁴ morda obstajali bolj ali manj samo hipotetično, kajti po imenu se omenja samo Augustin Gerardini de Salvaregi (v Benzinijevem testamentu), ki se v dokumentih ni pojavil pred letom 1347.

Tudi Benzinijev »familiaris« Simon,¹⁵ ki je prebival z njim,¹⁶ se ne omenja kot faktor. Po drugi strani pa je nenavadno, da bi Benzini (žena ali otroci se nikjer ne omenjajo) vse hiše, ki jih je imel v najemu in v lasti, potreboval samo zase ali za služinčad¹⁷ ter za shrambo zastavljenih predmetov.

28. marca 1339 je piranski veliki svet z dvotretjinsko večino zopet določil Bonifacija de Appolonio za zastopnika v zadevah Francisca Benzinija, Tomaža, sina pokojnega Vanna de Agolantis in družabnikov (oni tretji se ne omenja več).¹⁸ 1. aprila je 78 članov velikega sveta glasovalo s kroglicami, ki so jih metali v škatle, in razen šestih, ki so bili proti, so se vsi strinjali s pogodbo, ki sta jo sklenila Bonifacij v imenu komune in Benzini v svojem in v imenu Tomaža in družabnikov. Sledijo točke pogodbe:

1. Benzini je obljubil, da bo posojal do vsote 6000 liber z obrestmi 4 denarje na mesec in da bo obračunal obresti na koncu leta; po omenjeno vsoto 6000 liber bo v Zadar k Tomažu, sinu pokojnega Vanna de Agolantis, poslala piranska komuna na lasten rizik in stroške in spravila denar v Piran ali tja, kamor bo hotela.

2. Zastopnik in Pirančani so obljubili Benziniju, Tomažu in družabnikom ali faktorjem, da bo piranska oblast ažurno izvajala sumaren in popoln postopek o premoženjskih in osebnih zadevah (sumaria et integra ratio de die in diem in avere et persona), ne glede na praznike, brez dražbe ali rubeža (sine extimaria vel intromissione bonorum) glede vseh dolžnikov in vsega denarja, ki ga bo posodil odslej v Piranu na kompletne listine, ki bodo vsebovale termin vrnitve posojila. Zastopnik (sindicus) in ljudje, ki naj jih imenuje Benzini, bodo plačniki in poroki (pagatores et plegii) listine zadolžnice.

3. Potekel je termin pogodb, ki jih ima mesto s Soldaneriusom de Soldaneriis iz Lirenca ali z njegovimi sinovi, faktorji in družabniki. Benzini bo moral v svojem in v imenu omenjenega Tomaža posojati na listine in na zastavo po zgoraj omenjeni področni izdelani pogodbi 8000 liber (?) v Piranu in ta denar bodo morali stalno imeti v Piranu in ga posojati in če bi posodili več, jim bo morala komuna denar vrniti. Piranska komuna ne bo smela na kakršenkoli način de jure ali de facto sprejeti ali na novo potrditi (refirmare) od tega dne dalje kakega posojevalca, ki bi prišel posojati na obresti (ad prode vel ad coleganciam), dokler bo Benzini hotel posojati, oziroma ne bo odpovedal (pogodbe) in izjavil, da ne bo več posojal v Piranu ali bo piranska komuna želela, da ne bi več posojal.

4. Vse pogodbe, ki jih ima Benzini s komuno, veljajo in bodo ostale v veljavi.

5. Vse odredbe (statuta, reformaciones et cride) piranske komune, ki bi nasprotovale povedanemu, ne bodo veljale, kolikor se bodo tikale tega in nič v teh določbah ne bo moglo služiti kot pretekst za škodo ali »prejudicium« Benziniju ali njegovim.

6. (Govori o vračanju denarja): Benzini mora od kateregakoli svojega dolžnika sprejeti denar in obresti v kateremkoli času.¹⁹

Tu gre torej za dopolnitev in potrditev pogodbe, sklenjene pred dobrega pol leta. Člani velikega sveta so z glasovanjem nedavno potrdili (točka 4) tudi prvo pogodbo. Zakaj se omenja najprej vsota 6000, nato pa 8000 liber, ni jasno. Gre morda pri prvi vsoti za posojanje na listine, tako da ostare 2000 za posojila na zastavo, ki se omenjajo še e v zvezi z 8000 librami? Ali morda ni smel posoditi eni osebi več kot 6000 liber naenkrat? V tem primeru bi bila omejitev zelo visoko postavljena, če pomislimo, da največja posojila v Piranu niso presegla 500 liber.²⁰ Seveda pa je lahko za nejasnost kriv tudi pisec teksta. Vsekakor je Benzini tedaj že imel v Piranu veliko denarja, vsaj 14.500 liber,²¹ ki pa ni pokril povpraševanja in je bilo treba poslati še po 6000 liber. Klavzulo o praznikih je Benzini dajal vpisovati v zadolžnice že pred sklenitvijo te dodatne pogodbe. Foroke (fideiussores sive plegii) predvideva jo piranski statuti in določajo, da ti plačajo namesto dolžnikov, kadar nimajo dovolj premoženja, da bi vrnili dolg.²² Točka 6 je morda štčitila dolžnika, da ne bi zaradi zavlačevanja posojevalcev plačal dodatne obresti ali kazni.

Iz nekega drugega teksta izvemo, da je Benzini dajal posojila pravzaprav z denarjem

Tomaža, sina Vanna de Agolantis, kateremu je dolgoval velike vsote denarja, 8000 florenov in 2500 dukatov.²³ Nobenega podatka pa ni o tem, da bi se Tomaž kdajkoli sam pojavil v Piranu.

Iz nekaterih poznejših podatkov bomo videli, da nekatera določila pogodb niso obveljala, tako glede obrestne mere, rubeža in dražbe, tožarjenja zaradi oderuštva, pa tudi Soldanerius je tu in tam še kaj posodil.

Pogodba sklenjena z Benzinijem, je v mnogočem podobna pogodbi, ki jo je Piran sklenil 31. marca 1325 s Florentincem Johannesom, sinom Cursija, sinom pokojnega Alberta Ristorija.²⁴ Razlike so v glavnem tele: Benzinijeva pogodba je krajša, manj precizna, sklenjena za nedoločen čas, dovoljuje za en denar večje obresti pri zastavah, določa vsoto, ki jo je mogoče posoditi, izvzema posojevalce iz kolektivne krivde in jim dovoljuje nositi orožje; Johannesova pogodba je podrobnejša, sklenjena za dobo dveh let, dovoljuje tudi 50 % obresti, posojanju ne postavlja limita, pod kaznijo prepoveduje komurkoli drugemu posojanju na obresti, vsebuje določbe o izterjevanju dolgov z dražbo, glede praznikov se drži Piranskih statutov,²⁵ določa denarno kazen za vsakogar, ki bi kakorkoli obtožil posojevalca zaradi oderuštva, škodo, ki bi jo pri tem trpel, pa bi mu povrnila komuna; razveljavlja dalje vse posvetne in cerkvene (canonica) določbe, ki bi nasprotovale pogodbi, določa, da ne bo sodno preganjan tisti, ki bi denuciral druge posojevalce na obresti in jim tega ne bo mogel dokazati.²⁶

TEHNIKA IN OBSEG KREDITNEGA POSLOVANJA

Od obeh načinov posojanja, na listine in na zastavljene predmete, lahko glede na ohranjene dokumente zares dobro sledimo samo prvemu. Oglejmo si ga torej! Eden izmed piranskih notarjev je ob sklenitvi posojilne pogodbe napisal zadolžnico, v kateri so se dolžnik ali dolžniki pred pričami zavezali zase in za svoje dediče z vsem sedanjim in bodočim premoženjem, da bodo določeno vsoto denarja, posojeno seveda iz ljubezni in posebne milosti brez koristi ali dobička, vrnili Franciscu Benziniju ali njegovim družabnikom, faktorjem, naslednikom ali dedičem v enem mesecu (hinc ad unum mensem proxime venturum) ali redkeje, zlasti manjše vsote, v 15 dneh (hinc ad quindecim dies proxime venturos) in le redko na daljšo dobo (za dva meseca,²⁶ do praznika sv. Mihaela,²⁷ sv. Marije / avgustu,²⁸ Božiča²⁹) pod kaznijo ene tretjine posojenega denarja (sub pena terciū plus dictorum denariorum) in obljubili, da bodo vr-

nili vso škodo ali sodne stroške (v nasprotju s Piranskimi statuti, ki določajo, da plača sodne stroške tisti, ki pravdo dobi)³⁰ in se zanesli na besedo posojevalca, brez prisege ali kakega drugega dokazovanja; dalje, da ne bodo storili nič takega, kar bi škodovalo posojevalcem »nisi cum hoc instrumento incisco vel cancellato in suis manibus«, morali so dopustiti, da bi se lahko proti njim nastopalo kjerkoli in pred katerokoli oblastjo, tako cenkveno kot prosvetno in se odrekli privilegiju sodišča, pismu cesarja Hadrijana in beneficiju nove stare postave (constitucionis?),³¹ potrdili, da so denar prejeli, se odrekli pravici do praznikov in pomoči zakonov in obljubili, da si ne bodo prizadevali za odlog plačila dolga. Listina je tudi zahtevala, naj pogodba velja ne glede na kakršnekoli statute ali določbe. Na koncu je bil običajno podpis obeh vicedomov, od katerih je eden listino tudi reasumiral v svoji knjigi, ter notarjev podpis.

Približno takšen tekst, včasih bolj gostobeseden, včasih zelo skrajšan, so imeli listine, na katere je posojal Franciscus Benzini. Po besedilu in videzu listin lahko sodimo, da so jih notarji napisali v enem samem izvodu, ki ga je dobil Benzini. Stroški za listino manjšega formata (pro precio hujus papiri; pro precio hujus inscripti) so običajno bili 12 denarjev oziroma en sold.³² Kraj, kjer so sklepali posojilne pogodbe, je bil zelo različen. Omenja se mesta loža (apud ali prope lobiam comunis), mestna pisarna (prope cancellariam comunis, in cancellaria comunis), mestna palača (apud ali prope palacium comunis, prope scallas comunis), notarjeva pisarna (in stazione mei ontarii), dvorana mestne palače (super sala palacii), mestni trg (platea comunis), špital (prope hospitale), hiša (apud domum, in domo) dolžnika, priče, posojevalca ali tudi koga drugega. Iz listin vidimo, da je bila večina pogodb sklenjena okrog mestne palače, vendar se nikjer posebej ne omenja Benzinijeva banka ali štant. Presemetljivo kratek čas za vrnitev posojila je morda samo slepilo za obresti višje od predpisanih 20 %: tisti, ki ni vrnil denarja v roku, bi moral za kazen plačati eno tretjino vsote poleg rednih obresti, tako da bi po preteku enega leta odšel 70 % več, kot mu je bilo posojeno. Možno je tudi, da sta včasih Benzini in dolžnik napisala v zadolžnico višjo vsoto, kot je bila v resnici posojena. Seveda so to samo domneve, ki pa jih indirektno potrjujejo kasnejše pritožbe Pirančanov zaradi oderuštva. Opozorim naj še na posebnost, da je Benzini posojal za dobo enega meseca, čeprav je po določilu pogodbe s Piranom smel

izterjati dolg šele po enem letu. Včasih se je dolžnik, predvsem pri večji vsoti, obvezal, da bo plačal, v primeru, da ne bi pravočasno vrnil posojenega denarja, še dodatno kazen in je obljubo potrdil s prisego. Tako je prisegel Florentinec Symon Maffei, da bo posojeni denar 240 liber prinesel v Koper na svoje stroške in ga tam vrnil in plačal 40 soldov za vsak dan, ko bi moral biti Benzini v Piranu zaradi izterjanja omenjenega do'ga(?)³³

Posojila so najemali domačini in tujci, med njimi ugledni meščani kot tudi pastirji, kanoniki cerkve sv. Jurija v Piranu in cerkvene ustanove.³⁴ Za kakšne namene so dolžniki denar potrebovali, nam viri v glavnem ne govorijo. Kanonik Facina si je npr. izposodil denar, da bi vrnil dolg emonskemu škofu,³⁵ Volcina³⁶ in Matija³⁷ pa sta najela posojilo tedaj, ko sta vzela živino v sicido.

Poseben primer sta pogodbi, ki ju je Benzini sklenil z omenjenim Facino in kanonikom Matejem. Facina se je obvezal, da bo za povračilo dolga 100 liber upnikoma Benziniju in piranskemu župniku Juriju dajal eno leto dohodek kanonikata v žitu, vinu in drugem, če bo mogel, in jima dal dovoljenje, da določita pobiralca, ki bi v njunem imenu pobiral omenjeni dohodek. To je obenem tudi edini primer, da bi Benzini posojila ne dal sam, ampak v kompaniji.³⁸ Mateju pa je Benzini dovolil, da dolg 43 liber, ki ga je vzel njegov brat, vrača pet let v živilih.³⁹

V večini posojilnih pogodb je posojilo vzelo več ljudi, po navadi dva ali trije, kar nam kaže, da se je Benzini precej posluževal pravice zahtevati poroke. Veliko je primerov, ko se je dolžnik še isti dan ali kmalu zatem s pogodbo zavezal obvarovati pred škodo (coservare indempnem, indempnes) enega ali dva poroka, ki se v tovrstnih tekstih dosledno imenujejo fideiussorji, njihove dediče in njihovo premoženje v zvezi z dolgom, ki so ga skupaj najeli pri posojevalcu, ki pa je več v rokah dolžnika, tako da poroku prav nič ne koristi.⁴⁰ Benziniju je šlo za to, da bi bilo več dolžnikov, od katerih bi vsak v enaki meri odgovarjal s svojim imetjem za posojeno vsoto. Kdo je pravi dolžnik in kdo porok, je bilo treba določiti v posebnih pogodbah in poroka zavarovati. Bilo je več primerov, ko je sodolžnik oziroma porok moral vrniti dolžno vsoto in je potem lahko terjal od kolegov svoj denar. Benzini mu je prepustil vse pravice (iura et acciones) do denarja in obresti in si je oni lahko tudi obetal, da bo izterjal precej več, kot je Benziniju dal. Nekateri izmed teh pogodb se nanašajo na posojilo izpred več let in so morale obresti že

precej narasti, vendar je Benzini v večini primerov očitno zahteval samo glavnico.⁴¹ Bile so tudi pogodbe, v katerih je nekdo prevzel Benzinijev dolg od nekoga in obljubil, da bo plačal obresti od tega dne dalje.⁴² Posojila so jemale tudi ženske, poročene ženske velikokrat skupaj z možem, vendar vedno »po volji moža in s pristankom potestata.«⁴³ Žena je s svojim premoženjem jamčila za moža, ki je tako na preprost način dobil poroka. Vdove so bile pri najemanju posojil samostojne.⁴⁴ Dolg so lahko najeli tudi mladoletniki, fantje in dekleta, seveda po volji očeta⁴⁵ ali po volji očeta in s pristankom potestata.⁴⁶ Imamo tudi primer, ko Benzini očitno ni hotel posoditi denarja nekemu, ki mu je bil že dalj časa dolžan,⁴⁷ vendar si je ta pomagal tako, da je prevzel denar od nekoga, ki ga je bil dolžan Benziniju.⁴⁸

Vsote posojil na listine po mesecih in letih nam bo pokazala razpredelnica.⁴⁹

Skupna vsota denarja, ki ga je Benzini posodil na listine, znaša torej po naših računih 22.077,5 liber, 11 soldov, 5 denarjev, 29 liber 5 soldov, 11,5 denarjev grošev, 300 dukatov in 40 florenov. Pri tem moram opozoriti na dejstvo, da manjkajo vicedomske knjige za obdobje od marca 1340 do marca 1342, pa tudi za čas med leti 1338 in 1340 in za čas od marca 1342 do marca 1344 po vsem vidu niso popolne.

Dober mesec (19. oktobra) po sklenitvi pogodbe, ki sicer ni določila datuma za začetek je Benzini začel masovno posojati denar. Pirančani so ga očitno zelo potrebovali, kajti do konca oktobra je posodil že veliko vsoto. Tudi oktobra naslednjega leta je posodil precej denarja, ker mu je najbrž velik del prvih dolžnikov vrnil dolg po enem letu in ga je torej spet imel na razpolago.

Najvišja vsota, ki jo je Benzini kdajkolikrat posodil, je bilo 300 dukatov, posojenih dvema tujcema.⁵⁰ Najvišje posojilo v Piranu je dvakrat doseglo številko 500 liber.⁵¹ Obakrat so vzeli posojilo ugledni Pirančani, ki so v enem izmed obeh primerov med drugim obljubili, da bodo za vsak dan po prekoračenem roku plačali 12 grošev poleg plačila sodnih stroškov in so obljubo potrdili s prisego na Evangelije.⁵² Najnižje posojilo sta bili 2 libr in 1 sold⁵³ Zadnjega je dal 8. maja 1348.⁵⁴

Neki podatek z dne 7. marca 1348 nam pove, da je Benzini vsaj tedaj posojal na obresti 5 denarjev na libro (vir pravi: secundum usum ipsius Francisci), torej za 1 denar več, kot je določila pogodba.⁵⁵

Zanimiva je zadeva iz leta 1347, ki nam med drugim pokaže, da so bila posojila vendarle mnogo večja, kot jim lahko sledimo.

	1338	1339	1340	1341	1342	1343	1344	1345	1346	1347	1348
Januar		180 l	123 l	56 l	20 l 3 l 4 s gr	12 l	400 l	453 l	517 l 6 s		144 l
Februar		120 l 55 s gr	265 l	64 l			110 l 11 s 4 d	546 l	294 l	228 l 20 s gr	408 l
Marec		178 l	64 l	40 l	336 l	229 f 11 s	720 l 18 s 2 d 1 l 2 s 9 d gr	608 l	936 l	32 l 8 s	408 l 4 l gr
April		320 l 15,5 d gr		116 l		26 l	605 l 19 s 8 d 16 s 3 d gr	25 l 4 s	717 l	36 l 9 s	
Maj		104 l				718 l	220 l	142 l	132 l		209 l 4 s
Junij		891 l 5 s 4 s				40 l	136 l	232 l		18 l	
Julij		544 l 8 s				26 l	67 l	64 l	8 l 300 duk	18 l 8 l gr	
Avrust		460,5 l	58 l			40 fl		20 l		80 l	
September		18 l							72 f	4 l gr	
Oktober	1716 l 40 d gr	1153 l 11 d	60 l	77,5 l	146,5 l		309 l	56 l	118 l 8 s		
November	610 l	300 l	40 l	152 l			1836 f	62 l 6 s		520 l 4 l gr	
December	366 l 40 d gr		216 l		24 l		263 l	56 l	80 l	93 l	
VSOTA	2692 l 80 d gr	4274 l 4 s 3 d 56 s 3,5 d gr	826 l	505,5 l	556,5 l 3 l 4 s gr	1051 l 11 s 40 fl	4668 l 9 s 2 d 1 l 19 s gr	2264,5 l	2874 l 6 s 300 duk	1025 l 17 s 17 l gr	1339 l 4 s 4 l gr

Nastal je namreč spor med meščani (*hominnes comunis*) na eni in med Benzinijem in uradnikoma za izterjanja dveh dolgov (*officiales ad exigendum debitum*) več meščanov na drugi strani.⁵⁶ Prvi dolg z dne 5. aprila 1339 je znašal 12000 liber, drugi dolg z dne 27. aprila 1339 pa 2500 liber; omenjata se tudi listini o obeh dolgovih.⁵⁷ Spor je nastal, ker naj bi uradnika izterjala od nekaterih dolžnikov preveč, od drugih pa nič. Zato je 30. maja 1347 potestat s sodniki dal po glasniku objaviti, naj se tisti, ki se čutilo prevarane, pojavijo v 8 dneh pred posebnimi uradniki in predložijo račune.⁵⁸ Zatem sta bila v velikem svetu Pirana 11. julija 1347 izbrana dva sindika kot zastopnika komune proti zgoraj omenjenima uradnikoma in Benziniju, potestat pa naj bi bil arbiter med obema stranema.⁵⁹ 3. avgusta 1347 je potestat razsodil, da sta osumljena uradnika v redu opravila svojo nalogo, da tudi Benzini sam ni prejel več denarja, kot bi ga po pravici smel in da je zato varen pred kakršnokoli tožbo »*coram quocumque iudice et iudicio*«. Poudaril je, da ne zahteva vrnitve obresti (*usurarum*) »*que (restitucio) solet fieri per usurarios penitentes*«, kajti ta pravica pripada samo škofom in višjim prelatom, in zahteval, da morajo sindikati v imenu komune plačati 200 liber kot ostanek dolga, poleg tega pa 16 denarjev za polovico cene obeh listin o dolgovih, in to pod kaznijo polovice in pet šestin na leto na benečanski način (*pena dupli et quinque cum sex pro anno ad modum Veneciorum*), in da naj se tisti, ki ne bi plačali, štejejo za dolžnike piranske komune⁶⁰ (in torej ne več Benzinija). V tem sporu med Benzinijem in komuno že lahko vidimo kali kasnejših dogodkov.

Na zastavo, to je, na tako imenovani lombardni način, je Benzini posojal manjše vsote, če lahko verjamemo skopim podatkom, ki so zabeleženi mimogrede. Benzinijeve knjige (*quaterni*), ki jih omenja pogodba med njim in Piranom, namreč niso ohranjene. Bolj kot dragocenosti so Pirančani zastavljali raznovrstno hišno opremo in oblačila.⁶¹ Kadar je bilo treba, je mestni glasnik po ukazu potestata razglasil na stopnicah komunalne palače in na drugih za to določenih krajih, naj tisti, ki imajo v zastavi predmete, katerim je potekel rok, pridejo in jih prevzamejo v 15 dneh, sicer bodo zapadli.⁶² Zanimivo je, da se v drugem izmed obeh omenjenih razglasov (*crida*) Benzini imenuje fenerator,⁶³ medtem ko se v pogodbi s Piranom ves čas imenuje z nevtralnejšim izrazom *prestator*. Zanimiv je tudi primer, ko se je Benzini po preteku 8 mesecev od neke zastave pojavil pred pote-

statom in sodniki in povedal, da vrednosti nekkih zastavljenih predmetov ne ustreza vrednosti denarja, ki ga je nanje posodil. Čeprav je bil tast lastnika predmetov pripravljen bit porok za zeta in plačati za predmete, koliko bi Benzini zahteval, je slednji izjavil, da predmetov ne želi več imeti v zastavi; nato so potestat in sodniki odredili, da mora porok v 8 dneh zastavljene predmete prevzeti in plačati dolžno vsoto.⁶⁴ Piranska oblast v tem primeru ni bila sovražna Benziniju.

Nekajkrat se mimogrede omenjajo tudi posojila brez listin,⁶⁵ kjer je šlo morda za vsote, nižje od 40 soldov, posojene pred pričami, kot so to predvideli Piranski statuti.⁶⁶

Če Benzini ni mogel drugače izterjati posojenega denarja, se je poslužil tudi sodne obravnave, rubeža (*intromissio bonorum*)⁶⁶ in dražbe (*extimaria, incantum*),⁶⁶ s katero so mu bili plačani predvsem dolgovi, stari tudi 15 let, ki jih je prevzel od pokojnega Fussija de Bataglis iz Riminija in njegovega sina Gvida in od pokojnega Ubertina iz Carrare.⁷⁰ Pred sodno obravnavo je glasnik na običajnih krajih in pred dolžnikovo hišo povabil dolžnika, naj se zglesi v 15 dneh, če je v Istri, in v 30 dneh, če ni v Istri.⁷¹ Če v tem času ni prišel in plačal v 8 dneh,⁷² se je po določilu Piranskih statutov⁷³ izvedel rubež, ki mu je sledila dražba. Da bi poplačal dolg, je dolžnik lahko tudi sam izročil del premoženja za to določenima uradnikoma (*officiales ad exigendum debitum*), ki sta ga prodala na dražbi.⁷⁴ Za takšno prodajo je moral neplačani dolg znašati vsaj 100 soldov.⁷⁵ Na dražbi prodano premoženje so bile nepremičnine, predvsem vinogradi⁷⁶ in tudi hiše,⁷⁷ nasad oliv,⁷⁸ vrt⁷⁹ ali vodni mlin.⁸⁰ Največkrat je šlo za cene nekaj deset liber, največja vsota pa je bila 112 liber za vinograd.⁸¹ V primeru, da je bil dolžnik mrtev, so dolg izterjali od dedičev, tudi od mladoletnih sirot.⁸² Včasih je bil kupec kar Benzini. Imamo tudi podatek, da je Benzini po opravljenem rubežu, iz katerega pa ni dobil vsega dolga, prejel od cataverjev, komunalnih uradnikov, tako imenovani »*regressum in bonis et super bonis*«, to je pravico, da si poišče še kakšno dolžnikovo imetje in si z njim poplača ostanek dolga.⁸³ Moramo pa se zavediti, da nam dajejo vicedomske knjige le slabo sliko o teh zadevah, kajti zvezki zgoraj omenjenih uradnikov kot tudi zapiski sodnih obravnav se niso ohranili.

TRGOVSKO IN DRUGO POSLOVANJE FRANCISCA BENZINIJA

Poleg bančnih poslov se je Benzini ukvarjal tudi s trgovanjem z živili, predvsem s

prodajo svinjskega mesa in vina (vinum viagium, vinum de viatico). Zanimivo je, da so vsi ohranjeni teksti teh prodaj neke vrste zadolžnice: kupec se je obvezal, da bo vrnil Benziniju v roke 10 dni, 15 dni ali 1 meseca pod kaznijo ene tretjine določeno vsoto denarja za prejeto svinjsko meso⁸⁴ ali vino.⁸⁵ Količina prodanega ni nikjer omenjena. Najvišja vsota je bila kar 72,5 liber, in to za vino.⁸⁶ Vsega skupaj je Benzini prodal svinjskega mesa za 77 liber 10 soldov 6 denarjev in 53,5 denarjev grošev in vina za 429 liber 5 soldov 4 denarje. Podatek, da je 1. avgusta 1346 (čas po žetvi, ko so cene običajno nižje) kupil v piranskem fontiku 400 starov (seksularijev) žita, nam pove, da je morda trgoval tudi z žitom.⁸⁷ O trgovini z oljem ali drugimi živili pa v virih ni sledov.

Ohranjen je tudi podatek o komendi, ki jo je Benzini sklenil z Nikolajem Lugnano. Ta je od njega prejel 200 dukatov za dobo enega meseca, da bi z njimi trgoval v Markah ali kjer bi se mu bolje zdelo, vrnil vloženi denar Benziniju, dobiček ali izgubo pa bi si delila na pol.⁸⁸ Pot morda ni bila uspešna, saj je Benzini kasneje dvakrat odložil Nikolaju plačilo ostanka denarja.⁸⁹

Imamo tudi nekaj podatkov o Benzinijevih posojilih in drugih zadevah s tujci. Samostanu sv. Dominika v Kopru je posodil 40 florenov,⁹⁰ 300 dukatov v zlatu »boni et justo ponderis Pirani« dvema prebivalcema Izole, od katerih je bil eden po rodu Florentinec,⁹¹ neki Koprčan mu je obljubil dati 4 stare že plačane pšenice (frumentum)⁹² in z nekom iz Trsta se je pobotal glede zahtev, ki jih je imel do njega tako v zvezi z denarjem kot z vinom.⁹³ Imenoval je zastopnika, ki naj bi izterjal od nekega vojaka v Sv. Lovrencu dolg 20 dukatov, ki ga je prevzel od pokojnega Thome, zdravnika v Sv. Lovrencu.⁹⁴ Karlen 50 liber, ki mu jo je izrekel potestat Umaga in jo je Benzini plačal tamkajšnjemu blagajniku,⁹⁵ kaže, da je razširil svoje delovanje tudi tja. Omenjeni podatki so le majhen del zahtev, ki jih je imel do tujcev.

Poglejmo še, kam je Benzini vložil vsaj del svojega dobička. Kupil je 9 vinogradov⁹⁶ (večinoma na dražbah) v skupni vsoti 325 liber in eno hišo (na dražbi) za 100 liber,⁹⁷ z nakupom pa je najbrž prišel tudi do živine, ki jo je vedno v kompaniji dajal v socido.⁹⁸ Denar je tudi trošil za plačevanje hišnih najemnin⁹⁹ in za vzdrževanje sebe, svojih služabnikov itd. Če je še kako drugače porabil pridobljeni denar, iz virov ne izvemo.

Benzini vinogradov ni samo kopicil, pač pa jih je 5 tudi prodal¹⁰⁰ v skupni vsoti 506 liber. Hišo je oddal v najem za 10 liber.¹⁰¹

KONEC BENZINIJEVE DEJAVNOSTI IN BOJ ZA NJEGOVO DEDIŠČINO

Vsaj v začetku svojega bivanja v Piranu je moral biti Benzini precej spoštovan, bodisi zaradi denarja, bodisi zaradi poštenja ali pa zaradi obojega. Za čas od marca do avgusta 1339 so ga izbrali celo za enega izmed štirih sodnikov.¹⁰² Tujci so ga imenovali za svojega pravnega zastopnika (procurator et nuncius specialis) v svojih pravnih zadevah v Piranu,¹⁰³ omenja se kot eden izmed izvrševalcev testamenta (commissarius) učitelja gramatike mojstra Gasparina¹⁰⁴ in večkrat kot priča v različnih zadevah.¹⁰⁵

Morda je črna smrt, ki je poleti 1348 morila v Piranu, pokosila tudi Benzinija. V svojem prebivališču v Porta Misana je dal, zdravega duha in telesa, 3. junija 1348 napisati svoj nunkupativni testament. V njem je zapustil manjše vsote denarja nekaterim piranskim cerkvam, želel, naj minoriti obhajajo zanj tisoč maš v cerkvi sv. Franciška in naj se v isti cerkvi za denar do 20 soldov grošev naslikajo podobe svetnikov. Mateju, sinu pokojne služabnice Katarine iz Prema, je namenil 200 liber grošev, ki jih naj do Matejevega štirinajstega leta hrani Johannes, sin pokojnega Cursija, sina Alberta Ristorija; če bi Matej prej umrl, naj Johannes denar norabi za Benzinijevo dušo, kot se mu bo boljše zdelo. Če bi Johannes umrl, lahko določi koga drugega za izpolnitev rečenega; če pa bi Johannes umrl, preden bi denar prišel v njegove roke, bosta izvrševalca (commissarii) Benzinijeve poslednje volje izročila denar zastopnikom sv. Marka iz Benetk, ki bodo z njim napravili, kot je bilo naročeno Johannesu. Za izvrševalca je Benzini določil Maffona, sina pokojnega Henrika iz Pirana, in Johannesu de ser Odo, prebivalca Kopra, ki naj vse drugo premično in nepremično premoženje razdelita med reveže (pauperes Christi), ki so Benzinijevi dediči. 22. junija 1348 je Benzini, že bolan, napravil še kodicil k testamentu. V njem je želel, naj Maffonus, sin Henrika, plača ves dolžni denar, kadar mu bo drago, in sicer v roke Augustina Gerardinija, njegovega faktorja, ki ga bo potem dal v roke Johannesu, sina pokojnega Cursija. Prav tako je želel, da se odloži za štiri leta od dneva njegove smrti dalje plačilo dolga Nikolaju Lugnanu.¹⁰⁷

Po Benzinijevi smrti (8. julija 1348 se omenja že kot pokojni)¹⁰⁸ se je začel boj za njegovo dediščino. Istega dne je Zonus, sin pokojnega Gvidetta de Gvidettis iz Firenc, prebivalec Zadra, kot zastopnik (commissarius) Lodoika, sina pokojnega Tomaža de Agolan-tis, pred protestatom in sodniki izjavil, da

je bil Benzini dolžan Lodoiku približno 8000 zlatih florenov, zlasti pa približno 2500 dukatov. Rekli so mu, da trenutno denarja ne more dobiti iz mnogih vzrokov (*multis casibus seu causis imminentibus*), vendar so mu obljubili, da ga bo prejel. Benzinijevo premoženje naj bi imela tedaj v rokah predvsem izvrševalca testamenta Augustin Gerardini de Salvaregi iz Firenc, proti kateremu je v njegovi prisotnosti Zonus nato tudi protestiral,¹⁰⁹ in mojster Peter, kirurg iz Trsta.¹¹⁰ Vendar tudi onadva nista mogla priti do Benzinijeve dediščine v Piranu, kajti 9. oktobra sta v svojem in v imenu svojih družabnikov, ki niso bili v deželi, pri potestatu prosila za inventar, ki ga je potestatov pisar napisal o Benzinijevem premoženju, in zahtevala, da ju mirno pustijo do njega (omenjata nevarnost: *cum de iure ad ipsorum periculum iacent ipsa bona*). Rekla sta, da sta pripravljena vrniti vsakomur tisto, kar je njegovo, za kar sta dovolj sposobna, če bi dvomili o tem, naj vzame potestat premoženje pod svoje varstvo in naj se postavijo dobri zastopniki (*fideiussores*), ki bodo vrnili zastavljene predmete le za glavnico, brez obresti, urejali druge zadeve in odgovarjali na razne zahteve. Prošnjo je potestat po nasvetu Pirančanov (*de consilio hominum Pirani*) zavrnil, nato pa sta izvrševalca z vsem spoštovanjem zahtevala svoje pravice (*protestaverunt*).¹¹¹ Pojavil se je tudi Franciscov brat Baldus Benzini, ki je zase in v imenu brata Johannesesa zahteval dve tretjini pokojnikovega premoženja.¹¹² 27. maja 1349 se je pred potestatom in sodniki razvil spor med njimi in Petrom Spilato, zastopnikom izvrševalcev Benzinijevega testamenta, mojstra Petra »ci rologa« in Johannesesa, sina Dominika Hodorna. Ker sta izvrševalca izjavila, da ju ovirajo pri delu in sta odstopila, je potestat določil druge, onadva pa sta bila nato takoj pripravljena še naprej opravljati službo, s čimer se je potestat strinjal.¹¹³ Iz povedanega vidimo, da je Benzinijevo premoženje de facto sekvestrirala piranska komuna, de iure pa so se zanj potegovali Benzinijev upnik, izvrševalci Benzinijevega testamenta in njegova brata, vendar se piranska oblast ni hotela izjasniti v prid nobenemu od njih. Verjetno je zadevo celo zavlačevala, hoteč se tudi de iure polastiti premoženja. Tako so 10. maja 1349 piranski veliki svet, potestat in sodniki določili tri zastopnike, ki naj v imenu komune gredo k beneškemu dožu in oglejskemu patriarhu in k drugim cerkvenim in posvetnim oblastem, da bi prosili za povrnitev oderuških obresti (*usure*), ki so jih sami ali preko faktorjev izterjali Soldanerus,

Tomaž de Agolantis Benzini ali katerikoli drugi oderuhi (*usurarii*) in naj v ta namen zahtevajo sekvestracijo premoženja omenjenih,¹¹⁴ 10. avgusta pa so povečali število zastopnikov na osem; v sicer skoraj enakem tekstu se tu med oderuhi ne omenja Tomaž de Agolantis.¹¹⁵ 10. oktobra 1349 je Avgustin sin pokojnega Gerardina Salvaregi, sedaj prebivalec Pirana, kot izvrševalec Benzinijevega testamenta še imenovali Johannesesa de Fizuti iz Firenc, prebivalca Kopra, za svojega zastopnika v zadevi z Johannesom, sinom pokojnega Aleksandrisa de Usano, izvrševalcem testamenta pokojnega Tomaža de Agolantis,¹¹⁶ 21. novembra istega leta pa je imenovan v dokumentu bivši izvrševalec Benzinijevega testamenta, s pomočjo stražarja slovanskega rodu pobegnil iz ječe, v kateri je bil uklenjen.¹¹⁷ Videti je, da je bila piranska komuna sovražna predvsem do izvrševalcev Benzinijevega testamenta. Kako se je zadeva končala, ne izvemo, najbolj verjetno pa je vsaj njej dosegljivo premoženje sekvestrirala piranska komuna, katere prebivalcem je Benzini precej izpraznil mošnje. Že on sam je morda predvidel, da bo Piran sege po njegovi zapuščini in jo je rajši sam zaustavil revežem. Morda ga je tudi resnično zapekla vest zaradi kuge, v kateri so mnogi videli božjo kazen za grehe. Vse se je končalo zelo drugače, kakor je pred enajstimi leti napovedala velikodušna in prijazna pogodba med obema strankama. S pritožbo dožja in patriarhu je Piran hudo kršil njene določbe. K takšnemu nastopu je gotovo pripomogel nemir, ki ga je prinesla kužna bolezen.

V gospodarskem življenju piranske komun je Benzini brez dvoma odigral pomembno vlogo. Njegov denar je ustvaril možnosti za večje trgovske akcije posameznikov, on sam pa je prinesel v Piran precej florentinskega špekulativnega duha v bančnih in trgovskih zadevah. Pirančane je rešil marsikaterega starega dolga in jim verjetno pomagal pri prehrabnih težavah. Seveda si je pri tem nabral lepo premoženje in mnoge spravil v nesrečo. Ustvaril je pač določeno akumulacijo kapitala na piranskem področju.

OPOMBE

1. A. Battistella pravi, da je bila Furlanija v 14. stol. »incolta e nel proprio isolamento ignara delle sue forze produttive, una provincia dove il feudalismo più rude avea tuttavia grande preponderanza, e dove il principato ecclesiastico, mutabile ad ogni successione, lasciava più aperto l'adito agli audaci della fortuna e offriva maggior agio all'attitudine speculatrice«. (I Toscani in Friuli, Bologna 1898, str. 10). — 2. Gl. J. Žontar,

banke in bankirji v mestih srednjeveške Slovenije, GMS 13, Ljubljana 1932, str. 21—35, in F. Gestrin, Doneski k zgodovini Ljubljane v srednjem veku, ZČ, 5, Ljubljana 1951, str. 192—208. — 3. Gl. F. Mayer, Gli ebrei feneratori a Capodistria, Pagine istriane 9, 10, 11, Capodistria 1911—1913. — 4. V relativno bogatem Piranskem arhivu sem kot vire uporabil tako imenovane vicedomske knjige, kamor sta vicedoma vpisovala reasumirane notarske listine (carte, instrumenta) in notarske listine same. Vicedomske knjige iz let 1338 do 1348 so večinoma ohranjene, notarskih listin, ki se tičejo Benzinija, pa je ostalo nad stopetdeset, večinoma pergamentnih, nekaj tudi papirnatih (zlasti take s krajšim besedilom in manjšim posojilom). Pisava teh dokumentov je lepa, še precej okrogla notarska gotica, tako da delajo težavo predvsem številne abreviature. Večje število listin iz piranskega arhiva je v transkripciji objavil Camillo de Franceschi v Chartularium Piranense, med drugim tudi 23 takih, v katerih nastopa Benzini. Seveda so ohranjene listine le majhen del dokumentov o Benziniju. — 5. Tudi Benzini Tusco PA V. k. 8 1340/50 folio 123 tergo, odslej f 123'), Pinzini (npr. V. k. 16 1346/47 f 35, 9. maj), de Bence (Notarska listina, odslej N. 1., 12. jan. 1334. — 6. 1 libra beneških malih denarjev = 20 soldov = 240 denarjev (običajno pišem brez oznake »beneški mali«). 100 dukatov = 103 florentov. 1 denar groš = 26 malih denarjev (l. 1192) 20 grošev = 1 dukat (l. 1284), 1 dukat = 4,13 libre (l. 1382). Vrednost malih denarjev z groši in dukati je padala (gl. B. Benussi, Ragguaglio delle monete, dei pesi e delle misure per servire alla storia delle nostre province, Atti e memorie della Società istriana per archeologia e storia patria, odslej Atti, vol. 40, fasc. 1, Parenzo 1928, str. 229, 230, 231). Imamo sicer podatek, ko Benzini coljubi plačati za najemnino hiše 40 soldov grošev in je potem plačal celotno vsoto v librah malih denarjev, in sicer 192 liber. Vendar se mi zdi dosti bolj verjetno, da je bilo mišljeno 40 grošev na leto. — 6. a Chartularium Piranense, Atti, 46, dokum. št. 119. — 7. Židovski bankirji so običajno sami ponudili svoje usluge koprskim oblastem, gl. Mayer, o. c. — 8. PA V. k. 8 1338/40 f 76, 13. sept. 1338. — 9. Izraz cologancia (cologancia je najbrž pomota) pomeni tu nedvomno obresti (gl. str. 5), vendar ga srečamo sumo v obeh pogodbah Benzinija s Piranom. V enakem kontekstu srečamo v pogodbi z Johannesom, sinom Cursija, izraz prode (gl. op. 26a). Drugi izrazi za obresti so: usura, interesse, lucrum, melioramentum, precium; racio (vedno v ablativu z navedbo vsote, npr. »in racione denariorum quatuor« v omenjeni pogodbi). — 10. PA V. k. 8 1338/40 f 76—78, 14. sept. 1338. — 11. Gli statuti del Comune di Pirano (del 1332), Camillo de Franceschi, Venezia 1960, odslej Gli statuti, knjiga 8, poglavje 34. — 12. O. c., npr. knj. 9 pogl. 1, knj. 6, pogl. 12, 13, 19, 20, knj. 10, pogl. 14. — 13. O. c., knj. 2, pogl. 16 — 14. N. pr. PA V. k. 8 1338/40 f 85, 23. okt. 1338. — 15. PA V. k. 12 1344/45 f 113, 30. jan. 1345. — 16. PA V. k.

11 1344/45 f 75', jan. 1345. — 17. Omenjata se »famulus Augustin« (PA V. k. 17 1347/48 f 45, 3. jun. 1347) »qui nunc moratur cum dicto Francisco« (PA V. k. 20 1348/49 f 37, 20. jun. 1348) in pokojna služabnica Katarina iz Prema (gl. op. 106). — 18. PA V. k. 8 1338/40 f 157. — 19. Ib. f 158 in 158'. — 20. Gl. str. 10. — 21. Gl. str. 10 in 11. — 22. Gli statuta, knj. 6, pogl. 9, 10. — 23. Gl. op. 108. — 24. Gl. op. 10, 31. marec 1325. — 25. Knj. 9, pogl. 48; za praznike se šteje 15 dni pred in 15 dni po Božiču, Veliki noči, dnevu sv. Petra v juniju in čas od 15. avgusta do sv. Mihaela; ta določba ni veljala za dolgovne med Pirančani in Benečani. — 26. PA V. k. 12 1344/45 f 126', 20. febr. 1345. — 26a. Chartularium Piranense, Atti, 44, dokum. št. 46, 31. marec 1325. — 27. PA V. k. 18 1347/48 f 38, 13. maj 1347. — 28. PA V. k. 14 1345/46 f 17, 18. april 1345. — 29. PA V. k. 18 1347/48 f 141', 16. marec 1348. — 30. Gli statuti, knj. 5, pogl. 1. — 31. Fori privilegio et eppistole divi Adriani beneficio de fide (ali: de fideiussoribus et de pluribus reis debentibus, n. pr. N. l., 5. nov. 1338 nove et veteris constitutionis vel legum auxilio. — 32. N. l., 2. nov. 1347, 14. marec 1344. — 33. PA V. k. 18 1347/48 f 93, 20. nov. 1347; gl. tudi op. 52. — 34. Gl. op. 90. — 35. Gl. op. 38. — 36. PA N. l., 2. febr. 1345. — 37. PA V. k. 18 1347/48 f 58', 10. jun. 1347. — 38. PA V. k. 17 1347/48 f 91, 26. nov. 1347. — 39. PA V. k. 18 1347/48 f 137', 9. febr. 1348. — 40. N. l., 5. maj 1345. — 41. Npr. PA V. k. 10 1342/44 f 126, 1. marec 1343. — 42. Npr. PA V. k. 18 1347/48 f 63', 8. jul. 1347. — 43. Npr. N. l., 26. marec 1346. — 44. Vendar so bile tudi izjeme, gl. op. 27. — 45. PA V. k. 17 1347/48 f 8, 12. marec 1347. — 46. Skupaj z materjo, gl. op. 26. — 47. PA V. k. 18 1347/48 f 141', marec 1348. — 48. Ib. f 141, 7. marec 1348. — 49. Okrajšave pomenijo: l = libra, s = sold, d = denar, duk = dukat, fl. = floren, 1 gr = libra grošev s gr = sold grošev, d gr = denar groš. — 50. Gl. op. 91. — 51. PA V. k. 14 1345/46 f 3', 20. marec 1345. — 52. Ib. f 92, 20. jan. 1346. — 53. PA V. k. 10 1342/44 f 270, zadnji febr. 1344. — 54. PA V. k. 19 1348/49 f 19'. — 55. Gl. op. 48. — 56. PA V. k. 18 1347/48 f 64, 11. jul. 1347. — 57. Gl. op. 60. — 58. PA V. k. 18 1347/48 f 42. — 59. Gl. op. 56. — 60. PA V. k. 17 1347/48 f 62. — 61. Omenjajo se naslednji predmeti: neki zlat predmet, biserna ogrlica (PA V. k. 8 1338/40 f 238 in 238', 16. jan. 1340), dve železni verigi (catenas duas ferri ab igne), bakren kotel, bronast kotlič, prt »de biandio (?)«, postelja, pokrita z dvojnimi platnom, štiri odeje (lictamina quatuor de duabus telis et dimidiis pro quolibet), romarski plašč (sclavina) in en plašč »de biandio a tabula« (PA V. k. 9 1340/50 f 72), tkanine, orožje (armestias) za 62 liber (PA V. k. 10 1342/44 f 258, 26. jan. 1344), halja, plašč »de xigna (?)«; srebrn pas je bil zastavljen za 12 liber, halja, postelja in dve odeji za 4 libre, kotlič in kotel za 12 soldov, pernatu blazina in plašč »de biandio a tabula« za 50 soldov, romarski plašč in dve odeji za 16 soldov (ib., f. 71'), srajca, ogrinjalo (clamis), svileno pregrinjalo (velum de sedaj in še en kos obleke za 19 liber (ib f

123'), srebrn pas, dva dragulja (zoiias) in okrasje za glavo (strompolos) za 29 grošev (PA V. k. 17, 1347/48 f 130, 25. febr. 1348). Najvišja vsota, ki se omenja v zvezi z zastavo, je omenjenih 62 liber. — 62. PA N. l., 16. marec 1343. — 63. PA V. k. 16 1346/47 f 66', 1. nov. 1346. — 64. PA V. k. 17 1346/47 f 130, 25. febr. 1348. — 65. Ib. — 66. Knj. 5, pogl. 11. — 67. Npr. PA V. k. 13 1345/46 f 111', zadnji febr. 1346; iz nekega podatka, ki se ne tiče Benzinija, vidimo, da je dolžniku, ki ni mogel plačati dolga, grozil zapor »super lobia comunis«, torej nekakšen »debtors' prison«, če ni kdo plačal zanj (PA V. k. 17 1347/48 f 52', 14. jul. 1347). — 68. Npr. PA N. l., 26. okt. 1341. — 69. Npr. PA V. k. 19 1348/49 f 20', 11. maj 1348. — 70. Dolg prvima dvema je bil 1216 liber 9 soldov 4 denarje, poleg tega pa so prodali zaradi tega dolga na dražbi še za 54 liber premoženja (ne moremo vedeti, če je vsa omenjena vsota šla za plačilo dolga) in je sodišče sklepalo o usodi 48 liber, prav tako iz istega dolga. Za povrnitev dolga drugemu so prodali na dražbi premoženje v skupni vsoti 355 liber 8 soldov. Na dražbi so prodali za dolg obeh skupaj imetja za 49 liber. — 71. Npr. PA V. k. 12 1344/45 f 99' in 100, 23. dec. 1344; Gli statuti, knj. 5, pogl. 4. — 72. Npr. PA V. k. 17 1347/48 f 92, 1. nov. 1347. — 73. Knj. 5, pogl. 4. — 74. Ib., knj. 5, pogl. 9. — 75. Gli statuti, knj. 5, pogl. 9, predvsem pa knj. 6, pogl. 17. — 76. Npr. PA V. k. 13 1345/46 f 5', 13. marec 1345. — 77. Pol hiše za 24 liber, PA V. k. 14 1345/46 f 102, 5. marec 1346; »caxalem« za 20 liber, PA V. k. 13 1345/46 f 32. — 78. Vinograd in 4 nasade oliv za 26,5 liber, PA V. k. 10 1342/44 f 5, 27. marec 1342. — 79. Za 40 soldov, PA V. k. 14 1345/46 f 4', 29. marec 1345. — 80. Skupaj s hišo, vinogradom in vrtom za 16 liber, PA V. k. 11 1344/45 f 92, 19. febr. 1345. — 81. Ib., f 78; in 78', 30. jan. 1345. — 82. PA V. k. 9 1340/50 f 11, 10. okt. 1341. — 83. PA V. k. 18 1347/48 f 103', 25. okt. 1347. — 84. Npr. PA N. l., 9. maj 1339. — 85. Npr. PA N. l., 7. maj 1345. — 86. PA V. k. 15 1346/47 f 28. jun. 1346. — 87. PA V. k. 15 1346/47 f 41, 1. avg. 1346. — 87a. V originalu: in Marchiam; poleg ankonitanskih Mark, kamor so Pirančani sicer res hodili na trgovska potovanja (prim. Chartularium Piranense, Atti, 45, docum. št. 94) bi prišel v poštev tudi del Istre imenovan Marchia (gl. Senato misti, Atti, 5, str. 13). — 88. PA N. l., 20. jul 1345, objavljena v Chartularium Piranense. — 89. Chartularium Piranense, Atti, 47, dokum. št. 188, 21. jun. 1348; gl. op. 107. — 90. PA N. l., 14. sept. 1343. — 91. PA V. k. 16 1346/47 f 38' in 39, 24. jul. 1346. — 92. PA N. l., 13. apr. 1341. — 93. PA V. k. 15 1346/47 f 36, 4. jul. 1346. — 94. PA V. k. 13 1345/46 f 45' in 46, 28. jun. 1345. — 95. PA N. l., 4. apr. 1348. — 96. PA V. k. 12 1344/45 f 82, 21. nov. 1344; ib., f 82', 28. nov. 1344; ib., f 83, 28. nov. 1344; PA V. k. 13 1345/46 f 29', 1. maj 1345; ib., f 130 (tudi 4 nasade oliv); PA V. k. 14 1345/46 f 103, 6. marec 1346; PA V. k. 15 f 7, 19. marec 1346; PA V. k. 16 1346/47 f 2', 10. marec 1346. — 97. PA V. k. 12 1344/45 f 83, 28. nov. 1344. — 98. Skupaj z Jakobom sta dala marca 1342 v socido

155 glav živine Juriju Slovanu, prebivalcu Piranskega krasa, za dobo 5 let, in sicer po principu, da dve tretjini dobička ali izgube dobita oba lastnika, eno tretjino pa Jurij (PA N. l., 16. marec 1342); pod istimi pogoji sta skupaj z Dardono iz Izole dala Volcini iz Motovuna (Montona) januarja 1345 v socido zopet 155 glav živine (PA N. l., 16. jan. 1345) in Matiji »de Sancto Sirriacho« junija 1347 78 (?) glav živine (quaternaria quatuor pecudum et pecudes novem ac etiam est inter agnellas et agnellos quinquaginta tres) (PA V. k. 18 1347/48 f 59, 10. jun. 1347). — 99. 25. novembra 1338 je najel več hiš s stolpori v Porta Domo pri morju za štiri leta za ceno 40 soldov grošev in je takoj plačal celotno vsoto 192 liber (PA V. k. 8 1338/40 f 106), 3. junija 1339 hišo ob glavnem trgu v Porta Campi za 8 liber na leto za čas od 15. avgusta 1339 do 15. avgusta 1343 (PA V. k. 8 1338/40 f 174), 18. maja 1343 hišo prav tako v Porta Campi za 14 liber za čas od 15. avgusta 1343 do 15. avgusta 1344 (PA V. k. 10 1342/44 f 165) in ta najem je 14. avgusta 1344 podaljšal za eno leto za 13 liber (PA V. k. 11 1344/45 f 54'), 13. januarja 1345 je plačal denar do tega časa in do 20. decembra istega leta in s tem podaljšal najem za tri hiše v Porta Domo (PA V. k. 12 1344/45 f 115'), 31. januarja naslednjega leta pa je najem podaljšal in plačal do 20. decembra istega leta (PA V. k. 13 1345/46 f 98), 13. novembra 1345 več hiš z desetimi (cum decimis ipsarum domorum) v Porta Misana, ki so ležale v krogu, od sredine avgusta naslednjega leta za dobo štirih let in je obljubil posoditi lastnikom za popravilo hiš vsako leto 40 grošev (PA V. k. 13 1345/46 f 82'), 14. aprila 1346 hišo v Porta Campi poleg javne ceste za 42 liber za čas treh let (PA V. k. 15 1346/47 f 12') in končno je 26. avgusta 1347 podaljšal za štiri leta in plačal najemnino za omenjeno hišo v Porta Misana (PA V. k. 18 1347/48 f 71'). Toliko prostora je Benzini potreboval tudi za zastavljene predmete. Zlasti hiša v Porta Campi, torej v središču Pirana, je najbrž služila njegovim uradnim zadevam. — 100. PA V. k. 16 1346/47 f 61', 27. okt. 1346; PA V. k. 17 1347/48 f 86, 1. okt. 1347; PA V. k. 18 1347/48 f 146', 16. marec 1348. — 101. PA V. k. 17 1347/48 f 82', 28. okt. 1347. — 102. Prvič se kot sodnik omenja 7. marca (PA V. k. 8 1338/40 f 153), zadnjič pa 17. avgusta (ib. f 195), čeprav se že 7. avgusta omenja druga garnitura sodnikov, med katerimi ni Benzini (ib. f 190). — 103. Npr. PA V. k. 12 1344/45 f 122, 1. febr. 1345 in PA N. l., 13. jul. 1345. — 104. PA V. k. 13 1345/46 f 55', 10. avg. 1345. — 105. Npr. PA V. k. 16 1346/47 f 50, 13. avg. 1346. — 106. Chartularium Piranense, Atti, 47, dokum. št. 187. — 107. Ib., dokum. št. 189. — 108. PA V. k. 10 1348/49 f 45 in 45'; v Chartularium Piranense, Atti, docum. št. 191. — 109. Ibidem. — 110. Ib., f 64; v Chartularium Piranense, Atti, docum. št. 196. — 111. Ibidem. — 112. PA V. k. 19 1348/49 f 115', 25. marec 1349. — 113. PA V. k. 21 1349/50 f 16. — 114. Ib., f 13' in 14. — 115. Ib., f 45; v Chartularium Piranense, Atti, docum. št. 203. — 116. Ib., f 66. — 117. Ib., f 72.

ŠTUDENTI IZ SLOVENSKIH DEŽEL NA DUNAJSKI UNIVERZI V POZNEM SREDNJEM VEKU (1365—1518)

ANTON OZINGER

Matrike so zelo bogat vir univerze. S svojim popisom rektorjev, dekanov, profesorjev in študentov predstavljajo izjemen spomenik teh institucij. Razen tega so univerzitetne matrike prebogati vir za zgodovino duhovne kulture, vzgoje in pouka ter so neizčrpen vir za genealogijo in za zgodovino posameznih oseb (biografsko obdelavo).

Zategadelj so evropske univerze že od začetka 19. stol. začele izdajati svoje matrike, tako med drugimi: Edinburgh 1806, Praga 1834, Padova 1841, Paris 1894, Oxford 1891, Cambridge 1900, München 1906, Paderborn 1931 ...¹

Dunajska univerza, ki jo je 12. marca 1365 osnoval vojvoda Rudolf IV., je najstarejša še obstoječa univerza na področju nemškega jezikovnega prostora. Začeni od leta 1377 do danes ima nepretrgan register. Vse do leta 1956 so bile njene matrike z izjemo ogrske nacije neobjavljene, čeprav so se poskusi objavljanja začeli že sredi prejšnjega stoletja.² Doslej so izšli 4 zvezki, ki zajemajo čas do leta 1690.

Vpisi v matrike se omejujejo na bistvene podatke, in sicer: ime,³ rojstni kraj⁴ in vpisno takso. V nekaterih primerih so tudi dodatne označbe po akademski stopnji, o fakultetni pripadnosti,⁵ o stanu ali poklicu študenta, zlasti pa sorodstvena stopnja z dostojanstveniki znotraj ali zunaj univerze.⁶ Tu in tam se najde tudi datum vpisa glede na vladajočega rektorja ali glede na praznik svetnika pa tudi uspehi pri študiju, poznejša kariera in še nekatere druge zaznambe. Študentje imajo od konca 14. stoletja, ko se pojavijo družinski priimki, le-te vpisane, izjema so včasih Madžari. Rojstni kraj je mnogokrat označen s pripadajočo škofijo. Včasih je rojstni kraj bolj natančno določen s pripombo prope, supra, circa ...

Skupno število vpisanih študentov od 24. junija 1377 pa do zimskega semestra 1450 znaša 19.526. Temu je treba prišteti 291 študentov vpisanih pred 24. junijem 1377. Število vpisanih niha. Posebno visoko je v letih 1411 do 1415, in sicer 2030 slušateljev z letnim povprečjem 406, največje število pa je bilo 710 slušateljev. Po začasnem vpadu sledi v letih 1446—1450 ponovno visok vpis z 2760 vpisi in s tem visoko letno povprečje 920 slušateljev.

Pri ugotavljanju porekla študentov nam pomagajo akademske nacije.^{6a} Po ustanovit-

venem pismu vojvode Albrehta so pripadali študentje iz avstrijskih in sosednjih dežel (oglejski patriarhat, Furlanija, Italija), sploh dežele z one strani Alp, gledano z Dunaja, k avstrijski naciji, ki ji je po pravilu šlo prvo mesto. Na drugem mestu je bila renska nacija, ki so jo sestavljali študentje iz Porenja, Bavarske, Švabske, Alzacije, Frankonije, Hessenske in iz zahodnih in južnih dežel ter držav, ki mejijo na te dežele. Madžari, Čehi, Poljaki, Moravani in vsi drugi Slovani, vključno južni Slovani, pa tudi Grki so sestavljali tretjo, to je ogrsko nacio — *natio Ungarorum*. K četrti, to je saksonski naciji — *Saxones seu natio saxonica* — so spadali študentje iz Saške, Westfalije, Pomeranske Frizije, Thuringije, Meissenške, Brandenburga, Prusije, Litve, Latiške in študentje iz prekomorskih kraljestev Anglije, Irske, Škotske, Švedske, Norveške in Danske.

Porazdelitev oziroma opredelitev po nacijah ni vedno striktno izvedena. Tako najdemo nekaj avstrijskih študentov, ki so podložniki bavarskih škofij in samostanov, med rensko nacio. Podobno najdemo med rensko nacio Tirolce. V času razpona Celjanov sredi 15. stoletja se študentje iz Celja opredeljujejo za ogrsko nacio.⁷

Tudi vpisana taksa je velikega pomena, da si ustvarimo sliko o socialnem statusu študentov in da dobimo lepo podobo o finančni situaciji univerze. Taksa se je zaračunala po socialnem in materialnem statusu vpisanega. V skrajno liberalnem zgodnjem obdobju je univerza tolerirala odlog plačila⁸ ali zmanjšanje⁹ ali pa je takso spregledala revnim¹⁰ študentom in tistim iz beraških oziroma mendikantskih redov.¹¹ Razen teh so bili profesorji, njihovi otroci kakor tudi krvni sorodniki povsem oproščeni plačevanja vpisnine. V posebnih primerih je takso namesto vpisanega poravnal nekdo drug¹² ali pa jamčil za plačilo.¹³ Normalna taksa je znašala 2 groša, socialno višje stoječi slušatelji, majhni plemiči in bakalavriji so plačevali 4 groše, magister tuje univerze ali višji cerkveni dostojanstvenik pa je plačal 1 ali več guldnov. Na ta način je v letih 1377—1413 plačalo vpisno takso 6579 študentov, 4000 študentov je plačalo normalno takso 2 groša, 710 je plačalo 4 groše ali več, 14 študentov je plačalo 1 ali več goldinarjev. 124 študentov je plačalo manj kot 2 groša, 1629 pa sploh ni plačalo nič. Takemu stanju je

napravil konec sklep konzistorija dne 3. oktobra 1413, ki je stopil v veljavo z letnim semestrom 1414. Po tem sklepu je plačal škof ali vojvoda 3 goldinarje, grof ali prošt stolne cerkve 2 goldinarja, opat samostana ali navadni plemič 1 goldinar . . .

V celoti vzeto se je dunajska univerza v 14. in 15. stol. odlikovala po socialnem čutu. Več kot četrtnina (5143) od 19.817 vpisanih študentov ni plačala nič. 2963 študentov je uživalo znaten popust. Glede na to dejstvo in glede na zelo majhno število zares bogatih slušateljev (172) govorjenje o »privilegiju izobrazbe za bogate« vsaj za zgodnje obdobje univerze ne drži. Isti red je ostal v veljavi tudi po letu 1450. Od 29.018 študentov, ki so študirali v letih 1450—1518, je 1166 študentov plačalo več kot normalno takso, 4733 manj, kot je bila predpisana normalna taksa, 2380 jih je bilo povsem oproščenih, ostali pa so plačali normalno takso. Približno od leta 1480 upada število »pauperes« in tudi takih, ki so bili delno oproščeni plačanja takse.

Študentje s slovenskega etničnega ozemlja so na Dunaju plačevali takole: od skupaj 2271 študentov jih je v letih 1377—1450 plačalo več kot normalno takso le 7, v letih 1450—1518 pa 64 študentov, kar skupaj znaša 71 študentov. Normalno takso je v letih 1377—1450 plačalo 180, v letih 1450—1518 pa 1278 študentov, kar znaša 1454 študentov skupaj. Manj kot normalno takso je v letih 1377—1450 plačalo 252, v letih 1450—1518 pa 141 študentov. Popolnoma je bilo oproščenih plačanja takse v letih 1377 do 1450 196 študentov, v letih 1450—1518 pa 96 študentov, kar da skupaj 291 študentov. Revnih študentov iz slovenskih dežel, ki so vpisani v pripombo *pauper*, je v zgodnjem obdobju relativno veliko. Po letu 1413, ko se je uveljavljal princip polnega plačevanja, jih je vedno manj in proti koncu 15. stol. skoraj popolnoma izginejo. Za 62 študentov ni mogoče ugotoviti, kateri kategoriji pripadajo, ker zanje ni vpisano nič. Vseh študentov, ki niso nič plačali ali pa so uživali popust, je 684, kar je skoraj $\frac{1}{3}$ vseh slovenskih študentov na dunajski univerzi.

Po letu 1377, ko se dunajska univerza vedno bolj uveljavlja, so domala vse slovenske dežele z izjemo Prekmurja in Goriške v rokah Habsburžanov kot deželni knezov. Ob koncu 14. stol. si pridobijo Trst in se utrdijo v vzhodni Istri s središčem v Pazinu. Vzpon celjskih grofov in njihova kneževina je le epizoda, ki ni bistveno vplivala na povezanost slovenskih dežel s Habsburžani. To je eden izmed stimulansov, da se študenti usmerjajo na Dunaj. Bolj kakor politična pri-

padnost je vplival geografski faktor, to je, oddaljenost univerze. Kakor so Korošče, Štajerce in Kranjce privlačili Dunaj, Praga pozneje še druge, zlasti nemške univerze, tako so privlačile Primorce italijanske univerze, ki so v tem času zelo slovele, kot Padova, Ferrara, Bologna in druge. Iz tega ne smemo sklepati, da so slovenski študenti hodili le na te univerze. Uspešno bi jih iskali po domala vseh nemiških univerzah.¹⁴ Našli bi jih tudi na univerzah v južni Italiji, Franciji, zlasti na Sorboni v Parizu in še dlje, v Skandinaviji, Angliji in Španiji.

Popolnoma gotovo je, da vseh 2271 študentov, ki so se v tem obdobju vpisali na dunajsko univerzo, ni končalo svoj študij: za nekatere vemo, da so bili izključeni, drugi so prekinili študij zaradi neuspeha, revščine, bolezni itd. Koliko jih je študij končalo, iz matrik ne vemo. Za raziskovanje te vrste bi morali pritegniti nove vire. Del študentov iz slovenskih dežel pa je svoje študije uspešno zaključil. Še več! Nekateri so na Dunaju ali pa drugod dosegli akademske stopnje. Ostali so bodisi na Dunaju ali drugod po Evropi. Nekateri so se pa vrnili in s svojim znanjem vplivali na dogajanje doma. Prav zaradi mobilnosti študentov in profesorjev v srednjem veku razumemo relativno hitro širjenje idej, zlasti humanizma in pozneje reformacije. Omeniti moramo vsaj nekatere:

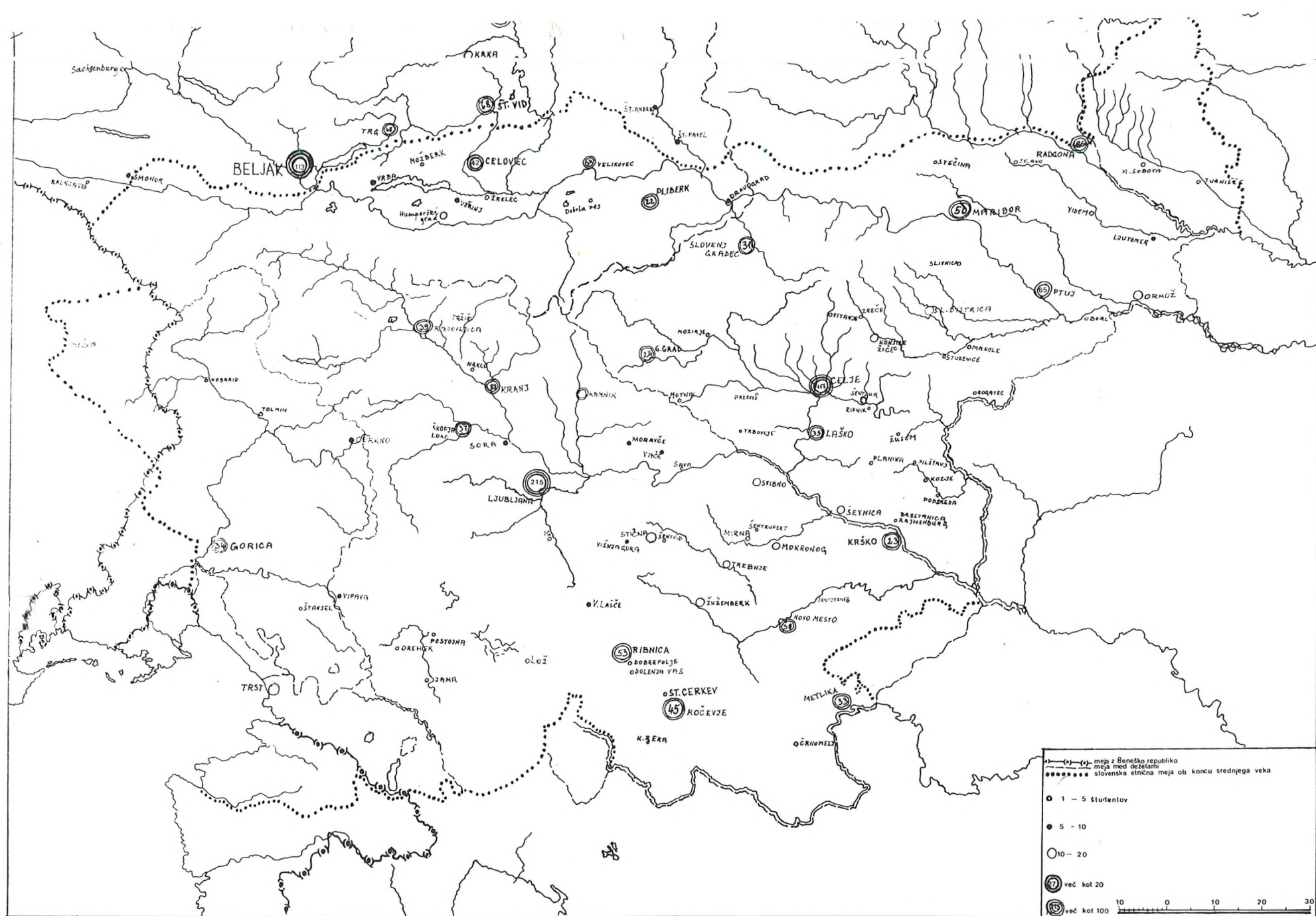
Briccius Preprosst de Cilia je važen predstavnik humanizma v drugi polovici 15. stol. Študiral je na Dunaju.¹⁵ Trikrat je bil *Rector magnificus* (1480, 1491, 1497), osemkrat pa *Decanus spectabilis* dunajske univerze. Ugledni profesor in kanonik je umrl na Dunaju 29. novembra 1505.

Bernhardus Perger de Steinz, iz Štajerske že na meji etničnega ozemlja, je bil znani humanistični filolog. Sestavil je latinsko gramatiko, ki je od leta 1500 dalje doživela številne izdaje. Nacionalna biblioteka na Dunaju hrani Pergerjev pogrebni govor, ki ga je imel kot rektor mestne šole sv. Štefana v istoimenski cerkvi, proslavljajoč cesarja Friderika III.¹⁶

Georgius Tannstetter de Rain, profesor na Dunaju, je bil večkrat izvoljen za rektorja: prvič 1512, pozneje še večkrat. Predaval je tudi v Parizu.¹⁷ Ni študiral na Dunaju.

Michael Falconis, plebanus de Tyfer, je manj znan. Iz njegovega priimka Falconis (sokol) ne moremo sklepati, od kod je bil doma. Rektor je bil leta 1419.¹⁸

Tomaž Prelokar (Thomas Prelager de Cilia) profesor dekan, pozneje kancler dunajske univerze, je bil od leta 1468 vzgojitelj cesarjeviča Maksimilijana I (1492—1519). Učil naj

Slovenski študentje po važnejših krajih

bi ga poleg drugega tudi slovenščine. Umrli je kot škof v Costanzi 20. aprila 1491.¹⁹ Na Dunaju je vpisan leta 1446.²⁰

Matija Hvale (M. Quale) iz Vač je bil profesor na artistski fakulteti in leta 1510 dekan.²¹

Najbolj slavna sta velika potopisca 16. stol. B. Kuripešič iz Gornjega grada,²² ki je popisal svoje potovanje preko Balkana v Turčijo v tridesetih letih 16. stoletja, in Žiga Herberstein iz Vipave,²³ ki je v obliki spominov opisal dvoje bivanje v Moskvi. Andreas Perlach de Witzshein (Svečina?) je bil znan dunajski matematik, ki se leta 1550 omenja kot rektor dunajske univerze.

Bolj ali manj samo po imenu poznamo Andreja iz Ljubljane (Andreas de Laybaco),²⁴ ki je leta 1431 na Dunaju profesor artium liberalium in Jurija iz Kranja (Georgius Floriani de Chranburga),²⁵ ki je bil leta 1448 profesor artium liberalium na Dunaju.²⁶

V cerkveni zgodovini so pomembni Jurij Slatkonja, prošt v Novem mestu in Ljubljani, škof v Pičnu in naposled na Dunaju,²⁷ Achacius Sebriacher de Schachleck, tržaški škof,²⁸ Petrus Seepacher de Krannburga, ljubljanski škof, znan po svoji dejavnosti, oziroma nedejavnosti v dobi reformacije (1558—1568),²⁹ Leonardus Gaemniczer, prvi ljubljanski prošt,³⁰ Paulus Steyner de Laybaco, prošt na Dunaju,³¹ Wolfgangus Lyncezer de Sancto Vito, melški prošta,³² Michael Veller Gottsee, ljubljanski kanonik,³³ Peter Topoltz,³⁴ župnik v Slovenskih Konjicah in arhidiacon savinjski, ki 1397 izdaja neko listino cerkvi v Radečah,³⁵ Jacobus de Kraimburga³⁶ je podpisan kot tajnik baselskega koncila na listini, s katero se imenuje pičenski škof Martin za generalnega vikarja oglejskega patriarhata,³⁷ Viljem Polc³⁸ je leta 1443 tajnik baselskega patriarha Aleksandra Ziemowitskega, pozneje pa župnik v Vipavi,³⁹ Lenart Seydel iz Kamnika,⁴⁰ župnik v Dobu pri Ljubljani, vikar v Kamniku in arhidiacon gorenjski v letih 1479—1483 ter drugič v letih 1492—1499,⁴¹ Avguštin Pregel,⁴² rojen v Laškem trgu, tajnik ljubljanskega škofa Krištofa Rauberja (1493—1536), ki je slovel kot starinoslovec in izdal kodeks rimskih napisov.⁴³

Iz navedenega vidimo, da so številčna gibanja študentov iz slovenskih dežel bila odvisna od več faktorjev: bolj zgodnje ali poznejše časovno obdobje, državno-politična pripadnost, oddaljenost od univerze in nič manj vojne, socialni ali verski nemiri ter naravne katastrofe, zlasti kuga. Od vseh 45.534 vpisanih študentov na dunajski univerzi jih je s slovenskega etničnega ozemlja 2271 v ob-

dobju 1365—1518, kar znaša približno 6%. To je ugodno glede na provenienco študentov in velikost slovenskega etničnega ozemlja, ker je Dunaj le eden izmed centrov, ki so v srednjem veku privlačili naše ljudi. Številni študenti na Dunaju so študije dokončali. Nekateri so imeli pomembne službe ali časti. Iz prej povedanega vidimo, da so se nekateri tudi vrnili v svojo domovino ter tu posredovali pridobljeno znanje in izkušnje. Nekateri, za katere ne vemo števila, svojega študija niso uspešno končali. Iskali so si razne zaposlitve. Pot jih je vodila na gradove, v trge in mesta, kjer so delovali kot pisarji ali nižji uradniki. Tudi carine in mitnice, ki so v tej dobi številne in se hitro množile, so mogle zaposliti take študente. Ta ali oni se je lotil tudi poučevanja na šoli, bodisi mestni ali župnijski. Nekateri so se potikali od univerze do univerze kot večni študenti, živeč od pavprezima, to je, posebne oblike beračenja, ki sicer v srednjem veku ni veljalo za sramotno.

O nacionalni pripadnosti študentov s slovenskega etničnega ozemlja, po kateri se sicer niso opredeljevali in ni v tem času nikogar zanimala, še manj pa motila, ne moremo sklepati ničesar. Slovenske imenujemo te študente zato, ker so z ozemlja, ki pripada Slovincem po izoblikovanju njihove nacionalne zavesti.

Po označbah roistnega kraja se zdi, da so vsi študentje iz mest in trgov. Ker so prebivalci podeželja navajali kot rojstni kraj najbližje mesto, kar je včasih explicite rečeno z *ad, circa, prope*..., je gotovo, da je vsaj del študentov prihajal s podeželja.

Znaten del meščanskih sinov je pripadal obrtniškim poklicem. Navajajo se (v posebnem genitivu kar pomeni sin): *fabri sartoris, sutoris pellificis, carpentarii*... bolj redko pa *aurifabri, scribe, iudicis*. Zastopani pa so še drugi poklici in kmečki sinovi z značilnimi vzdevki — priimki, ki sicer prav v tem času nastopajo: Pawr, Pewr, Peur, Perger, Dorfer in njihovih sestavljenkah.

Pismenost in izobrazba sta bili v srednjem veku dostopni relativno znatnemu številu ljudi. Slovenske dežele niso bistveno zaostajale niti za nemškimi, niti za italijanskimi. Tovrstno raziskovanje, ki bi ga razširili na druge univerze srednje Evrope, bi to trditev ne samo potrdilo, ampak tudi dopolnilo, razširilo in obogatilo. Nepismenost in nerazsvetljenost, ki se pogosto pripisuje srednjemu veku, se ne more in ne sme pripisovati vsaj poznemu srednjemu veku, kar velja za slovensko etnično ozemlje v tem obdobju.

OPOMBE

1. Matrikel der Universität Wien, 1956, Vorwort str. VII. — 2. Matrikel der Universität Wien (krajšano: MdUW), str. VII—IX. — 3. V starejšem obdobju se družinsko ime ali priimek ne navaja, ker navadno sploh ne obstoji. Kot predhodniki priimka se navajajo nekateri vzdevki zraven rojstnega kraja kot *dictus in natus*. Prim. MdUW 1378, 1380. — 4. Ta se praviloma poudarja s kraiem rojstva. Pogoste oznake so po pripadnosti škofijam. Študenti z Dunaja so označeni kar *filius loci* ali *filius civitatis*. — 5. Glede na to, da so študentje prava in teologije — *students in iure, studens theologiae* — v starejšem obdobju posebej navedeni, se domneva, da je večina študentov bila vpisana na artistski fakulteti. — 6. Oznake za take sorodnike so *fratruelis, avunculus, filius, cognatus rectoris, episcopi*... — 6a. Akademске nacije — *nationes academicae* — katerim so na čelu prokuratorji, so urejale nekatere študijske zadeve, zlasti pa zasebne, glede stanovanja, prehrane idr. — 7. Prim. MdUW 1452. — 8. To je v matrikah označeno z besedami: *dabit n mense'* ali *'promisit ad 14 dies'* ali *'promisit ad festum sancti X'*. Lahko pa tudi *'residuum tetter'* ali *'obligatur'*. Ko je obljubljen vsota poravnana, se dostavi *'datur'*. — 9. Prim. MdUW 1424/II. Rh. 29: ... *dedit grossum solum ob inopiam*. — 10. V tem primeru je zelo pogosta oznaka *pauper* ali skrajšano *p*. Včasih pa: *non dedit quia non habuit* /prim. MdUW 1397/I. Rh. 45/ in *nihil ex licencia rectoris*/prim. MdUW 1383/II. 15. — 11. V tem primeru je oznaka *'nihil'*. — 12. Označeno je *'solvit pro eo'*. Prim. MdUW 1403/II. Rh. 25. — 13. Označeno je *'pro omnibus istis solventis obligavit se...'* ali *'fideiussit pro eis'* in podobno. Prim. MdUW 1390/I. A. 11 in 12. — 14. P. pl. Radics, IMK 9, 1899, str. 24—27. — 15. 457/I. A. — 16. E. Tomek, Kirchengeschichte

Österreichs, Tyrolia Verlag II, str. 62. — 17. F. Zwitter, Višje šolstvo na Slovenskem do leta 1918 / Zbornik, 50 let slovenske univerze v Ljubljani 1919—1969, Ljubljana, str. — 18. I. Orožen, Das Bistum und die Diözese Lavant. Das Dekanat Tüffer, Graz 1881, str. 120. — 19. J. Gruden, Cerkevne razmere med Slovenci v 15. stoletju in ustanovitev ljubljanske škofije, Ljubljana 1908, str. 83. — 20. 1446/I. A. — Thomas Prelager de Cilia ... 3 gr. — 21. Slovenski biografski leksikon (SBL), str. 611. Na Dunaju je vpisan leta 1491: Mathias Zhuala de Watsch ... 4 gr. (MdUW 1491/I. A.). — 22. SBL, str. 594. — 23. SBL, str. 313 do 315. — 24. MdUW 1418/19/I. A. — Andreas de Laybaco ... p. — 25. MdUW 1430/I. A. — Georgius Floriani de Chrainburga. — 26. J. Gruden, n. d. str. 83. — 27. MdUW 1475/I. A. — Georgius Flakana de Lewbaco ... 4 gr. — 28. MdUW 1466/I. A. — Achacius Sebriacher de Sachlleck ... 4 sol. den. — 29. MdUW 1512/I. A. — Petrus Sepacher de Krannburga ... 4 gr. — 30. MdUW 1466/II. A. — Dom. Leonardus Gaemniczer prepositus Labacensis ... 2 flor. — 31. MdUW 1501/I. A. — Paulus Stayner de Laybaco ... 4 gr. — 32. MdUW 1490/II. A. — Wolfgangus Lynczer de Sancto Vito ... 4 gr. — 33. MdUW 1486/II. A. — Michael Veller Gottsee ... 4 gr. — 34. MdUW 1378. circa 1. November — Petrus dictus Dupolt Aquilegiensis diocesis ... 4 gr. dat. — 35. I. Orožen, Das Bistum und die Diözese Lavant III, Celje, 1880, str. 17. — 36. MdUW 1425/I. A. — Jacobus de Krainburga ... 4 gr. — 37. J. Gruden, n. d. str. 20. — 38. MdUW 1436/I. A. — Wilhelmus Polcz de Carniola ... 5 gr. — 39. J. Gruden, n. d. str. 15. — 40. MdUW 1468/I. A. — Leonardus Seydel de Stain de Karniola ... 4 gr. — 41. J. Gruden, n. d. str. 76; B. Otorepec, Kamniški meščani, Kamniški zbornik 1956, str. 81. — 42. MdUW 1496/I. A. — Augustin/ us Pregel de Tiber. — 43. J. Gruden, n. d. str. 114.

GOSPOŠČINA PUHENŠTANJ PRI DRAVOGRADU DO OKOLI LETA 1600

JOZE MLINARIČ

Ni zgolj naključje, da so tam, kjer polajata Mislinja in Meža reki Dravi roke, in tam, kjer so prisojne vzpetine redile bojevitega Kelta in so se zeleni gorski vrhovi pridili podietnemu Rimljanu, v srednjem veku vzniknile iz skalnatih tal mogočne trdnjave in se je posvetna in duhovna gosposka trudila pridobiti si tod zemljo in oblast. Na istem delu slovenske zemlje so se križali interesi zlasti Spanheimov, oglejske cerkve in čeželnih knezov ter njihovih vazalov. Ta svet pa je postal pomemben in je bil iztrgan

iz teme zgodovine šele v poznem srednjem veku z ustanovitvijo benediktinske opatije v Št. Pavlu v Labotski dolini na Koroškem leta 1091.¹ Z darovnicami s katerimi so velikaši samostanu poklanjali zemljo in pravice, s potrditvenimi, kupoprodajami in zamenjalnimi listinami, ki so zadevale šentpavelsko cerkev, so namreč vznikala tudi imena krajev, voda in gora. Ob vodnih in kopenskih poteh tega območja, ki so vodile iz Koroške v Mislinjsko in Dravsko dolino, se je na začetku poznega srednjega veka razvilo dvoje po-

membnih upravnih, gospodarskih in cerkvenih središč, ležečih tik kasnejše štajersko-koroške deželne meje, eno tostran, drugo onstran le-te. Eno izmed teh središč, namreč Slovenj Gradec, je nastalo v Mislinjski dolini pod trdnjavo, stoječo na vzpetini, kjer se dviga cerkev sv. Pankracija, drugo, Dravograd, pa se je razvilo prav tako pod trdnjavo v varnem okljuku reke Drave.

Ime (Slovenjega) Gradca se pojavi prvič leta 1091 z Weriantom (Weriant de Grêz), gospodom tamkajšnje trdnjave, ko ga srečamo kot pričó pri ustanovitvi šentpavelskega samostana,² in dve leti kasneje, ko je mož omenjenemu samostanu podelil dve kmetiji v Selnici ob Dravi.³ Da se bo območje pod slovenjegraško trdnjavo razvilo v pomembno središče, kaže med drugim tamkajšnje zgodnje cerkveno središče, saj se župnija sv. Pankracija omenja že leta 1106. O njeni pomembnosti pa pričá dejstvo, da je krajevni ordinarij oglejski patriarh Ulrik I. podelil župnijo (Graz) z njenimi desetimi (cum decimis Graz) kanonikom v Dobri vesi.⁴ V istem stoletju se je pod gradom razvila trška naselbina, ki se nato kot mesto imenuje prvič leta 1267.⁵ Z letom 1105 pa je prišla slovenjegraška posest v roke novih lastnikov, mogočih Spanheimov. Tedaj je bil namreč Weriant poražen od Bernarda Spanheimskega in je tako izgubil svojo posest, vendar se je zanjo potegoval Weriantov vnuk, oglejski patriarh Ulrik.⁶ Leta 1174 srečamo kot lastnika zemlje in pravic v Mislinjski dolini istrskega mejnega grofa Bertolda Andeškega, po čigar smrti leta 1204 sta si posest s pravicami razdelila njegova sinova. Eden izmed njiju, namreč Bertold, je dobil leta 1228 Slovenj Gradec ter ga užival kot oglejski patriarh, po njegovi smrti leta 1251 pa je z vsemi tamkajšnjimi posesti in pravicami, s trgov, sodstvom, kovnico, mitnico, ministeriali in podložniki prišel v last oglejske cerkve. Nato so imeli nekaj časa gospostvo kot fevd koroški vojvode, z letom 1276 pa je bilo ponovno v rokah oglejskega patriarhata. Ko so si Harbsburžani leta 1335 pridobili Koroško, so si kljub nasprotovanju patriarha obdržali tudi Slovenj Gradec, ki ga je dotlej imel v fevdu koroški vojvoda.⁷

Tudi ime Dravograda se v zgodovini omenja prvič v zvezi s šentpavelskim samostanom. Leta 1161 se namreč omenja Ortolf starejši iz Dravograda (Ortolfus senior de Traberch), ki je tedaj imel šentpavelski mlin.⁸ Ker je šentpavelski samostan obkrožal posesti Trušenjsko-Dravograjskih pri Dravogradu, si je skušal pridobiti tudi trg s trdnjavo. Samostan

se je namreč dobro zavedal strateške in gospodarske pomembnosti tako dravograjske trdnjave kot trga samega, ki se prvič omenjata v drugi polovici 12. stoletja, ter skušal na vsak način dokazati, da naj bi Dravograd nastal na šentpavelskih tleh. V spor je posegel sam papež Aleksander III., ki je pisal salzburškemu nadškofu Konradu in krškemu škofu Romanu, da se je pri njem pritožil šentpavelski opat Peregrin, češ da je Kolon I. Trušenjski pozidal na samostanski zemlji dravograjsko trdnjavo (castrum Trahurck), se polastil okolne zemlje in sezidal cerkev, ki bi jo rad dal posvetiti. Papež je ukazal, naj Kolon grad odstrani, povrne samostanu zemljo, cerkev pa je dovoljeno posvetiti le v imenu samostana.⁹ V letih med 1180 in 1192 je prišlo med Kolonom in njegovim bratom Henrikom ter šentpavelskim opatom do sprave. Samostanu sta priznala, da sodi k njegovi posesti grad in deset kmetij, dala njemu in njegovim ljudem določene pravice in ugodnosti, nato še dve kmetiji in dva dvora v trgu samem (im foro Traberch).¹⁰ Lastniki dravograjske gosposčine so v naslednjem obdobju priznavali fevdno odvisnost od šentpavelskega samostana. Dravograd pa je močno pridobil na svojem pomenu, ko je leta 1237 postal cerkveno središče za obsežno ozemlje na levem bregu Drave. Tedaj je namreč salzburški nadškof Eberhard II. prestavil sedež nekdanje labotske prafare v dravograjski trg. Oton in Henrik Dravograjska pa sta poskrbela za dohodke za šest duhovnikov dravograjskega zbornega kapitlja.¹¹

Ker je posest puhenštanske gosposčine ležala na obeh bregovih Drave, je v cerkvenoupravnem pogledu po letu 811 sodila k salzburški nadškofiji in oglejski patriarhiji. Ozemlje severno od Drave je bilo v okviru salzburške nadškofije, ki je osnovala eno najstarejših pražupnij na slovenskih tleh v Labotu (Lavamünd). Župnija, ki pa se prvič omenja šele v letih med 1181 in 1196,¹² se je razprostirala čez vso pokrajino Radelj (Radelach), mejila na jugu na Dravo, na vzhodu je segala do potoka Črmenice pri Ožbaltu ob Dravi, kjer je mejila na mariborsko pražupnijo, na severu je mejila na lipniško, na severozahodu pa na šentpavelsko župnijo.¹³ Iz okvira labotske pražupnije se je najprej izločila župnija sv. Jurija na Remšniku (1201), po prestavitvi župnijskega sedeža iz Labota v Dravograd leta 1237¹⁴ pa še radeljska (1251) in cerkev sv. Marjete na Muti (1534).¹⁵ Po ustanovitvi lavantinske škofije leta 1228 je salzburški nadškof podredil labotsko oziroma dravograjsko župnijo le-tej, nato pa še vse tiste, ki so se kasneje

Puhenštanj leta 1681
(G. M. Vischer, Topographia
ducatus Stiriae)

izločile iz dravograjске.¹⁶ Ozemlje južno od Drave pa je sodilo k oglejskemu patriarhatu do njegove ukinitve v letu 1751, nato do leta 1787 h goriški nadškofiji in slednjič k lavantinski škofiji.¹⁷ Puhenštanjska posest južno od Drave je sodila k pražupniji sv. Martina pri Slovenjem Gradcu, z letom 1238, ko se v Vuzenici omenja prvi župnik, pa je del ozemlja prišel k tej novo nastali postojanki.¹⁸ Iz teh obsežnih župnij pa so se v naslednjem obdobju začele izločevati nove postojanke. V vuzeniški župniji je najprej nastal vikariat pri cerkvi sv. Jerneja v Ribnici (1545); goriški nadškof Mihael Attems je ustanovil leta 1757 župnijo v Trbonjah, leta 1758 pa pri sv. Antonu na Pohorju.¹⁹ Del puhenštanjskega ozemlja je prišel okoli leta 1744 v okvir župnije St. Janž, 1786 pa v sestav kuracije sv. Petra na Kronske gori, ki je postal samostojna župnija leta 1891.²⁰ Sicer pa so bile našete župnije v okviru savinjskega oz. vuzeniškega arhidiakonata. Salzburška nadškofija in oglejska patriarhija sta na svojem ozemlju pobirali dve tretjini desetine, tretjino pa so pobirali župniki, vendar je desetina, ki se je pobirala od žitaric, vina, ovac, kokoši, čebel, sira in prediva, prehajala v roke posameznih gosposčin.²¹

Dasi predstavlja obravnavani svet stara kulturna tla, saj je bil delno poseljen že v prazgodovini in antiki, ko je vodila tod pomembna pot na Koroško mimo Starega trga pri Slovenjem Gradcu (Colatio), in so ga naši predniki naseljevali ob koncu 6. stoletja iz dravograjске smeri, pa se pričinja intenzivna kolonizacija tega dela slovenske zemlje v visokem srednjem veku, in to predvsem z ustanovitvijo šentpavelskega samostana v letu 1091. Rekli smo že, da se pojavita na obravnavanem ozemlju dve pomembni središči, (Slovenj) Gradec leta 1091 in Dravograd 1161. Izmed krajev v Müslinjski

dolini, kjer je imel Puhenštanj svoje podložne kmete, se omenja kot prva Bukovska vas (Püchdorf) že okoli leta 1168, ko je tod šentpavelski samostan prejel sedem kmetij od Wolfinga iz Sveč, in nato ponovno leta 1196.²² Istega leta se omenja tudi tamkajšnja Lepa vas (Sonedorf), tedaj last šentpavelskih menihov.²³ Šentilj pod Turjakom, kjer je imela puhenštanjska gosposčina precej podložnih kmetov v 16. stoletju, pa se omenja kot »s. Egidius« šele leta 1397, medtem ko sega njegov nastanek vsekakor v znatno bolj rano dobo.²⁴ Na območju gradu na desnem bregu Drave je na vuzeniškem Pohorju znan najprej Sekožen in to že leta 1187, ko se pojavi v obliki »Zecazen«.²⁵ Sama Vuzenica, kjer je Puhenštanj imel nekaj podložnih družin, se omenja sicer prvič šele leta 1238 kot »Saeldenhoven«, ker pa je bil tedaj v kraju že sedež župnije in samostojne gosposčine, sega nastanek kraja vsekakor daleč nazaj.²⁶ V letu 1251, ko se prvič omenja St. Danijel (Mons Palmarum), se pojavi tudi ime gradu najbližjega naselja, namreč Trbonj (Trebveenne). Tamkajšnji Trbonjski potok pa nam viri zaznamujejo leta 1381 kot »der Trafunner pach«.²⁷ Proti koncu 12. stoletja se močno razmahne kolonizacija na območju vzhodno od Dravograda in ta tedaj zajame tudi že višine.²⁸ Močno je v začetku 12. stoletja koloniziran tudi svet okoli Radelj (Radelach 1139), kjer je imel Puhenštanj kasneje svoje podložnike.²⁹ Pernice, kjer je imela gosposčina v 16. stoletju le dve kmetiji, pa se omenjajo prvič razmeroma zelo kasno in to leta 1372 v obliki »Perniczen«.³⁰ Ker pa se leta 1368 omenja v virih tamkajšnja kapela sv. Simona (s. Symon), sega njihov nastanek vsekakor precej dalje nazaj.³¹

Naš človek je bil tedaj tudi, tod, kot je bil to drugod, skoraj izključno podložnik, podložen svojemu zemljiškemu gospodu, ki mu

je bil za opravljanje določenih funkcij, zlasti še sodnih, dolžan oddajati vsako leto določene dajatve, zlasti veliko in malo pravdo ter mu hoditi na tlako. K najvažnejšim zemljiškim gospodom štejemo na obravnavanem območju slovenjegraško, dravograjsko, vuzeniško, radeljsko in puhenštanjsko gosposčino, katerim so se zlasti z novim vekom pridružile še številne manjše gosposčine in imenja ter dvori. Omenimo naj, da so tudi nekatere župnije predstavljale pomembnega zemljiškega gospoda, tako npr. proštija v Dravogradu ter zlasti župniji Vuzenica in Stari trg pri Slovenjem Gradcu. Funkcijo visokega sodstva so svetni zemljiški gospodi, ki so pač imeli to pravico, opravljali sami ali pa po svojih upravniki, medtem ko so v imenu cerkve to funkcijo opravljali njihovi odvetniki.³² Na levem bregu Drave sta na obravnavanem ozemlju imeli pravico do visokega sodstva dravograjska in radeljska gosposčina, na desnem pa slovenjegraška in vuzeniška. Gosposčina Puhenštanj je imela le pravico izvajati nižjo sodno oblast ter je bila do leta 1593, ko so si jo pridobili gospodje vuzeniške gosposčine Ammani, v okviru slovenjegraškega deželskega sodišča, od omenjenega leta naprej pa vuzeniškega.³³

Podložniki so živeli na svojih kmetijah, h katerim je poleg hiše in gospodarskih plosvij sodila obdelovalna zemlja, njive, travniki in pašniki ter manjši kompleksi gozda. Za podložnike na območju Puhenštanja lahko rečemo, da so imeli sicer precej zemlje, vendar malo obdelovalnih površin, kar je pač pogojeno s tamkajšnjo konfiguracijo tal. Kot v ostalem delu Dravske doline, je bilo na območju Puhenštanja težišče gospodarstva v poljedelstvu in živinoreji. Iz vrste in višine dajatev podložnikov lahko delno sklepamo na kulture, ki so se gojile, in vrsto živine, ki se je tamkaj redila. Zaradi specifične naravne lege so puhenštanjski podložniki kot tudi podložniki obravnavanega območja gojili predvsem rž, oves in ječmen, zelo malo pa pšenice, pač pa so se močno ukvarjali z živinorejo, kjer velja poleg goveje živine omeniti prav zaradi višinskih leg ovčerejo in kozjerejo. Naj omenimo, da so tamkajšnji zemljiški gospodje imeli sicer precejšnje komplekse dominikalne zemlje, ki so jo obdelovali v lastni režiji, vendar pa je ta zaradi značilnosti tal obsegala predvsem gozd. Dominikalna zemlja se je, razen gozda, omejevala na sam grad in na njegovo najbližjo okolico.

Vzporedno s prehajanjem naturalnega v blagovno-denarno gospodarstvo, zlasti s 13. stoletjem, so nastajali trgi kot Dravograd in

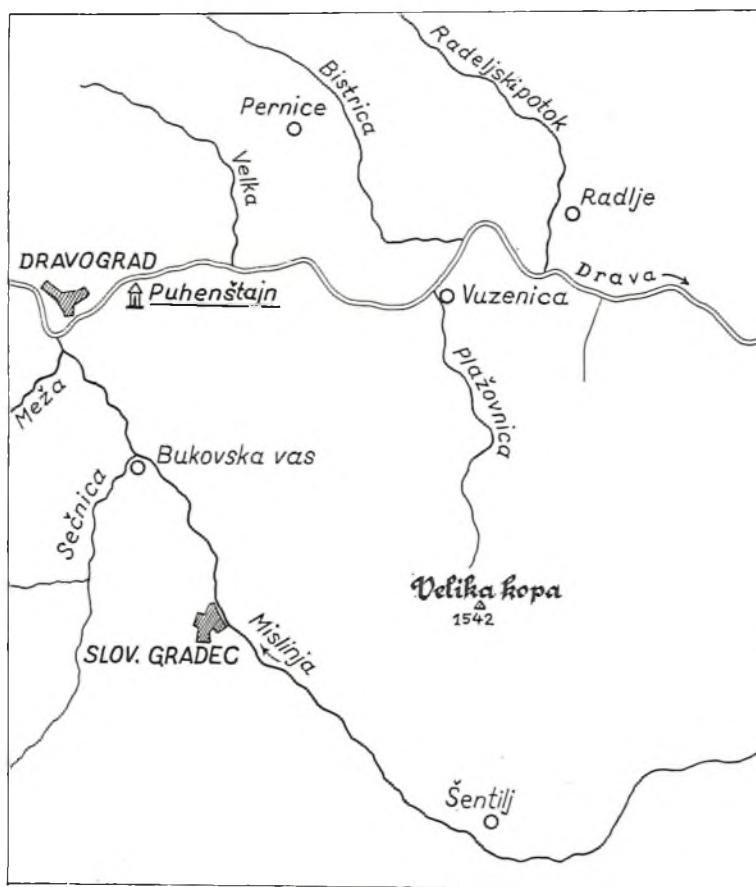
Vuzenica, Radlje in Slovenj Gradec. V njih so poleg podložnikov in nekaj malega in srednjega plemstva živeli obrtniki, ki so se ukvarjali z osnovnimi obrtnimi dejavnostmi (krojači, čevljarji, usnjarji, mizarji, kovači). Tudi določen del podeželskega prebivastva, zlasti še tisti, ki je hasnoval malo zemlje, se je poleg agrarnih dejavnosti ukvarjal tudi z obrtjo. Med obrtni, ki so bile značilne za Pohorje, velja omeniti usnjarstvo in pridobivanje apna.³⁴ S porastom obrtniških dejavnosti in nastankom trgov in mest se je večalo tudi število prometnih poti. Ker je do 13. stoletja predstavljal obdravski gozd na levem bregu Drave neprehodno oviro, je do tedaj tekla pot preko sedanjega avstrijskega ozemlja. Na desnem bregu Drave pa je vodila pohorska pot v Dravsko dolino mimo Puhenštanja in prav tako tudi skozi trg Vuzenico.³⁵ Zato so tukaj nastajale tuči mitnice, tako se pri Vuzenici omenja 1364, na Ribnici 1611 in istega leta pri Trbonjah.³⁶ Pomembne so bile tudi vodne poti, zlasti Drava za splavarstvo, ter prehodi preko reke z brodovi. Tako se omenja brod pri Dravogradu že leta 1192,³⁷ pri Trbonjah pa npr. leta 1570.³⁸ S trgovanjem so se poleg poklicnih trgovcev ukvarjali tudi domači in tuji samostani in mnogi graščinski upravniki ter obrtniki, s koncem srednjega veka pa tudi podložniki, ki so morali priti do denarja za poravnanje svojih urbarialnih obveznosti.³⁹

V začetku 13. stoletja se je na ozemlju nekdanje oglejske slovenjegraške gosposčine razvila gosposčina Puhenštanj (Buchenstein) s središčem na trdnjavi, ki je vzniknila na pohorski strmini nad Dravo ter je varovala dohod v tri doline: Dravsko, Misljnsko in Mežiško. Prvi znani lastnik Puhenštanja je bil Majnhard iz Enzelsdorfa pri Wildonu (Meinhard von Zemzlisdorf), ki je s privoljenjem in vednostjo svoje žene Gertrude Trušenjske-Dravograjske za 46 mark dunajske teže zastavil leta 1282 Offu Emerbergu Marenberškemu puhenštanjsko trdnjavo (castrum in Puchenstain) s tamkajšnjimi njivami in gozdom (agriculturam adiacentem, silvam ad castrum pertinentem), s kmetijo nad gradom (mansum unum situm in monte super castrum) ter travnikom v Črnceh pri Dravogradu (et pratum in Zernewich).⁴⁰ Iz listine torej vidimo, da je bila posest Puhenštanja v začetku kaj skromna. Večji zemljiški kompleks je vsekakor predstavljala le gozd. Posest pa je mogel zastaviti le s privoljenjem grofa Henrika Pfannberga, ki je imel Puhenštanj v zastavi vsaj že od leta 1278. Offa je na Puhenštanju po letu 1290 nasledil Markvard Žlemberški, nato pa nje-

gov sin Ditrih (1302—1351). S svojima bratoma je leta 1314 prodal v Mariboru Ulriku Zovneškemu 33 kmetij v Kotljah na Koroškem za petdeset mark ter kmetije pri Črnečah pri Dravogradu. Za Ditrihom je prišel Puhenštanj v odvisnost od Dravograda ter je kot patriarhov fevd prišel neznano kdaj v roke gospodov Aufensteinov, ki so ga leta 1361 prejeli kot deželno knežji fevd.^{40a} Po padcu Aufensteinov je prišel grad v roke družine Gallov, ki so ga imeli nato najdlje do leta 1542. Leta 1368 je prejel gosposčino v fevd Nikolaj Gall, čez štirinajst let, tj. leta 1382, pa je dobil kot fevd Nikolajev sin enakega imena od gospodarja slovenjegraške gosposčine, oglejskega patriarha.⁴¹ Nikolaj Gall je leta 1393 obljubil grofu Hermanu Celjskemu, da bo gosposčino prodal le njemu in nikomur drugemu.⁴² Galli so delali težave cerkveni gospodi ter bili zaradi določenih pravic s starotrškimi župniki v sporu, v katero je posegel sam Oglej. Tako je npr. leta 1478 ukazal oglejski generalni vikar Butius de Palmulis Janezu Gallu in njegovemu gradiščanu na Puhenštanju Lavrenciju Tungfelderju, da vrneta župniku Martinu konja in

vozove, ki so mu bili odvzeti. Zagrozil jima je pod kaznijo ekskomunikacije, da njegov ukaz izpolnita v devetih dneh.⁴³ Kot lastnika puhenštanjske gosposčine srečamo leta 1514 Ivana Galla, ki je dve leti zatem priglasil pri deželi vrednost gosposčine s 25 in pol funta.⁴⁴

Prve podrobnejše podatke o dominikalni posesti puhenštanjske gosposčine in sploh prve podatke o njeni urbarialni zemlji imamo, žal, šele iz zelo kasne dobe, iz leta 1542. Tedaj je njen lastnik Sigmund Gaisruck 18. maja napovedal pri deželi Štajerski vrednost svoje gosposčine. Lastnik je tedaj dominikalno posest ocenil takole: grad s pristavo, njivami in travniki in gozdovi ter ribolovnimi pravicami na Dravi na 800 funtov, hišo z zemljiščem v bližnjem Slovenjem Gradcu pa na sto funtov. Iz napovedi je tudi razvidno, da je imel Gaisruck tedaj v dobrem 4000 funtov, ki jih je bil posodil. Gosposčina je imela tedaj 91 podložnih družin, od tega kar 58 na območju gradu, vendar razsejanih po pohorskih vzpetinah. V Dravski dolini je imela gosposčina še na levem bregu Drave eno podložno družino pri Rad-

Stanje urbarialne posesti gosposčine Puhenštanja po imenjski cenzitvi leta 1542

ljah ter dve na Pernicah, na desnem bregu pa tri družine pri Vuzenici. Ostala njena posest je bila v Mislinjski dolini, in to na dveh zelo različnih krajih, saj je bilo 15 kmetij v Bukovski vasi, severozahodno od Slovenjega Gradca 12 kmetij pa pri Št. Ilju pod Turjakom, jugovzhodno od Slovenjega Gradca. Zanimivo pa je, da imenjska cenitev enako kot prvi ohranjeni urbar za puhenštanjsko gosposčino iz leta 1593 ne pozna manjše enote kot le cele kmetije, kar je nenavadno, če to stanje primerjamo s stanjem pri drugih gosposčinah tistega časa. Pozna pa vir le enkrat samkrat gospodarsko enoto oštat ali domec, ki je bil po ceditvi sodeč manjši od polkmetije. Veliko pa nam cenitev beleži pušč, ki jih je bilo kar 24; te so hasnovali podložniki kot dodatna zemljišča, s katerimi so si skušali izboljšati svoj gospodarski položaj. Tako je prišla v poprečju na vsako obdelano kmetijo po ena pusta. Vir pa nam beleži še enoto, ki pa je ne štejemo za samostojno, in to mlin v Bukovski vasi, ki je stal vsekakor ob reki Mislinji.

Kakšna je bila gospodarska moč posameznih kmetij, je mogoče razbrati iz njihove cenilne vrednosti, še bolj pa na podlagi števila glav vprežne živine, pri čemer štejemo za kočarje tiste podložnike, ki so imeli do dveh glav živine, k srednjim take, ki so redili od treh do šest glav živine, in k velikim kmetom tiste, ki so imeli vsaj sedem glav vprežne živine.⁴⁵ Vrednost posameznih kmetij brez živine je bila ocenjena sicer kaj različno, vendar pa bistvenega odstopanja od poprečja devetih funtov, razen v nekaj osamljenih primerih, ni bilo. Najvišje so bile ocenjene kmetije na Pernicah, kjer je bilo poprečje 13,5 funtov, najnižje pa pri Vuzenici s poprečjem 6,7 funtov. Osamljen oštat pri Puhenštanju je bil ocenjen na slabo kmetijo, zelo visoko pa mlin v Bukovski vasi, in to kar na osem funtov, pušče pa so bile ocenjene s 4,5 funta, se pravi, s polovično vrednostjo cele poseljene kmetije. Vse hube so bile brez živine ocenjene v skupni vrednosti 937 funtov, od česar je odpadlo na kmetije na območju gradu 583 funtov, Bukovsko vas 159, Št. Ilj pod Turjakom 108, Vuzenico 40, Pernice 35 in Radlje 12 funtov. Cenilna vrednost posameznih kmetij nam na eni strani kaže, kot smo to že omenili, gospodarsko moč kmetij, po drugi pa nam daje podatke o tedanji živinoreji. Iz vira sledi, da je imela gosposčina nad polovico velikih kmetov. Govedoreja je bila zastopana pri vseh puhenštanjskih podložnikih in to reja volov v poprečju po eden na družino, pri čemer najdemo odstopanje navzgor le pri podložnikih v Bu-

kovski vasi, ostale goveje živine pa je imela družina v poprečju nad šest, več le kmeta na Pernicah (12 glav). Podložniki so gojili v poprečju po enega konja, tri prašiče in po pet glav drobnice (ovce in koze), pri čemer izstopajo Pernice (19 glav). Skupna vrednost ocenjene živine je znašala 1884 funtov. po območjih oziroma urbarialnih naseljih pa v naslednjih vsotah: območje gradu 1274 funtov, Bukovska vas 295, Št. Ilj 158, Pernice 101, Vuzenica 40 in Radlje 16 funtov.⁴⁶

Prve podatke o dajatvah podložnikov gosposčini, čeprav le v skupni vsoti, imamo iz dveh let kasneje, se pravi, iz leta 1544.⁴⁷ Dohodki so bili po svoji vrsti kaj pisani: v denarju 201,5 funta, v žitu 16 škafov (ok. 4201) pšenice, 85 škafov (ok. 2.200,1) rži, ovsa pa 259 in pol škafa (ok. 7.000 l),⁴⁸ v živini 56 kokoši, 5 ovac in 4 in pol kozliča nadalje 450 jajc, 289 funtov sira in 8 čehulj prediva. Žito so merili na škafe, pri čemer so trije grajski škafi veljali graški četrt, se pravi 78,72 litra.⁴⁹ Zanimiv je podatek, da je gosposčina tedaj imela tudi dominikalne vinograde, ki jih noben drug vir ne omenja ter da je pobirala tudi pravdno vino, gornino in vinsko desetino. Letni dohodek od dominikalnih vinogradov je znašal 120 funtov; pravdnega vina je gosposčina pobrala letno 12 veder (ok. 470 l), gornine 13 veder (nad 1000 l) in desetinskega vina 16 veder (ok. 1250 l). Vino so merili na vedra, pri čemer so bile mere kaj različne velikosti. Tako so vinsko desetino in gornino merili na vedra ki so imela 48 bokalov (78,7 l), pravdno vino pa na taka, ki so bila za polovico manjša se pravi 24 bokalov (39,3 l).⁵⁰

V naslednjih desetletjih se je število podložnih družin sila zmanjšalo, tako da nar prvi ohranjeni urbar iz leta 1593 izkazuje samo še 24 podložnih družin. Tedaj je 21 podložnikov hasnovalo po eno kmetijo, dve sta imeli še puščo, ena pa gostilno. Gosposčinski podložniki so tedaj bili omejeni na območje gradu ter na Bukovsko vas pri Slovenjem Gradcu. Glede na to, da se je urbarialna posest od leta 1542 skrčila na četrtino so se razumljivo zmanjšali tudi dohodki gosposčine, pri čemer velja poudariti, da so količina nabranega žita ni bistveno zmanjšala saj je gosposčina tedaj pobirala žito z mero ki je bila dvakrat večja od one iz leta 1542. Leta 1593 so namreč merili žito s tako imenovano grajsko mero (schlossmass), ki je držala tri zvrhane škafe in je veljala dva graška četrt (157,44 l).⁵¹ Med dajatvami sedaj ne srečamo več vina, pač pa dve novi, namreč sir in kopune. Gosposčina je v skupni vsoti pobirala letno: 41 gold. in 15 kr, :

škaf (ok. 157 l) pšenice, 24 škafov (1260 l) rži in 83 škafov (nad 8.500 l) ovs, 57 kokoši, 13 pitanih kopunov, 3 jagnjeta, 2 koštruna in 6 kozličev, 452 jajc, 36 sirov, 4 plečeta in 2 povesmii prediva. Dajatve od posameznih kmetij so bile glede na svojo vrsto kot tudi višino kaj različne, vendar sta le denarnim dajatvam bili zavezani samo dve kmetiji, obe pušči in gostilna, sicer pa redno nastopajo poleg denarnih dajatev še ena ali dve naturalni. Slaba polovica kmetij je dajala poleg denarja vsaj še ali sir, kopune, jajca ali kokoši. Četrtnina kmetij je bila zavezana večjemu številu naturalnih dajatev. Pravo izjemo pa predstavlja kmetija v Bukovski vasi, ki je dajala letno po 1 gold., škafo pšenice, 3 škafe rži, 6 škafov ovs, 4 kokoši, 2 pitana kopuna, kozliča, 30 jajc in povesimo prediva. Sicer pa so denarne dajatve gibale med 43 krajcarji in nad 3 goldinarje; nad poldrugi goldinar so plačevali le tisti, ki niso oddajali žitaric. Pšenice so oddajale tri kmetije po škafo, rži sedem po 3 ali 4 škafe, ovs pa devet kmetij po 2 do 6 škafov, v enem samem primeru pa kar 30 škafov. Kokoši so se oddajale v višini od 4 do 6, jajca pa v glavnem po 30. Oddaji sira so bile zavezane štiri kmetije (od 3 do 14), plečet pa dve kmetiji po eno. Prediva, koštrunov in kozličev se je ponavadi oddajalo po enega, pitanih kopunov pa od enega do dveh. Med dajatvami se pojavi tu in tam tudi tako imenovana pustna kokoš (faschang henn). H gornjim dajatvam je treba prišteti še 48 kokoši in enako število koštrunov, ker je namreč vsaka kmetija morala oddati na račun enkratne primščine letno po dve kokoši in enako število koštrunov, da je bila s tem oproščena sodelovanja pri zimskem gosposčinskem lovu.⁵²

V devetdesetih letih 16. stoletja pa je prišla puhenštanjska gosposčina v roke novih gospodarjev. 18. julija 1593 je Jurij Gašper Gaisruck prodal za 10.000 goldinarjev gosposčino svojemu bratu Hansu Sigmundu,⁵³ ki pa je kmalu zatem, namreč že 1. septembra istega leta, prodal posest Matiji Ammanu, ki je zahtevano vsoto poravnal že na dan izdaje kupoprodajne pogodbe.⁵⁴ Tako je Matija Amman pridružil vuzeniški gosposčini, ki jo je kupil leta 1588 od dedičev barona Lenarta pl. Kollnizta, ter dvoru s 17 podložniki, na Bresternici pri Mariboru, ki si ga je pridobil štiri leta kasneje, zdaj še novo posest.⁵⁵ Pod Ammani je puhenštanjska gosposčina, ki je imela pravico le do nižjega sodstva, prišla iz okvira slovenjegraškega deželskega sodišča v okvir vuzeniškega.⁵⁶ Še na sam dan zakupa gosposčine je dal Matija Hansu Sig-

mundu gosposčino v zakup za dve leti. Zakupnino, ki je znašala letnih 250 goldinarjev, je zakupnik še tistega dne poravnal.⁵⁷ Po smrti Hansa Sigmunda, ki je umrl pred 2. januarjem 1595, je nastal med nekdanjim lastnikom Puhenštanja Jurijem Gašperjem in novim gospodarjem Ammanom spor zaradi gosposčine. Hans Sigmund namreč bratu ni izplačal vse kupnine in ta se je 1. februarja 1595 pritožil pri deželnem sodišču v Gradcu z zahtevo, da mu Ammani iz bratove zapuščine poravnajo bratov dolg. 6. septembra 1595, torej nekaj dni zatem, ko se je iztekla zakupna pogodba, je Matijev sin istega imena na silo vdrl v puhenštanjski grad, delal silo Gaisruckovim ljudem in izpraznil klet; ob tem napadu je zgorel tudi del gradu, tako da je bila ocenjena škoda na 6.000 goldinarjev.⁵⁸ Ammani so grad popravili in si na njem uredili svoje bivališče, ker je bil namreč vuzeniški grad tedaj že v razsulu. Tožba pred sodiščem v Gradcu se je še vlekla nekaj let, vendar je iz zapuščenege zapisa po Matiji Ammanu mlajšem iz leta 1612 razvidno, da je bil mož v posesti Vuzenice, Puhenštanja in hiše v Slovenjem Gradcu.⁵⁹

Urbarialna naselja	Število podložnih družin	Hube	Oštati	Mlini	Pučče
Območje gradu	58	58	1		13
Bukovska vas (Puchdarf)	15	15		1	2
Šentilj pod Turjakom (S. Gillgen)	12	12			1
Radlje (Marnberg)	1	1			1
Pernice (Pernitzen)	2	2			2
Vuzenica (Salldnhofn)	3	3			5
S k u p a j :	91	91	1	1	24

OPOMBE

1. Prim. J. Koropec, Zemljiške gosposčine med Dravogradom in Mariborom do konca 16. stoletja (v nadaljnem Zemljiške gosposčine), Maribor 1972, str. 13 sl. — 2. Fr. Kos, Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku (v nadaljnem Gradivo) III, Ljubljana 1911, št. 395, str. 233. — 3. Gradivo III, št. 402, str. 238. — 4. Gradivo IV, št. 20, str. 11. Cerkveni patrocini se omenja šele leta 1174 (ecclesia sancti Pancratii de Graz) (Gradivo IV, št. 544, str. 276). — 5. Listina z dne 22. maja 1267 (H. Appelt-G. Pferschy, Urkundenbuch des Herzogtums Steiermark IV/2, Wien 1964, št. 250, str. 152. — 6. H. Pirchegger, Die Untersteiermark in der Geschichte ihrer Herrschaften und Gülden, Städte und Märkte (nadalje Untersteiermark), München 1962, str. 168. — 7. J. Zahn, Urkundenbuch des Herzogthums Steiermark III, Graz 1903, št. 88, str. 153—154. Prim. tudi Untersteiermark, str. 168—169. — 8. Gradivo IV, št. 429, str. 215.

— 9. Listina z dne 9. avgusta (1177), Benetke (Gradivo IV, št. 592a, str. 302). — 10. Gradivo IV, št. 639, str. 324—325. — 11. Gradivo V, št. 667, str. 315. — 12. Gradivo IV, št. 651, str. 332. — 13. Fr. Kovačič, Zgodovina Lavantinske škofije (1228—1928), Maribor 1928, str. 73—74. — 14. Gradivo V, št. 667, str. 315. — 15. Zemljiške gosposčine, str. 85. — 16. Ibidem, str. 168. — 17. Fr. Kovačič, o. c., str. 24. — 18. Gradivo V, št. 701, str. 339. — 19. J. Mravljak, Nadžupnija in dekanija Vuzenica, Maribor 1928, str. 79 in 82. — 20. Fr. Kovačič, o. c., str. 108, 348, 423. — 21. Zemljiške gosposčine, str. 86, 167. — 22. Gradivo IV, št. 499, str. 252, št. 885, str. 450. — 23. Gradivo IV, št. 855, str. 450. — 24. J. Zahn, Ortsnamenbuch der Steiermark im Mittelalter, Wien 1893, str. 4. — 25. Gradivo IV, št. 737, str. 373. — 26. Gradivo V, št. 701, str. 339. — 27. J. Zahn, Ortsnamenbuch, str. 150. — 28. Zemljiške gosposčine, str. 89. — 29. Gradivo IV, št. 149, str. 89. — 30. Zemljiške gosposčine, str. 89. — 31. J. Zahn, Ortsnamenbuch, str. 34. — 32. Zemljiške gosposčine, str. 81. Prim. J. Mravljak, Vuzenica v srednjem veku, Maribor 1927, str. 42 do 44. — 33. Untersteiermark, str. 175. — 34. Prim. Zemljiške gosposčine, str. 172. — 35. Ibidem. — 36. Ibidem, str. 154. — 37. Gradivo IV, št. 639, str. 325. — 38. Zemljiške gosposčine, str. 158. — 39. Ibidem, str. 173. — 40. H. Wiessner, Monumenta historica ducatus Carinthiae V. Klagenfurt 1956, št. 513, str. 326—327. Ker je stal v vasi Trössing pri Gnasu na avstrijskem Štajerskem grad istega imena (Buchenstein), so oba gradova radi med seboj zamenjavali. (Prim. O. Lamprecht, Buchenstein. Die Geschichte einer steirischen Grundherrschaft, ZHVS XXIV, 1928, str. 5—19. — 40a. H. Wiessner, Monumenta historica ducatus Carinthiae X. Klagenfurt 1968, št. 565, str. 184 in 566, str. 184. — 41. Untersteiermark, str. 173 do 174. Zemljiške gosposčine, str. 23. — 42. Al. Muchar, Geschichte des Herzogthums Steiermark VI, Gratz 1859, str. 323. — 43. Listina z dne 11. marca 1478, Videm (kopija v zbirki listin v SLa). Ukaz je veljal »Joanni Gal militi et Laurentio Tungfelder castellano in Puohenstain«. — 44. Untersteiermark, str. 174. — 45. Zemljiške gosposčine, str. 132. — 46. »Mein Sigmunden Gais-

srugkh zu Peuchenstain vnnd meiner vnnderthannen schätzung« (Imenjska cenitev z dne 18. maja 1542 za Gaisrucke v SLa 9/106). — 47. 1544, marec 8. (Imenjska cenitev in sumarni seznam dohodkov v SLa 9/106). — 48. Graški četrt = = 78,72 l/S. Vilfan, Prispevki k zgodovini mer na Slovenskem s posebnim ozirom na ljubljansko mero (16. do 19. stol.), ŽČ VIII, 1954, str. 41. — 49. Tako imen. »schlossmas«. — 50. bokal = 1,64 l (S. Vilfan, o. c., str. 52.) — 51. 2 × 78,72 litra. — 52. »Hannsen Sigmundt von Gaisruech vrbari von Puechenstain« (Urbar iz leta 1593 v SLa, Landrecht Amman, 18 Bd. 1, H., 20). — 53. Dokument z dne 1. februarja 1595, Gradec (SLa, ibidem). — 54. Dokument z dne 1. septembra 1593, Vuzenica (SLa, ibidem). — 55. Untersteiermark, str. 154 in 25. Vuzeniški Ammani so imeli s puhenštanjko gosposčino spore predvsem zaradi grajskega pomirja, lova in ribolova na Dravi že v letu nakupa vuzeniške gosposčine. (SLa, Hofkammer 19/3). — 56. Untersteiermark, str. 175. — 57. Dokument z dne 1. septembra 1593, Vuzenica (SLa, Landrecht Amman, 19 Bd., 1 H., 2). — 58. Dokument z dne 11. decembra 1595 (SLa, ibidem, 18 Bd., 1 H., 20). — 59. Inventarni zapis z dne 6. marca 1612 (SLa, ibidem, 19 Bd., 1 H.). Leta 1662 je bila lastnik puhenštanske gosposčine Zofija Kempinsky, roj. baronica Falbenhaupt, in še v istem letu Ivan M. von Saxengang. Od 1681 do 1745 jo je imela družina Kössler, ko jo je kupil Wolf Sigmund baron Jabornegg. Tedaj je Puhenštanj imel 127 podložnih družin. Od 1789 do 1794 je bil gospodar gosposčine Jožef pl. Mossmüller, nato od 1794 do 1817 družina Popp. Od 1817 do 1832 je bila graščina v rokah baronov Kometer, katerih eden, Janez Krstnik, je grad 1870 na novo pozidal ter zbral na njem veliko umetnin. V njegovem času je imela graščina nad 150 ha zemlje, od tega največ gozdov (nad 113 ha), približno enak kompleks (okoli 15 ha) njiv in travnikov ter nad 6 ha pašnikov. (Untersteiermark, str. 174—175; C. Schmutz, Historisch Topographisches Lexicon von Steyermark I, Gratz, 1822, str. 179; J. Andr. Janisch, Topographisch-statistisches Lexikon von Steiermark I, Graz 1878, str. 73—74).

NOVI ODLOMKI PROTESTANTSKIH TISKOV

OB 400-LETNICI PRIHODA TISKARJA MANDELCA V LJUBLJANO

MARIJAN SMOLIK

Raziskovalno delo v naših knjižnicah, ki hranijo stare knjige, se doslej pri nas še ni dovolj usmerjalo v študij knjigoveškega dela pri izdelavi knjig. Poročilo o tem, kako smo v Semeniški knjižnici v Ljubljani našli dve protestantski knjigi, ki sta bili 400 let skriti v platnicah drugih knjig, naj bo majhen prispevek za spoznavanje naše kulturne preteklosti, hkrati pa spodbuda za večjo ljubezen do knjižnih starin.

Knjigoveško delovanje prvega ljubljanskega tiskarja Janža Mandelca je pred leti začel odkrivati madžarski bibliotekarski strokovnjak Gedeon Borsa. Ugotovil je, da je Mandelc po svoji prisilni preselitvi na Madžarsko vezal različne knjige, ki so se ohranile do danes. Te najdbe so ga vodile do sklepa, da je Mandelc vezal knjige že tudi v Ljubljani.¹

Mandelčevo avtorstvo knjigoveških izdelkov je G. Borsa dokumentiral z različnimi knjigoveškimi pečati in valji, ki jih je uporabljal pri vezavi knjig, zlasti koledarjev.² Doslej je Mandelcu pripisal 28 različnih vzorcev, ki jih je uporabljal pri vezanju 24 knjig v letih 1582—1605, ko je delal na Madžarskem.

V septembru 1974 se je G. Borsa mudil na raziskovalnem delu v Ljubljani, kjer je upal v naših knjižnicah najti še kakšno Mandelčevo vezavo. V Semeniški knjižnici se mu je to posrečilo pri knjigi s signaturo J VII 5: Fr. Laurentius Surius, De probatis sanctorum historiis. Tomus Quintus (Sept. — Oct.), ki je bila tiskana v Kölnu 1574, leto dni pred Mandelčevim prihodom v Ljubljano.

Peti zvezek te zbirke svetniških življenjepisov se po vezavi zelo razlikuje od drugih zvezkov, ki so vsi vezani v lesene platnice, prevlečene z belim usnjem. Ti zvezki so v primeri s petim zvezkom označeni kot lastnina ljubljanskih škofov in njihove knjižnice v Gornjem Gradu. V Mandelčevi knjigoveznici pa so, kot vse kaže, prvotno manjkajoči (ali pa izgubljeni) zvezek vezali v mehko rjavo usnje in to takrat, ko je delal v Ljubljani (poletje 1575 — pomlad 1582). Sedanje nahajališče celotnega dela izdaja, da so vseh 6 zvezkov, tudi tistega, ki ga je vezal Mandelc, prepeljali iz Gornjega grada v ljubljansko javno škofijsko znanstveno knjižnico (= Semeniško knjižnico) sredi 18. stol. v času knjižničarja Franca Jožefa Thallmainerja.³

Knjigoveški okras te knjige, ki je bil odločilen za ugotovitev, da gre res za vezavo iz Mandelčeve delavnice, je precej preprost. V sredini sprednje in zadnje platnice je odtisnjen 104 × 70 mm velik pokončno ovalen črtast pečat, ki je v Borsovi razpravi označen s črko B. Postavljen je v preprost okvir iz črt, na vseh vogalih pa so odtisnjeni še majhni (20 × 14 mm) rombasti okraski — spredaj zlati, zadaj brezbarvni. Ti okraski, ki jih Borsa označuje s črko c, so petkrat vtisnjeni tudi na hrbtu.

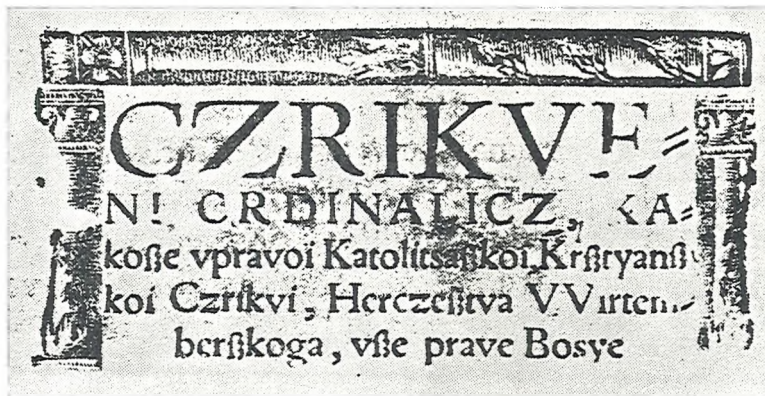
CRIKVENI ORDINALIC — TUBINGEN 1564

Že samo ugotovitev mojstra knjigoveza bi bila zaradi Mandelčevega imena pomembna za Semeniško knjižnico, vendar se je pokazalo, da platnica skriva še dragocenejšo vsebino.

Ob pregledovanju platnic je tudi nestrokovnjak jasno videl, da je knjigovez kot knjigo-

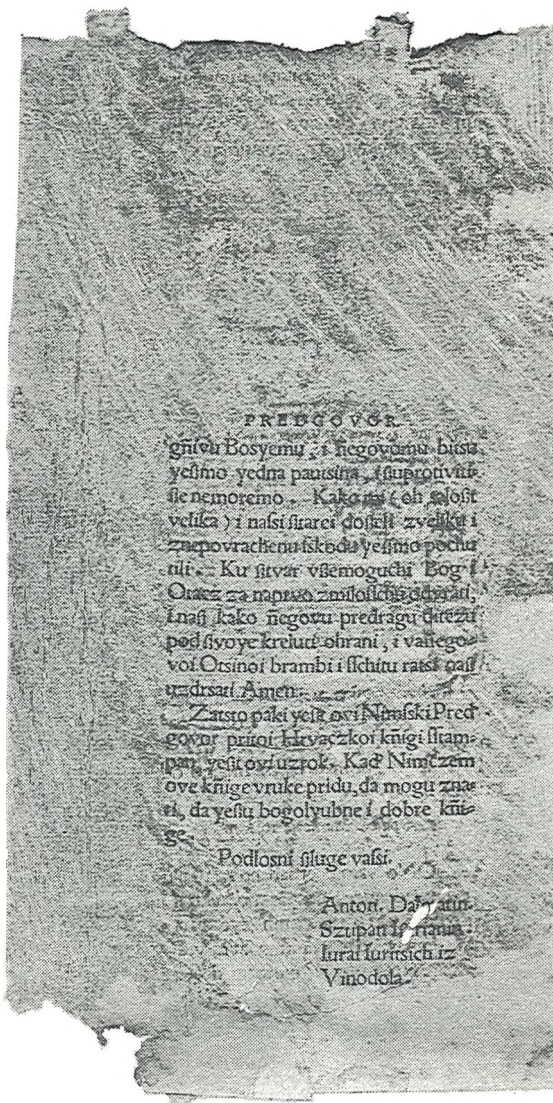

Knjigoveški okraski Mandelčeve knjigoveznice

Ohranjeni del naslovnega lista

veški material v platnici uporabil potiskane pole papirja, kakor so si tedaj večkrat pomagali in si naredili lepenko iz zlepljenih

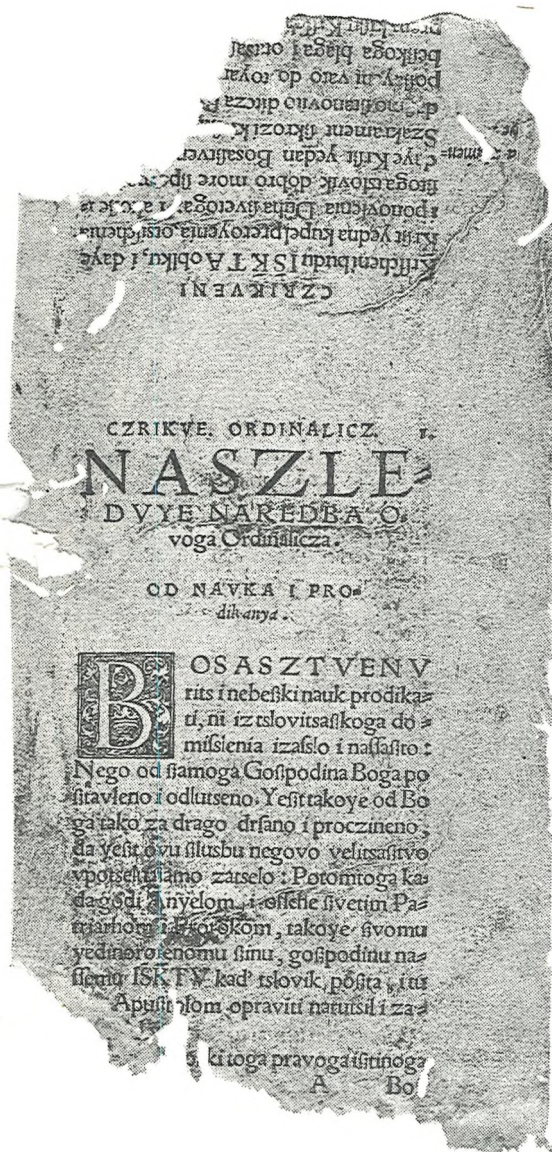

Konec hrvaškega predgovora s podpis

listov. Ker je bilo v našem primeru mogoče opaziti, da je tekst v platnici slovanski, je G. Borsa predlagal, naj bi platnice strokovno odprli, saj je upal, da bi pri tem morda odkrili kak tisk iz Mandelčeve tiskarne. Po posredovanju ljubljanskega strokovnjaka za Mandelčeve tiske prof. Branka Reispa je platnice previdno odprl knjigoveški mojster Gabrijel Škerl v Narodni in univerzitetni knjižnici. Ugotovil je, da je bil celotni volumen obeh platnic zlepljen iz 44 potiskanih listov, ki zaradi precej velikega formata knjige (32 × 21 cm) niti niso bili prehudo obrezani (prvotna velikost listov je bila 32 × 42 cm). Očiščene liste je nato po polah razvrstil že pomočnik ravnatelja NUK dr. Branko Berčič in ugotovil, da ti listi predstavljajo vse razen zadnje tiskarske pole hrvaške protestantske knjige CRIKVENI ORDINALIC — cerkveni red in obrednik, tiskane v Tübingenu leta 1564.

V knjigovoznici so latinsko knjigo spet zvezali, iz najdenih listov, ki niso bili vsi obrezani na istih mestih, pa sem lahko sestavil približno devet desetin enega izvoda hrvaške knjige, ker je bil namreč vsak list ohranjen v štirih izvodih. Čeprav so bili nekateri listi zelo slabo ohranjeni, razjedeni od črvov, ali pa tako močno zlepljeni, da jih ni bilo mogoče rešiti celih, je Semeniška knjižnica na ta način pridobila novo protestantiko, ki je pomembna celo v jugoslovanskem merilu. Hrvaška bibliografija pozna Crikveni ordinalic samo v dveh ohranjenih izvodih (v Berlinu in Dresdenu), pa še za ta dva ni preverjeno, če sta še na svojih mestih.⁴ Z našo najdbo pa je ugotovljena eksistenca še štirih izvodov, ki pa seveda niso nikoli bili »knjige«.

Ker bo vsebina hrvaškega cerkvenega reda predmet posebne razprave (v Bogoslovnem vestniku), naj bo tu omenjeno le, da je sorodna Trubarjevi Cerkovni ordningi, ki je bila tudi natisnjena v Tübingenu 1564. Čeprav na

Začetek besedila o pravem nauku in pridigovanju

Hirvaškem protestantska cerkvena ureditev še ni bila tako razvita kot na Slovenskem, so Trubarjevi hrvaški sodelavci Anton Dalmata, Štefan Konzul in Juraj Juričić, ki so vsi podpisali nemški in hrvaški predgovor, hoteli z izdajo cerkvenega reda poskrbeti za urejen razvoj in delovanje protestantskih cerkvenih občin med Hrvati.^{4a}

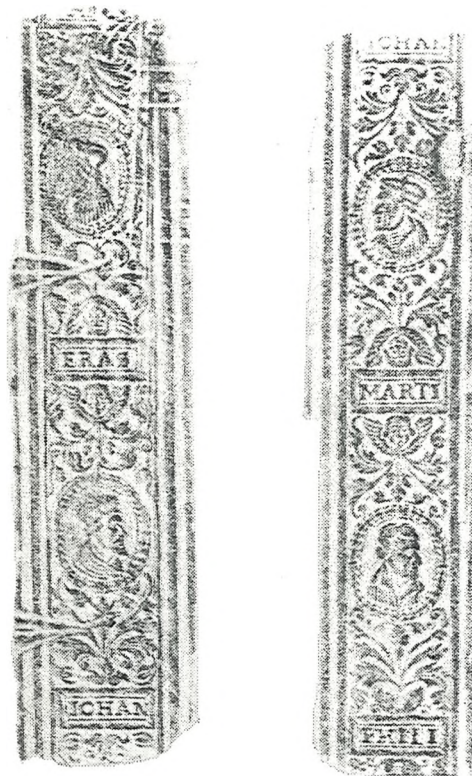
V tekstu je najprej razlaga, kaj je pravi nauk in pridigovanje ter obred krščevanja, nato kratek katekizem s stanovskimi nauki. Obredni del se nadaljuje s pokoro in Gospodovo večerjo, prevedene so molitve za nedelje in praznike in prošnje za vse potrebe. Odstavek o cerkvenih pesmih uvaja navodila za obrede v cerkvenem letu. Na koncu so

obredi poroke, obiskovanja bolnikov in pogreba. V nasprotju s Trubarjevo ordningo je hrvaški ordinalic preveden dosledno po württemberskem cerkvenem redu, kakor je zapisano že v naslovu, ki pa, žal, na nobenem našem listu ni cel ohranjen.⁵

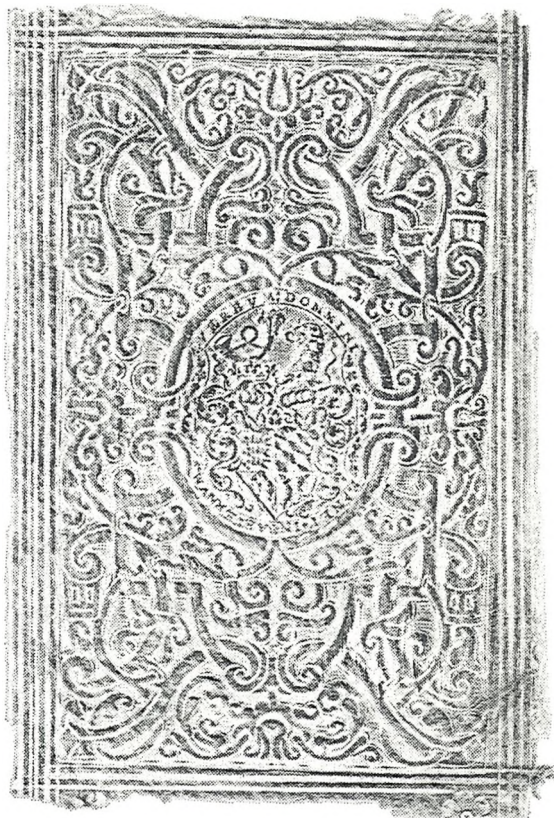
NEZNANI (LJUBLJANSKI) KNJIGOVEZ
IN TRUBARJEV NOVI TESTAMENT 1582

Druga knjiga Semeniške knjižnice (s signaturo G II 2), ki v svojih platnicah skriva protestantsko knjigo, je juridični priročnik »Practica Canonica Criminalis« benediktinca Alfonza Vilaguta iz Neaplja, tiskan v Frankfurtu leta 1588, in nekoč last jurista. P. Strellmayra, v naši knjižnici pa vsaj že leta 1770. Knjiga formata 17 × 26 cm je vezana v belo (zdaj orumenelo) usnje, ki je zelo bogato okrašeno z vtisnjenimi knjigoveškimi vzorci.

Ob iskanju knjig z ekslibrisi za lansko razstavo ob svetovnem kongresu ekslibristov sem opazil, da je bil v tej knjigi nekoč nalepljen majhen ekslibris: ko pa so ga pozneje odrgali, so z njim vred odrgali tudi del knjigoveškega lista na notranji strani sprednje platnice. Bilo je mogoče prebrati besedi »bomo imeilli«. Spodbujeni po malo prej ugotovljeni najdbi hrvaškega ordinalica

Portreti štirih reformatorjev neznanega knjigoveza

Knjigoveški okraski neznane knjige

so tudi to knjigo v NUK odprli in pojavili so se listi drugega natisa Trubarjeve nove zaveze, tiskane v Tübingenu leta 1582 (Ta drugi deil noviga testamenta).

Zaradi zelo lepe vezave, ki se pri odpiranju nujno nekoliko poškoduje, in ker najdeni tisk ni tako zelo redek,⁶ je knjigovez razdril le zadnjo platnico, iz katere smo dobili 17 listov iz druge polovice omenjene Trubarjeve knjige. V primerjavi s prej opisano Mandelčovo vezavo je neznani knjigovez za lepljenje te knjige uporabil zelo močno lepilo, ki ni dopuščalo, da bi liste lepo očistili. Zaradi razmeroma majhnega formata so listi zelo močno obrezani, tako da niti ena stran ni ohranjena cela.

Ime knjigoveza, ki je vezal to knjigo, ostaja za zdaj še neznan, ker knjigoveška obrt tistega časa še ni dovolj raziskana.⁷ Nobeden od doslej znanih knjigovezov v Ljubljani za to delo ne pride v poštev, ker je vezal knjigo, ki je bila tiskana šele 1588. Ni pa dvoma, da je bil tudi ta knjigovez protestant (vsaj Nemeč), ker je imel na zalogi še protestantske tiske in ker je katoliško knjigo okrasil z izrazito protestantskimi knjigoveškimi pečati. Na sprednji in zadnji platnici je v sredini okrog lepega plemiškega (še ne ugotovljenega)

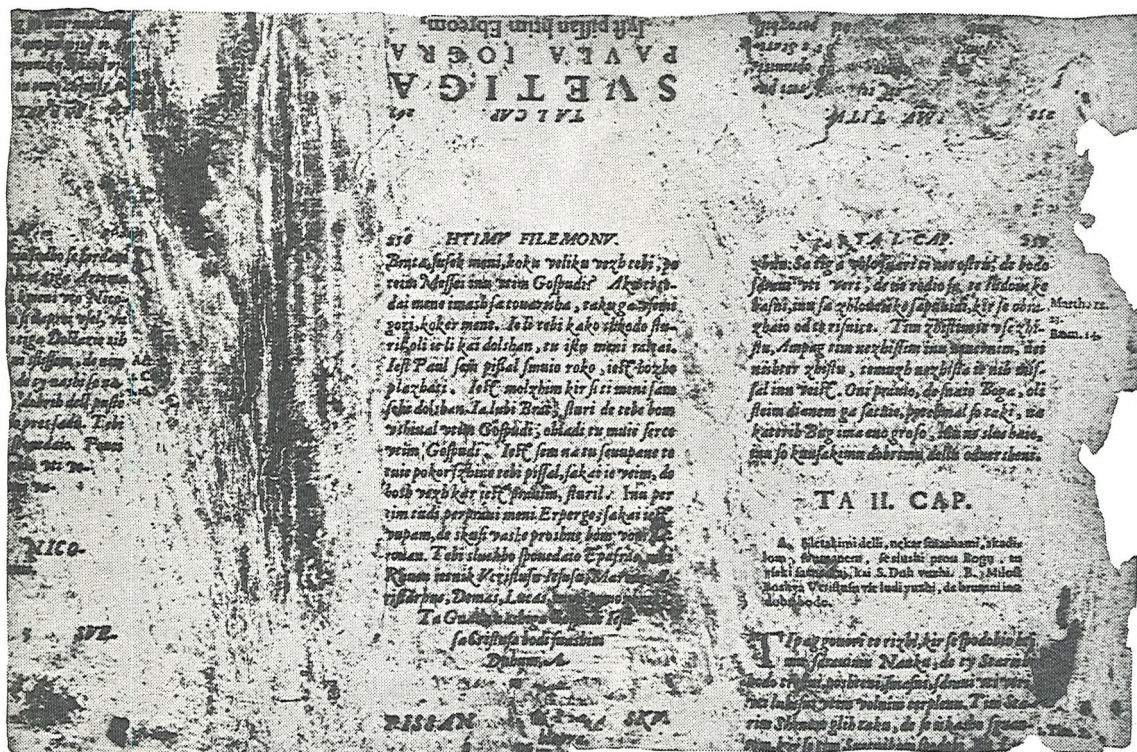
grba napis VERBUM DOMINI MANET IN AETERNUM (Gospodova beseda ostane vekomaj: Izaija 40,8 in 1. Petrovo pismo 1,25). Zunanji okvir pa je sestavljen iz majhnih portretov štirih reformatorjev: Erazma Rotterdamskega Jana Husa, Martina Luthra in Filipa Melanchtona. Vsak portret je namreč podpisani vsaj z delom imena, ugotovljiva pa je tudi podobnost z njihovimi portreti, npr. v enciklopedijah. Knjigoveške valje s temi portreti so tedaj pogostoma uporabljali v različnih izvedbah in velikostih. Tudi Mandelc je npr. imel dve varianti.⁸

Uporabljeni plemiški grb je bil prvotno namenjen samo za knjige določenega lastnika, toda knjigovez ga je ohranil tudi za druge knjige in ga uporabljal tudi po prihodu v Ljubljano. Prav tako je npr. Mandelc še na Madžarskem brez zveze z vsebino knjige uporabljal kranjski deželni grb kot okras nemških beležnih koledarjev iz začetka 17. stoletja, torej je bila to običajna praksa knjigovezov.⁹

Zaradi uporabljenih slovenskih potiskanih listov lahko s precejšnjo verjetnostjo sklepamo, da je bila omenjena knjiga vezana v Ljubljani, čeprav je bila tiskana v Nemčiji in so vsi knjigoveški okraski nemški. Obe najdbi pa potrjujeta prej navedene Bučarjeve podatke (gl. op. 7), da so hrvaške protestantske knjige vezali v Ljubljani in v Kranju in da so tudi slovenske protestantske knjige uvažali iz Nemčije nevezane, v polah, in jih vezali doma. Tako je tudi bolj razumljivo, da so se pri knjigovezih še dolgo ohranili listi posameznih knjig, ki so bile v katoliški deželi prepovedane, npr. Trubarjev novi testament in hrvaški ordinalic.

Pri uporabljanju teh tiskov za polnilo platnic najbrž knjigovezi niso imeli nobenega posebnega namena; hoteli so le koristno porabiti liste, ki so jim bili pri roki, pa morda zaradi kakšne majhne poškodbe niso bili uporabni za vezanje v knjigo, ali pa tega zaradi katoliškega nadzorstva niso več upali. Samo hudomušno sklepanje bi moglo za 400 let nazaj trditi, da bi katoliškemu naročniku (v našem prvem primeru celo ljubljanskemu škofu Glušiču, Radlicu ali Tavčarju) nalašč v platnicah podtaknili protestantske tiske.

Skoraj ni dvoma, da so v naših starih knjižnicah še knjige te dobe, ki skrivajo v sebi stare tiske. Dosedanje najdbe, ki so bile povsem slučajne, to potrjujejo.¹⁰ Seveda pa bi bilo za dragocene knjige iz 15. in 16. stoletja zelo škodljivo, če bi se odpiranja platnic iz nekakšne raziskovalne strasti lotevali nestrokovnjaki, ker bi naredili več škode kot ko isti.

Primer ohranjenosti enega lista Trubarjevega novega testamenta

OPOMBE

1. Joannes Manlius könyvkötői tevékenysége — Die buchbinderische Tätigkeit von Joannes Manlius; posebni odtis zbornika budimpeštanske državne Széchényjeve biblioteke 1970—1971, str. 301—321. Prim. kratek povzetek vsebine: F. Šebjanič, Novi razsegi Mandelčeve dejavnosti. Naši razgledi 20. 6. 1975, str. 331. — 2. Prim. nav. razprava str. 313 in 316, kjer so tudi ustrezne reprodukcije. — 3. V Thallmainerjevem abecednem katalogu iz sredine 18. stol. je vpisano celotno delo z vsemi zvezki. Navedeno je, da so ga dobili v zameno iz Gornjega grada. Prim. tudi Primož Simoniti, Med knjigami iz stare gornjegrajske knjižnice: Zbornik Narodne in univerzitetne knjižnice I, Ljubljana 1974, 24 in: Branko Reisp, Tiskarna Janeza Mandelca in leta 1578 tiskana pesem o zmagi Ivana Ferenbergerja nad Turki: Kronika XXIII 1975, str. 82. — 4. Prim. Bučar-Fancev, Bibliografija hrvatske protestantske književnosti za reformacije: Starine XXXIX, Zagreb 1938, 112; Josip Badalić, Jugoslavica usque ad annum MDC. Bibliographie der südslavischen Frühdrucke, Aureliae Aquensis 1959, 83, 85. — Celotni naslov se glasi: CZRIKVE- / NI ORDINALICZ, KA- / koše vpravoi Katolitsaškoi, Kristyanß- / koi Czrikvi, Herczeštva VVirtem- / berßkoga, vse prave Bosye / Blusbe opravliayu i / Bluse. / Szad nai-prvo Vhrvatßki yazik / preobrachen i / Württembergifche Kirchenordnung in die / Crbatißche Sprach vertiert vund / mit Latei-

nischen Büchsta- / ben getruckt. — 4. a Imena Trubarjevih sodelavcev pišem v obliki, kakor se je udomačila v slov. literarni zgodovini (npr. Zgodovina slovenskega slovstva I, Ljubljana 1956 na str. 226). Br. Reisp je v omenjeni razpravi (gl. op. 3) na str. 82 ista imena zapisal po Elzejevem opisu ordinalica, sami so se pa pod nemškim predgovorom podpisali: Antonius Dalmata, Stephanus Ißterreicher, Georg Iurtßchitßch, pod hrvaškimi pa: Anton Dalmatin, Sztipan Ißtrianin in Iurai Iuritsich iz Vinodola. — 5. O vsebini in pomenu Trubarjeve Slovenske cerkvene ordninge prim. komentar Draga Sege: Med biblijo in cerkovno ordningo, str. 113—138 v skrajšani izdaji v zbirki Kondor št. 153, Ljubljana 1975. (O odnosu slovenskega in hrvaškega cerkvenega reda do nemških predlog in med seboj gl. tam na str. 129.) — 6. Ohranjenih je vsaj 12 izvodov, od tega 3 v Ljubljani. — Prim. Br. Berčič, Das slovenische Wort in den Drucken des 16. Jahrhunderts: Abhandlungen über die slovenische Reformation, München 1968, 221—223. — 7. Fr. Bučar, Povijest hrvatske protestantske književnosti za reformacije, Zagreb 1910, 133, 134, 171, 172 navaja knjigoveze Leonarda Stegmana in Kristofa Plessnerja v Ljubljani in Seytlingerja v Kranju, ki so delovali v letih 1562 in 1563. Zdaj je torej ugotovljen še Mandelc v letih 1575 do 1582. — 8. Prim. G. Borsa v nav. razpravi slika I in V na str. 313. V pismu dne 22. maja 1975 me je pa opozoril na delo Konrada Haeblerja, Rollen- und Plattenstempel des XVI. Jahrhunderts, Bd. II, Leipzig 1929, ki opisuje več

žigov te vrste. Knjige, žal, nisem mogel uporabljati, ker je v slovenskih knjižnicah ni. — 9. Prim. G. Borsa prav tam, reprodukcije koledarjev na str. 310 in 311. — 10. Že pred desetletji so v NUK na ta način prišli do protestantskih tiskov, prim. Tovariš 25. I. 1952, 59—60. Primož

Simoniti pa v istem zborniku NUK (gl. op. 3) v razpravi: Se nekaj inkunabul v slovenskih knjižnicah, na str. 68—69 popisuje dva enolistna tiska — inkunabuli iz leta 1485, ki ju je našel v Semeniški knjižnici, prilepljeni na platnice.

UNIFORME MEŠČANSKEGA KORPUSA IN DEŽELNE BRAMBE V MARIBORU

SERGEJ VRIŠER

Med mesta na Slovenskem, v katerih nam je zgodovina izpričala obstoj meščanske formacije, se uvršča tudi Maribor. Dokumentacija o tej formaciji je bolj skromna, skromnejša od podatkov za Ljubljano in Ptuj, vendar pa se opira vsaj za zadnje obdobje na dva pomembna vira — opis in upodobitev uniforme, tako da si je moč ustvariti o tej uniformi dovolj izčrpno predstavo. Na opis uniforme in doslej tudi na edine podatke o meščanskem korpusu v Mariboru naletimo v enem izmed temeljnih del za starejšo zgodovino tega mesta, v zgodovinskem in topografskem popisu Maribora in okolice dr. Rudolfa Gustava Puffa iz leta 1847. Kdaj so ta korpus ustanovili, iz knjige sicer ne izvemo, Puff omenja samo, da se je korpus zaradi svojih odlik zapisal v zgodovino in da so bili njegovi člani nasledniki hrabrih brambovcv Maribora pred Turki in Madžari. Zgodovina te korporacije ni sklenjena, iz seznama meščanov in kronike mestnih dogodkov pa je moč izluščiti ljudi in dejanja, ki so bila z njo tako ali drugače povezana. Tako dejanje je bila npr. vsakoletno objezdenje mariborskega mestnega pomerja. Dokaj izčrpno je opisano objezdenje iz leta 1671, ko omenjajo viri meščanske častnike, trobentače, bobnarje, zastavo itd. Žal ni podatkov in slik, ki bi nam približali noše te meščanske enote v zgodnejših stoletjih. Puff pravi, da so korpus razpustili šele ob koncu 18. stoletja.

Slo je za uniformirani meščanski strelski korpus (Bürgerliches Schützencorps), ki je imel strelišče za poslopjem kresije in Gast-eigerjeve tovarne tj. v predelu ob zahodnem mestnem obzidju. Zdi se, da je bila ta korporacija po številu prapadnikov precej močna. Dne 5. septembra 1790, ko je potoval skozi Maribor kralj Leopold, vladar obeh Sicilij, je nastopil korpus s 150 možmi. Častniki korpusa pa so se poklonili kralju in postavili častno stražo pred gostilno Pri jelenu, kjer je gost prenočil. Korpus je imel

svojo godbo na pihala (»türkische Musik«), ki ja dvakrat na teden igrala v mestu.

Sprejem sicilijanskega suverena, ki ga je spremljal tudi cesar Leopold II., nam je znan že po opisu ptujskega zgodovinarja Ferdinanda Raispa. Pri tej slovestnosti je sodeloval tudi ptujski meščanski konjeniški korpus, katerega vojaški videz in nastop sta bila gostom močno po volji.

Po Puffu je mariborski korpus ob tej priložnosti zadnjikrat nastopil, ni nam pa znano, katerega leta so korpus dejansko razpustili. V mariborskem muzeju se je ohranila oljna slika Andreja Fleissa, usnjarskega moj-

Andrej Fleiss, mariborski usnjarski v uniformi nadporočnika meščanskega korpusa na prehodu iz 18. v 19. stoletje

stra in — kot pove napis — nadporočnika »lovskega« korpusa v Mariboru (Jäg. Korps). Slika nosi letnico 1792. Kot lovski je brez dvoma razumeti strelski korpus. Iz kronike dogodkov v naslednjih letih je vsekakor mogoče razbrati, da je še nadalje obstajala potreba po oboroženi meščanski formaciji. V zvezi s francoskimi vojnimi pohodi je štajerski deželni glavar izdal 7. septembra 1796 poziv za ustanovitev lovskega korpusa za vso Štajersko. Ta korpus naj bi štel okoli 1000 mož, vendar rekrutacije niso povsem izpeljali, ker je vojna nevarnost popustila. Očitno pa je, da so v Mariboru leta 1797 še vedno imeli strelski oziroma lovski korpus. Puff poroča, da je tega leta zajel mesto hud požar; ljudje so spravljali svoje imetje na varnejšemu delu mesta, stražili pa so ga vojaki mundurne komisije in pripadniki strelskega korpusa.

Puff je na kratko, vendar dovolj značilno opisal sestavne dele uniforme mariborskega meščanskega strelskega korpusa. Njegov opis se tudi dobro ujema z nošo, ki nam jo kaže omenjeni portret Andreja Fleissa. Opis in slika nam predstavita uniformo, kakor so jo nosili ob koncu 18. in v prvih letih 19. stoletja. Zanesljivo časovno potrdilo nam daje sponka na pasu upodobljenca, okrašena z monogramom cesarja Franca II., kar bi pomenilo obdobje med leti 1792 do 1804. Uniformo korpusa je sestavljal suknjič temno zelene barve z zelenimi našitki na ovratniku in rokavih. Kroj sukniča na sliki je tip zgodnjega fraka z mehkim, navzdol obrnjenim ovratnikom in okroglo vrezanimi robovi, ki so speti z vrsto srebrnih gumbov. Enaki gumbi so tudi na manšetah. Pod suknjičem je videti kratek bel in z vezeno obšit telovnik.

Iz opisa vemo, da so k suknjiču sodile bele hlače. Častniki so nosili visoke škornje (Courierstiefel) in v njih gamaše, ki so segale prek kolen. Slika nam kaže, da so bile v rabi črne ovratnice z belim robom in čipkastim žabojem. Častnik je prepasan z vezanim pasom, ki ga krasí srebrna sponka s cesarjevim emblemom. Po Puffu so nosili meščanski oficirji tudi zeleno bele ešarpe. Klobuk na sliki ima obliko zgodnjega dvorogelnika, njegovi robovi so obšiti s srebrnim trakom, v pregibu klobuka je videti cesarsko kokardo, na čelni strani pa srebrno zanko z gumbom in veliko pentljo v zeleni in beli barvi. Pokrivalo dopolnjuje zelen čop; Puff pravi, da so bili čopi na klobukih zeleno beli, tj. v deželnih barvah. V opisu je kot orožje omenjen lovski nož (Hirschfänger), oficir na sliki drži z levico vojaški častniški meč, videti je tudi portepé, kar je bil prav tako znak vojaške oficirske časti. Nadaljnja

Oficir mariborskega meščanskega korpusa ob koncu 18. stoletja

častniška znaka sta srebrna vezena epoleta z resami na upodobljenčevi levi rami in palica z jermenčkom. Ob klobuku so še dolge rumene rokavice.

Mariborska strelska uniforma je bila v splošnem ukrojena po vzorcu sočasne avstrijske vojaške mode, sorodna pa je bila tudi uniformam drugih korpusov npr. noši ljubljanskega grenadirskega korpusa, kakor jo poznamo po opisu iz leta 1793. Zelena barva sukniča je bila značilna za številne strelske in lovske korporacije. Posebnost na sliki sta epoleta na Fleissovem suknjiču in pas z emblemom cesarja; obojega pri armadi v tem času ne zasledimo. Meščanski korpusi so se pri adjustiranju sicer v prvi vrsti držali vojaškega kroja. Pri vseh teh enotah so bila očitna prizadevanja, da bi se kar najbolj približali videzu vojaštva. Vendar je moč opaziti tudi pogosta odstopanja od tega modela, predvsem z namenom, da bi uniformo bolj popestrili.

Vojaški noši se podaja tudi portretirančeva pričeska oziroma lasulja s svitkoma las ob

ušesih in kita s pentljo na tilniku. Frizura te vrste sama po sebi ne bi bila izključno vojaška značilnost, vendar je v avstrijski vojski ostala sorazmerno dolgo v rabi in je bila v času, ko je nastal Fleissov portret, že v precejšnjem nasprotju z modernejšimi in prikladnejšimi kratkimi pričeskami Napoleоновih vojakov.

Leto 1808 in cesarski patent o formiranju deželne brambe po avstrijskih deželah sta vnesla tudi v mariborsko meščansko življenje nove vojaške impulze. V juliju 1808 se je v Mariboru med prvimi odzvalo pozivu za vstop v deželno brambo 59 dijakov. Brambovci so si smeli sami izbrati oficirja, 2 narednika in 2 korporala, na slovesen način pa so jim na Glavnem trgu pred rotovžem podelili brambovske kokarde. Po nekaj mesecih urjenja so prostovoljci v oktobru pokazali svoje vojaško znanje pred nadvojvodom Janezom. Mariborska bramba je šela do pomladi 1809 dva bataljona moč s 50 častniki. Častniški zbor je bil sestavljen iz aktivnih in bivših oficirjev ter takih, ki so prišli iz civilnih poklicev. Na velikonočno nedeljo 1809 so slovesno blagoslovili zastavo

prvega bataljona, naslednjega dne pa sta obe mariborski enoti odkorakali na Koroško. V celoti se je aprila 1809 pomikalo prek Celovca v smeri proti Italiji kar 13 štajerskih brambovskih bataljonov. Iz Puffovih podatkov ne razberemo, ali so člani strelskega korpusa vstopali v deželno brambo, domnevamo pa lahko, da so podobno kakor v Ljubljani opravljali stražno službo predvsem v Mariboru.

Puff je dokaj obširno opisal ustanovitev deželne brambe, njen kadrovski sestav, udeležbe v bojih in njeno uniformo. Opise brambovskih uniform je prevzel po predpisih o adjustiranju od 16. junija 1808, ki so veljali za deželne brambe Štajerske, Koroške, Kranjske, Trsta in Solnograškega, poudaril pa je predvsem oblačilne značilnosti, ki so bile v rabi v Mariboru in njegovem zaledju. Oficirji štajerske in s tem tudi mariborske deželne brambe so nosili do kolen segajoče zelene suknjiče in sive hlače iz kamelje dlake, okrašene s srebrno vezenino, k temu dokolenske škornje z ozko zeleno obrobo. Sablje so nosili na črnih lakiranih pasovih, na sabljah srebrne portepéje, pomešane s svilenimi

Uniforme štajerske deželne brambe 1808/1809: 1. Nadporočnik v predpisani uniformi. 2. Brambovec — strelec v plašču »Roquelorju«. 3. Brambovec v uniformi pehote

resami v deželnih barvah. Našitke na ovratnikih so označevali z 1 srebrno pasico poročnika, z 2 nadporočnika, s 3 stotnika, štabni oficirji so imeli debelejšje, pol palca široke našitke. Pokrivalo oficirjev je bil trirogeljnik, obrobljen s črnim trakom in okrašen s 7 palcem široko srebrno pentljo z vtaknimi deželnimi barvami. Puff pripominja da so bili enako oblečeni častniki strelcev tj. brambovskih enot, ki so bile oborožene z lovskimi puškami. Brambovske fizilirske kompanije so bile kakor redna vojaška pehota opremljene s pehotnimi puškami.

Prostaki deželne brambe so nosili črne, 6 palcev visoke klobuke s širokim zavihanim krajcem, ki je bil pritrjen z dvema volnenima zankama. Na kraju je bila deželna kokarda. Suknjiči so bili zeleni, imeli so visoke ovratnike, dve vrsti belih gumbov in našitke v deželnih barvah na ovratnikih in rokavih. V istih barvah so bili obšiti tudi škrici sukničev, žepi in naramni našivki pa so bili zeleni, tj. v barvi suknjiča. Stajerci so imeli bele, Korošci in Tržačani rdeče, Kranjci višnjeve in Solnogradčani rumene našitke. Ovratnice so bile črne, telovniki in hlače iz sivega sukna. Kot obutev so omenjeni čevlji z gamašami ali čevlji na vezalke.

Brambovci so bili oboroženi s puškami in bajoneti, ki so jim viseli na dva palca širokem jermenu prek ramen. Korporali so se razlikovali od moštva po črnih usnjenih pasovih, imeli so sablje z zelenimi volnenimi portepéji. Naredniki so smeli nositi palice iz trstike (Spanische Rohr), le da slednje niso imele ročajnih gumbov kot palice oficirjev.

Enako kakor brambovska pehota so bili oblečeni strelci, le da so bili prepašani z zeleno volneno vrvico z majhnim okroglim čopom in rogom za smodnik. Namesto nabojnjače je sodila k opremi strelcev usnjena torbica — kartuša, viseča na 2 palca širokem jermenu.

Podobno kakor meščanska je tudi brambovska uniforma posnemala sočasno vojaško nošo. Tako je bil v rabi značilni korziški klobuk — cilindar z visoko zavihanim levim krajcem, kot so ga nosile vojaške enote topništva, pionirjev, lovcev in dr., nadalje kratki suknjiči do kolen-fraki, ozke hlače, gamaše itd. Iz navodil o oblačenju za omenjene dežele izvemo, da so bili suknjiči sivo zelene barve, gamaše iz črnega sukna in z usnjnimi gumbi. Poleti so prišle v rabo bele platnene hlače. Puff omenja, da so nosili oficirji sukniče do kolen. Po ohranjenih grafikah vemo, da so bili to fraki z daljšimi škrici, prav tako nam kažejo upodobitve, da

so nosili oficirji pasove z deželnim emblemom, nekdanji aktivni oficirji, ki so kot upokojenci vstopili med brambovce, pa so imeli pravico do vojaških črno žoltih ešarp. Predpisi navajajo za častnike trirogeljnik, vendar to ni bil nekdanji trirogeljni klobuk iz 18. stoletja, temveč so tako poimenovali tudi še njegovo predelano obliko, ki je bila okoli 1800 v bistvu že izrazit dvorogeljnik.

Omeniti je še posebnost uniforme deželne brambe — okrasne našitke na hlačah. Z belo, pri oficirjih pa s srebrno vrvico so bili obšiti hlačni razporki. Ornamentika je posnemala ogrske okrasne našitke in jo zasledimo na upodobitvah deželne brambe vseh omenjenih petih dežel.

Nasploh so kazale uniforme deželnih bramb mnogo regionalnih posebnosti, različne so si bile pri pokrivalih, v krojih, in barvah uniform, obutvi itd. Brambovskega uniformiranja ni usmerjala enaka doslednost kot v redni vojski, nagel razvoj voinih dogodkov v letih 1808/09 je presenetil avstrijske dežele še sredi priprav za organiziranje te brambe, na voljo ni bilo dovolj uniform, tako da sta bila pogosto poglavitna skupna znaka teh enot samo simbolični brambovski klobuk in pa popularni sivo zeleni suknjič, bolj plašč, imenovan roquelor, pod katerim so nosili brambovci kar vsakdanjo civilno obleko.

Če se povrnemo k razmeram v Mariboru, si je mogoče zamisliti, da so leta 1808 rabile uniforme strelskega korpusa prav gotovo tudi za potrebe deželne brambe. Skupna je bila obema že temno zelena barva sukničev, oficirski dvorogeljniki in tudi nekateri častniški znaki v deželnih barvah itd.

Formiranje deželne brambe je v Mariboru za nekaj let podaljšalo tradicijo oborožene in uniformirane meščanske enote. Po zlomu Napoleona je sled za to emoto izginila, novo poglavje pa pomeni šele ustanovitev narodne garde v revolucionarnem letu 1848. Oblečila te garde sem obdelal v posebni razpravi.

LITERATURA

1. R. G. Puff, Marburg in Steiermark. Graz 1847. — 2. F. Raisp, Pettau, Steiermarks älteste Stadt, Graz 1858. — 3. R. Ottenfeld-O. Teuber, Die österreichische Armee 1700—1867, Wien 1895. — 4. W. Teuber — Weckersdorf, Die österreichische Infanterie 1809/14, Heer und Tradition, Berlin 1928/38. — 5. S. Vrišer, Uniforme meščanskega konjeniškega korpusa v Ptujju, Ptujski zbornik 1969. — 6. S. Vrišer, Uniforme narodne garde na Slovenskem v letih 1848/49, ČZN n. v. 5 (XL), letnik 1969. — 7. S. Vrišer, Uniforme ljubljanskih meščanskih korpusov v 18. in 19. stoletju, Kronika XXII/št. 1, 1974.

VRVARSKA OBRT NA SLOVENSKEM SKOZI STOLETJA

KATARINA KOBE-ARZENŠEK

Vrvarstvo kot posebna tkalska dejavnost je bilo v preteklosti na Slovenskem bolj zastopano kot dandanes. Najdbe ostankov lanene preje potrjujejo, da so mostiščarji na Ljubljanskem barju obvladali tehniko izdelovanja niti oziroma preje.¹ Predmeti prazgodovinskih nahajališč (glej predvsem fotografijo predmetov iz najdišča Idrija) pričajo, da so bili tedanji prebivalci pravi mojstri vrvarske obrti.² Slovenci so ob prihodu v novo domovino poznali nekaj obrti in jih gojili tudi po naselitvi, tako zlasti lončarstvo, kovaštvo in tkalstvo.³ Pavle Blaznik je v knjigi Skofja Loka in loško gospostvo, ki je izšla ob tasočletnici Škofje Loke, na strani 71 zapisal, da je bilo na tem področju zgodaj razvito med drugim tudi tkalstvo, ki mu je bilo osnova lan. »Tkalstvo ni samo krilo potrebo po ustreznih oblačilih, pač pa je izdelovalo med drugim npr. tudi vreče in vrvi (podčrtala K. K. A.), kot je razbrati iz zapiska okoli 1160.« Tudi pokojni akademik Milko Kos omenja, da je naš človek na Koroškem na glavi nosil siv klobuk s sivo vrvico, na drugem mestu pa, da se med dajatvami zemljiškemu gospostvu od 13. do 15. stoletja navajajo tudi izdelki kmečke obrti, tako lončevina, leseno posodje, obroči, platno, sukno, razno orodje, vrvi in drugo.⁵ V računski knjigi iz 1437—1438 je najti podatek, da se blago, ki ga je freisinški škof nabavil na loških tleh, omotavali v hodnično platno in vse skupaj povezali z vrvjo.⁶ Vrvji je srečati med predmeti trgovine zaledja s primorjem v 15. in 16. stoletju.⁷ Med pričami v piranski občini, ki so navedene pri kupoprodajnih pogodbah v prvi četrtini 16. stoletja, omenjajo vicedomske knjige med 63 obrtniki tudi vrvarja.⁸ Udeležba domačih vrvarjev na ljubljanskih sejmih je bila na koncu 16. in 17. stoletja kar konstantna. V potrditev navajamo razpredelnico:

	1595	1630	1660	1690
Spreobrnjenje Sv. Pavla				
25. januar	2	3	3	—
Sv. Filip in Pavel				
1. maj	—	—	3	—
Sv. Peter in Pavel				
29. junij	—	3	3	—
Povišanje Sv. Križa				
14. september	—	3	—	—
Sv. Elizabeta				
19. november	3	—	3	—

Tujih vrvarjev, ki so prišli na sejem na Sv. Petra in Pavla 29. junija 1630, je bilo

3, na Sv. Elizabete dan 19. novembra 1690 pa 7.⁹ Leta 1594 so se pritožili vrvarji, da jim sezajo jermenarji v njihove pravice, češ da prodajajo ob sejmih vrvi.¹⁰ Število ljubljanskih udeležencev na sejmih je precej skladno s prijavljenimi vrvarji tega mesta. V Ljubljani se pojavi vrvar 1568, do leta 1580 se je število vrvarjev povečalo na tri in pri tem je ostalo do leta 1609. Mestni magistrat je sam zaposloval razne vrste rokodelcev pri svojih zgradbah, tržnih in sejmskih lopah ter pri svojih podjetjih. Bili so to med drugim tudi vrvarji.¹¹ Leta 1610 je imela Ljubljana enega, v letih 1620, 1630, 1640, 1651, 1660 in 1690 tri, v letih 1670 in 1680 dva, leta 1700 pa pet vrvarjev. Leta 1762 je Ljubljana štela le tri vrvarje.¹² V Kranju je bilo leta 1786 pet vrvarjev¹³ in v Škofji Loki sta bila sredi 18. stoletja le dva, od tega je bil eden hišni lastnik, drugi pa gostač.¹⁴ Slika vrvarskih mostrov s pomočniki in vajenci je bila v šestdesetih letih 18. stoletja na Kranjskem takale:

Leto	Mojstri	Pomočniki	Vajenci
1762	11	—	—
1763	10	2	—
1764	9	2	—
1765	9	3	3
1766	11	2	2
1767	10	2	3
1768	10	7	2
1769	10	4	3
1770	10	5	3

Leta 1762 je enajst mojstrov na Kranjskem proizvedlo 336 kg vrvi in 1763 pet mojstrov in dva pomočnika 364 kg vrvi. V Trstu je bilo leta 1758 osem vrvarjev in 1775 jih je bilo kar petindvajset. Koroška je štela 1762 devetinštirideset mojstrov, devet pomočnikov in enega vajenca, od tega so odpadli na mesto Celovec štiri mojstri, pet pomočnikov in en vajenec pa na Velikovec en mojster. Od mest na slovenskem Štajerskem, ki so imela vrvarje na dan 30. avgusta 1766, je treba omeniti Maribor (en mojster in en pomočnik), Ptuj (dva mojstra in dva pomočnika), Ormož (en mojster), Središče (en mojster) in Veržej (en mojster); skupaj je bilo šest mojstrov in trije pomočniki. Po treh letih (1769) je imela mariborska kresija sedemnajst mojstrov, sedem pomočnikov in devet vajencev, njih letni zaslužek je znašal 4642 fl ter celjska kresija pet mojstrov, enega pomočnika in dva vajen-

ca; zaslužili so 1053 fl na leto. Leta 1769 je prišlo v Mariboru na enega mojstra 273 fl čistega dohodka na leto in v Celju 211 fl.¹⁵

O vrvarstvu v devetnajstem stoletju, točno med letoma 1835 in 1853, nas pouči naslednja tabela:¹⁶

Leto	Štajerska	Koroška in Kranjska	Primorska
1835	91	52	4
1836	92	57	4
1837	91	54	4
1838	92	57	1
1839	90	52	14
1840	88	57	13
1841	86	53	13 + 7 tovarn v
1842	84	55	15 Trstu z na-
1845	84	62	19 vadnim tov.
1846	84	60	19 dovolje-
1851	95	37	22 1 njem*
1853	99	34	25 2

Na voljo so nam tudi podatki o vrvarskih mojstrih v Ljubljani:

Leto	Mojstri	Leto	Mojstri
1809	4	1840	4
1814	4	1844	6
1820	3	1851	5
1822	3	1859	5
1837	3	1860	5

Vrvarski obrati v Ljubljani, ki jih je bilo v prvi polovici 19. stoletja tri do šest, so bili majhni. Leta 1809 so imeli štiri, 1814 dva in 1837 vsi trije obrati le dva pomočnika. Občutno konkurenco so jim dajali vrvarski izdelki, uvoženi iz drugih krajev, ki so jih prodajali trgovci. Z Dunaja so se uvažale posebne vrvi za konjsko vprego. Bržkone so bile boljše kakovosti, ker je gubernij 1836 pri zavrnitvi priziva ljubljanskih vrvarjev poudaril, da so dunajske vrvi tukaj neobhodo potrebne. Kot posebnost naj omenimo še, da se je pojavil leta 1825 v Poljanskem predmestju št. 8 našega mesta izdelovalec slamnatih vrvi, ki naj bi se uporabljale v zaščito proti toči in strelji.¹⁷

Poročila trgovskih in obrtnih zbornic nam prinašajo natančnejši vpogled o obsegu tovrstne obrti za drugo polovico 19. stoletja. Leta 1852 je bilo v Ljubljani šest vrvarjev in v Trzinu eden, v letih 1854 in 1856 je bilo na območju zbornice za Kranjsko kar devetindvajset teh obrtnikov; v sami Ljubljani so bili štirje.¹⁸ Slika o številu vrvarjev na Kranjskem za naslednje tri termine druge polovice 19. stoletja je takale.:

* Tovarne z navadnim tovarniškim dovoljenjem so delale le za lokalni trg.

	1857—1860	1875	1880
Ljubljana-mesto	4	4	1
Ljubljana-okolica	2	?	?
Kranj	6	3	2
Predoslje pri Kranju	—	1	1
Dol pri Kranju	—	1	1
Kamnik	3	2	2
Duplica pri Kamniku	—	—	1
Škofja Loka	2	2	3
Trzin	1	—	—
Litija	3	—	—
Kostanjevica	1	—	—
Krško	1	1	—
Jesenice pri Krškem	—	1	—
Radeče	1	—	—
Novo mesto	—	—	1
Ribnica na Dolenj.	1	1	1
Dobračeva pri Idriji	—	1	—
Postojna	—	—	1
Vrhnika	1	1	1
Skupaj	26	18	15

Pri šestindvajsetih vrvarjih v zborničnem okraju je bil v letih 1875—1860 samo en trgovec z vrvmi, in to v ljubljanskem okraju. Medtem ko jih je bilo na deželi trinajst, sta bila leta 1870 v Ljubljani samo dva vrvarja; skupaj jih je bilo torej toliko kot leta 1880. Pridobitni davek za posameznega vrvarja je znašal leta 1875 in 1880 dva, deset ali malo več (2,62) fl.¹⁹

Na območju graške zbornice je bilo leta 1852 osemindvajset, 1853 devetindvajset, 1854 sedemdeset, 1857 enainšestdeset, 1859 triindvajset, 1860—1862 šestindvajset, 1865 in 1868 enainšestdeset, 1870 petindvajset, 1871—1874 osemindvajset in 1890 stiriindvajset vrvarjev. Davke so plačevali leta 1853 281,5 fl, v letih 1854 in 1856 280,5 fl, leta 1868 248,32 fl in leta 1870 247,27 fl. Poleg devetindvajset vrvarskih mojstrov je bilo v vrvarstvu zaposlenih leta 1853 še petindvajset pomočnikov in trinajst vajencev, leta 1854 je poleg navedenih vrvarskih mojstrov prišteti še sedemindvajset pomožnih delavcev, leta 1857 je omenjenih petdeset pomočnikov in sedemnajst vajencev, v letih 1860 in 1862 dvainšestdeset pomočnikov, šestnajst vajencev in sedemnajst še drugih pomožnih delavcev ter v letih 1866 do 1868 je k enainšestdeset mojstrom pripisanih še devetindvajset pomočnikov in štiriindvajset vajencev. Podrobneje o številu vrvarjev na ozemlju današnje Štajerske nas seznanja naslednja razpredelnica.²⁰

* 1857—1860 — okraji; 1875, 1880 — kraji

	1853				1856				1857	1871/74	1890
	mojstri	pomočniki	vajenci	davek	mojstri	pomočniki	vajenci	davek	mojstri	mojstri	mojstri
Celje	3	2	—	13	3	4	1	15	3	3	2
Laško	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Konjice	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Slovenj Gradec	1	1	1	2	1	2	—	4	1	1	1
Marenberg	2	—	—	4	1	—	—	2	1	1	1
Maribor	6	3	2	30	6	3	2	38	5	4	2
Slov. Bistrica	1	—	2	2	1	—	2	2	—	1	1
Lenart	2	1	—	4	3	1	—	6	3	—	2
Ljutomer	1	—	—	2	1	1	—	2	1	1	1
Ormož	1	—	—	2	1	—	—	2	1	1	1
Gornja Radgona	1	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—
Ptuj	2	3	2	10	2	4	2	10	2	2	2
Rogatec	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Skupaj	20	10	6	71	19	15	7	81	17	14	16

* 1853 — davčni uradi; 1856, 1857, 1871/74, 1890 — okraji

Promet vrvarskih izdelkov je 1853 znatno upadel, ker se je podražila konoplja.²¹ Predelovali so v glavnem domačo surovino. Bera

pa ni bila zadostna. Med uvoženimi surovinami se navaja konoplja, lan in od 1857 še manila. Količina uvoza za posamezna leta na slovenskem Štajerskem je bila:²²

1853	10.194,4 colnih funtov	
1854	5.836	
1856	4.501	
1857	20.827	(Maribor 6583, Celje 8139, Ptuj 6105)
1858	3.866	(Maribor 2184, Celje 1203)
1859	3.406	(Maribor 1376, Celje 2030)
1860	3.866	
1861	761	
1862	1.847	

Učno pismo iz leta 1834 (Original v Arhivu Slovenije v Ljubljani)

Leta 1857 so vrvarji na območju graške zbornice predelali 1112 centov (1 cent = 50 kg) konoplje, ki so jo poleg domače uvozili še iz Ogrske in Trsta. Z izdelki so krili lokalne potrebe. Kot vrvarske naprave se v tem času navajajo kolovrati, statve za jermene, mikalniki itn.²³ Letna poraba konoplje, kot je zapisano v poročilu zbornice za leto 1860 do 1862,²⁴ je znašala približno 1200 do 1400 centov. Med letoma 1865 in 1868 v vrvarstvu na Štajerskem ni posebnih sprememb. Razen posameznih pošiljk o izvozu ni bilo mogoče govoriti. V Italijo je bilo poslanih 339 colnih funtov in v Trst 865 colnih funtov vrvarskih izdelkov. Na drugi strani pa so uvozili iz južne Nemčije za 913 in iz Saške 367 colnih funtov vrvarskih izdelkov. Pomočniki so sredi šestdesetih let prejšnjega stoletja prejeli 1,30—3,0 fl tedenske plače, poleg tega so imeli zagotovljeno hrano in stanovanje. Vrvarji so delali 10—11 ur dnevno. V Gradcu so imeli bolniško blagajno, v katero je prispeval vsak pomočnik 15 kr mesečno.²⁵ Dohodek vrvarskega pomočnika je bil v mestu Gradec višji kot na deželi. Tako je dvigal pomočnik v Gradcu v letih 1869 in 1870 2,50—3,50 fl na teden poleg oskrbe ali pa 5,50—6,50 fl brez oskrbe. Na deželi so pomočnike v tem času plačevali 1,40, 1,50 do 2,50 in 3,0 fl, imeli pa so tudi zagotovljeno hrano in stanovanje. V letih 1871 in 1874 se

je dohodek graških vrvarjev nekoliko dvignil: tedenska mezda je znašala 3,50 fl z oskrbo in kar 8,50 fl brez oskrbe, podeželski pomočniki pa so se morali zadovoljiti z 1,60; 2,0; 2,50 ali, kar je bilo bolj razveseljivo, s 3 fl plače poleg hrane. Z izjemo nekaj vrvarjev so v Gradcu delali poleti 11—12 ur na dan, pozimi pa 10 ur. Delovni čas podeželana je v istem obdobju trajal povprečno 12 ur. Na teritoriju štajerske zbornice so uvozili in izvozili tele količine vrvarskih izdelkov:²⁶

Leto	Uvoz colnih funtov	Izvoz colnih funtov
1869	2.344	800
1870	425	1.238
1871	2.848	1.218
1872	3.503	122
1873	4.263	139
1874	2.315	85

Kot kaže tabela, je bilo povpraševanje po tovrstnih izdelkih znatno večje, kot so jih zmogli izdelati domači vrvarji. Povedati je treba, da so se proti koncu preteklega stoletja celjski vrvarji z drugimi obrtniki organizirali v zadrugo. Njihovemu zgledu so sledili tudi okoličani.²⁷

Podoba vrvarske dejavnosti na celotnem slovenskem nacionalnem ozemlju 1862 nam daje tale tabela:²⁸

Davčni inšpektorat	Število obrtnih delavnic	Skupni znesek plačanega davka	Davčni prispevek	
			najnižji	najvišji
Maribor	17	124 gld	2,94 gld	17 gld
Celovec	35	190	2,94	18
Ljubljana	26	140	2,94	20
Gorica	1	4	9,80	49
Trst	4 (+3 tovarne)	118 (+323)		

Na začetku našega stoletja (1902) nam viri kažejo popolno sliko o številu samostojnih vrvarjev tako na Kranjskem kot na slovenskem Štajerskem (tu navajamo politične okraje, ki so v celoti ali deloma po prevratu pripadli Sloveniji). Za Kranjsko so podatki naslednji:

Politični okraj	Davčni okraj	Število samostojnih vrvarjev
Kamnik	Brdo, Kamnik	4
Kočevje	Kočevje, Ribnica, Velike Lašče	3
Kranj	Kranj, Škofja Loka, Tržič	7
Krško	Krško, Kostanjevica, Mokronog, Radeče	1
Ljubljana	Ljubljana-mesto	1
	Ljubljana-okolica, Vrhnik	2
Novo mesto	Novo mesto, Trebnje, Žužemberk	1
Postojna	Postojna, Ilirska Bistrica, Senožeče, Vipava	2
Skupaj		21

V političnem okraju Črnomelj, Litija, Logatec in Radovljica v letu 1902 ni bilo nobenega vrvarja.²⁹ Medtem ko so v političnem okraju Kočevje, Ljubljana in Postojna delali vrvarski obrtniki sami v svojih obratih, je zaposloval vrvarski obrtnik v političnem okraju Krško 3 delavce, v političnem okraju Kranj je imelo 7 obratov 20 zaposlenih, 4 mojstri v kamniškem političnem okraju so delali v svojih obratih s 16 delavci in obrat v novomeškem političnem okraju je imel 2 delavca.³⁰ Število vrvarjev na Kranjskem se je z leti manjšalo, tako jih je bilo leta 1912 le še 17. Naše glavno mesto je imelo 1912 tri prijavljene vrvarje, in sicer: Ivan Adamič jun., Sv. Petra cesta 33; Anton Albreht, Vrhovčeva 12 in Teodor Keber, Dolenjska cesta 6.³¹

Skoraj z enakim številom tovrstnih obrtnikov je 1902 razpolagala slovenska Štajerska. Podatke navajamo prav tako po političnih in davčnih okrajih.

Politični okraj	Davčni okraj	Število samostojnih vrvarjev
Celje-mesto	Celje-mesto	3
Ljutomer	Gornja Radgona, Ljutomer	2
Maribor-mesto	Maribor-mesto	2
	Maribor-desni breg, Maribor-levi breg, Slovenska Bistrica, Lenart	3
Ptuj-mesto	Ptuj-mesto	2
Ptuj-okolica	Ptuj-okolica, Ormož, Rogatec	1
Radgona	Radgona, Cmurek	8
Slovenj Gradec	Marenberg, Slovenj Gradec, Šoštanj	2
Skupaj		23

Le dva politična okraja, in sicer Brežice in Celje-okolica, sta bila brez vrvarjev.³² Večina samostojnih vrvarskih obrtnikov je v svojih obratih zaposlovala več delavcev: obrati v mestu Celju so zaposlovali 8 delavcev, obrata v mestu Maribor sta štela 13 delavcev in okoliški 3 obrati so imeli le 4 delavce, obrata v Ptujju sta imela 8 delavcev in obrat v ptujski okolici 2 delavca. Obrata v političnem okraju Ljutomer sta zaposlovala 4 delavce in obrata v političnem okraju Slovenj Gradec 3 delavce. Koroška obrtna zbornica je štela 19 obratov in 1 pomožnega; vsi skupaj so imeli 43 zaposlenih delavcev. Mesto Celovec je imelo 2 obrata s 7 zaposlenimi delavci, Beljak 3 z 12 delavci, Velikovec 2 s 4 delavci in Wolfsberg 4 obrate z 9 zaposlenimi delavci.³³ Če seštejemo številke iz zgornjih tabel za Kranjsko in slovensko Štajersko, pa pridamo obrate iz navedenih mest na slovenskem Koroškem, dobimo skupaj 55 vrvarskih delavnic. Stanje vrvarskih obratov po slabem četrtsotletju (1925) je bilo po davčnih okrajih takole:

Celje-mesto	1	Novo mesto	2
Celje-okolica	3	Ptuj-mesto	2
Dolnja Lendava	4	Radeče	1
Kamnik	2	Ribnica	1
Kranj	1	Sevnica	1
Ljubljana-mesto	1	Slov. Bistrica	1
Ljutomer	1	Škofja Loka	1
Maribor-mesto	1	Šmarje pri Jelšah	1
Maribor-levi breg	2	Tržič	1
Murska Sobota	4	Višnja gora	1
		Skupaj	32

(Pri komparaciji podatkov moramo upoštevati, da so v gornji tabeli zajeti le davčni okraji v okviru politične meje Slovenije). Leta 1926 sta zabeležena 2 nova prijavljenca in eden je odpovedal obrt, tako je bilo tega leta 33 vrvarjev in 1927 prav toliko. Trgovine z vrvarskimi izdelki so bile leta 1925 v Gornji Radgoni (1), v Kamniku (1) in v Ljubljani-mesto (2).³⁴

Če pomaknemo čas zopet za četrtno stoletje naprej, ugotovimo, da se je v tem časovnem intervalu vrvarska obrtna dejavnost precej skrčila. Rezultati popisa lokalne industrije in obrti iz leta 1951, ki jih je izdal Zavod za statistiko in evidenco LR Slovenije, nam izpričujejo, da je bilo tega leta v LR Sloveniji 19 vrvarjev.³⁵ Povečini so bili to stari mojstri, katerih delovni staž je presegel 20 let. Po petnajstih letih (1966) je bilo v Sloveniji aktivnih le še 6 samostojnih obrtnikov.³⁶ Naj jih predstavimo:³⁷

SAMOSTOJNI VRVARJI S PRIJAVLJENO OBRTJO 1966

Ime in naslov	Martin Bakan — Gančani 7	Španer Rupert — Lackova 5	Jusip Kruljac — Novo mesto, Vrhovčeva 10
Rojen	1900 v Gančanih	1903 v Puščavi	1906 v Kaludjerovcu
Obrtna šola	1925—1928	1920—1923	1919—1923
Pomočniški izpit	1928 — Ljutomer	1928 — Maribor	1923 — Zagreb
Mojstrski izpit	1931 — Ljutomer	ni mu bilo treba delati	1934 — Ljubljana
Samostojni obrtnik od	1931	1928	1934
Ime in naslov	Fridrik Makovec — G. Slaveči 13	Bogomir Strašek — Maribor, Cesta 14. divizije 121 a	Franc Zajc — Podgorica 67 pri Ljubljani
Rojen	1907 v Gradcu (Avstrija)	1912 na Vrhu pri Šmarjah	1927 v Podgorici
Obrtna šola	1925—1928	1927—1930	1942—1945
Pomočniški izpit	1928	1930	1945 — Kranj
Mojstrski izpit	1937 — Ljubljana	1940 — Ljubljana	1954 — Ljubljana
Samostojni obrtnik od	1937	1941	1957

DIREKTOR USLUŽNOSTNEGA PODJETJA OBRTNIK, MURSKA SOBOTA

Ime in naslov	Ivan Kerčmar — Murska Sobota, Kerenčičeva 11
Rojen	1912 v Selu
Obrtna šola	1928—1930
Pomočniški izpit	1930
Mojstrski izpit	1936 — Ljubljana
Samostojni obrtnik od	1937

Ob pogledu na tabelo hitro ugotovimo, da je najbolje z vrvarji zastopano Prekmurje in Štajerska. Ljubljana premore samo enega samostojnega vrvarja in Novo mesto enega. Gorenjska z mestom Kranjem, ki je bil še do konca druge svetovne vojne center za vzgojo mladih vrvarjev, nima nobenega; brez vrvarja je tudi Notranjska in Primorska. Povedati pa je treba, da je v Murski Soboti uslužnostno podjetje Obrtnik, ki zaposluje tudi vrvarje. Pred nekaj leti jih je bilo kar sedem in danes samo štirje. Direktor podjetja je vrvar, njegove podatke smo vključili v gornjo tabelo. (Nasproti žalostni sliki vrvarske obrti pa dobro uspeva industrijsko vrvarsko podjetje na Grosupljem, ki je edino v SR Sloveniji). Izdelke — sem sodijo brezkončne vrvi, lestve, varnostne mreže, vprežnice, povodci, oglavnice, vrvi za seno pa mreže za seno itn. — izdelujejo naši samostojni vrvarji po naročilu. Franc Zajc, na primer, ima letno za približno 60.000 dinarjev prometa. Ko je odprl delavnico, je imel zgolj ročne naprave. Pri Šinkovcu v Kranju je kupil kolovrat in »kšir« (posebna naprava za izdelovanje debelejših vrvi) in pri Ani Sekne z Visokega ročni predilni stroj. Drugo drobno vrvarsko orodje je dobil pri Adamičevih in še nekaterih drugih vrvarjih. Poleg naravnih uporablja tudi sintetična vlakna. Pred osmimi leti si je nabavil električni motor in okrog 1970 je montiral še enega. Zastarelo orodje in naprave, s katerimi je

začel kot samostojen obrtnik, je 1972 prodal Tehničnemu muzeju Slovenije za razstavo Vrvarstvo na Slovenskem.³⁸

*

Vrvarske delavnice so bile dolge ozke lope, vendar njih dolžina za izdelovanje daljših vrvi običajno ni zadoščala. Dolge vrvi so delali na prostem. Nekateri so si izbrali pokopališke in mestne zidove, kar so kasneje opustili. Zidove so zamenjale ulice, dvorišča, ponekod tudi travniki in gozdne jase. Kot mnoga mesta, posebno pristanišča, je imela tudi Ljubljana svojo vrvarsko pot. Našli bi jo za vzhodnim mestnim zidom od Pisanih vrat proti Ljubljani (imenovala se je tudi Pasja ulica). Osnovni vrvarski surovini sta bili v preteklosti lan in konoplja. Od vrvarskih surovin, katerih domovina so čezmorske dežele, velja uvrstiti sisal in manilo. Med drugo svetovno vojno in po njej je spoznal komercialni svet umetna vlakna, ki izkazujejo v primerjavi z naravnimi precejšnjo prednost glede odpornosti in prikladnosti uporabe. Danes vzame vrvar v roke že pripravljeno surovino. Drugače je bilo v preteklosti: lan in konopljo je moral še zmikati ali počesati. Po mikanju, grebenanju ali česanju na več grebenih so ostala mikaču v rokah najboljša in najdaljša vlakna. Iz približno desetih mikanih pesti prediva je dobil povosmo. Odpadlo predivo je bilo treba še

otresti s pečko (palčko). Očiščeno predivo je nato povezal v kodelo; surovina je bila tako pripravljena za izdelovanje vrvi. Obratna proizvodnja se je izvajala na preprostih ročnih napravah, ki si jih je vrvar postopoma mehaniziral. Poglavitne vrvarjeve naprave so bile (in so še danes) vrvarski kolovrat, dodelavna naprava »gešir« (»kšir«) in vrvarski voz. Temeljna vrvarska tehnika je sukanje. Vrvarski mojster, ki je uspešno prestal preizkušnjo za samostojni poklic, pa je obvladal še pletenje vrvi in mrež; več je bil izdelovanja najrazličnejših pasov, oprti in podobnih izdelkov. Sam postopek obrtniškega izdelovanja vrvi pa je tak-le: Vrvar (prejec) si položi v predpasnik počesano predivo tako, da se njuna konca srečata na hrbtu. Iz sredine prediva v predpasniku spredaj potegne nato nekaj vlaken in jih zatakne za kljuko vrvarskega kolovrata; te se začno vrteti, ko pomočnik požene kolovrat in prejčevo delo je, da s počasno hojo nazaj spušča vlakna iz predpasnika; ta se s sukanjem strinjajo v nit. V levi roki drži precej vlažno krpico, s katero zadržuje sukanje in regulira oblikovanje niti na zelenem mestu, medtem ko z desno roko razvršča iz predpasnika uhajajoča vlakna. Običajno ima kolovrat več kljuk, kar omogoča, da prede na pripravi po več vrvarjev (prejcev) hkrati. Za sukanje niti v pramene in pramenov v vrvi uporablja vrvar isto napravo (vrvarski kolovrat) kot za predenje niti. Spreteni niti obesi na kljuko kolovrata posamič, na drugem koncu pa vse skupaj na kljuko vrvarskega voza. Med sukanjem vzame vrvar poseben pripomoček (ler, jabolko, kladivo, bežec, babuško) in ga zatakne med niti (pramene) ob kljuki vrvarskega voza. Z njim zadržuje sukanje, da se ne raztegne po vsej dolžini (opravlja enako funkcijo kot prej omenjena vlažna krpica pri izdelovanju niti), in ob nastajanju vrvi pred njim ga vrvar počasi pomika proti kolovratu. Ko prispe z jabolkom (lerom) do kolovrata, je vrv izdelana.³⁹

OPOMBE

1. Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild. Kärnten und Krain. Wien 1891, str. 307. — 2. Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild. Das Küstenland. Wien 1891, str. 111 in 112. — 3. Milko Kos: Zgodovina Slovencev od naselitve do 15. stoletja. Ljubljana 1955, str. 130. — 4. Pavle Blaznik: Škofja Loka in loško gospostvo (973—1803). Škofja Loka 1973, str. 71. — 5. Milko Kos: ibidem, str. 212 in 215. — 6. Pavle Blaznik: ibidem, str. 89. — 7. Ferdo Gestrin: Trgovina slovenskega zaledja s primorskimi mesti od 13. do konca 16. stoletja.

Kronika. Ljubljana 1963, XI, 2. zv., str. 83. — 8. Miroslav Pahor: Socialni boji v občini Piran od XV. do XVIII. stoletja. Ljubljana 1972, str. 64. — 9. Vlado Valenčič: Ljubljanska trgovina v 16. in 17. stoletju. Publikacije Mestnega arhiva ljubljanskega. Razprave, zv. 2. Ljubljana 1971, str. 127. — 10. Ivan Vrhovec: Ljubljanski meščanje v minulih stoletjih. Ljubljana 1886, str. 238. — Glej tudi Božo Otorepec: Rokodelstvo in obrt v srednjeveški Ljubljani. Publikacije Mestnega arhiva ljubljanskega. Razprave, zv. 3. Ljubljana 1972, str. 11. — 11. Ivan Slokar: Rokodelstvo in industrija v Ljubljani od konca srednjega veka do leta 1732. Publikacije Mestnega arhiva ljubljanskega. Razprave, zv. 3. Ljubljana 1972, str. 56, 57—58, 65. — 12. Vlado Valenčič: Pregled ljubljanskega obrtništva v 17. stoletju. Publikacije Mestnega arhiva ljubljanskega. Razprave, zv. 3. Ljubljana 1972, str. 148; Ivan Vrhovec: ibidem, str. 282. — 13. Josip Žontar: Zgodovina mesta Kranja. Kranj 1939, str. 247. — 14. Pavle Blaznik: ibidem, str. 284. — 15. Arhiv Dvorne komore na Dunaju: IO Kommerz rd št. 385 pa fasc. rd št. 397; Handschriften, sign. 736. Podatke mi je posredoval dr. Jože Šorn, za kar se mu lepo zahvaljujem. — 16. Tafeln zur Statistik der österreichischen Monarchie 1835, tabela 38; 1836, tabela 38; 1837, tabela 40; 1838, tabela 39; 1839, tabela 39; 1840, tabela 71; 1841, tabela 41; 1842, tabela 40; 1845 und 1846, tabela 4; Mittheilungen aus dem Gebiete der Statistik. Wien 1855, 4. Jahrg., 3. Heft, str. 19. Skupaj z vrvarnami so omenjeni tkalci lanu, tovarnetkalnice platna in voščenega platna. Zaradi tega so, razumljivo, višje številke vrvarskih obratov. Občuten padec vrvarskih delavnic na Primorskem si razlagamo z industrializacijo tovrstne proizvodnje, ki je absorbirala prej samostojne vrvarje. — 17. Ivan Slokar: Zgodovina rokodelstva v Ljubljani od leta 1732 do 1860 (tipkopis v Zgodovinskem arhivu v Ljubljani), str. 7, 13, 15, 26, 27 in 28. — 18. Bericht der Handels- und Gewerbekammer für das Kronland Krain an das hohe k. k. Ministerium für Handel, Gewerbe und öffentliche Bauten über den Zustand des Handels und der Industrie im Jahre 1852. Laibach 1853, str. 83; Bericht der Handels- und Gewerbekammer für das Kronland Krain zu Laibach an das hohe k. k. Ministerium für Handel, Gewerbe und öffentliche Bauten, über den landwirthschaftlichen, industriellen und commerziellen Zustand ihres Kammerbezirkes in den Jahren 1854, 1855 und 1856. Laibach 1857, str. 62, 69. — 19. Bericht der Handels- und Gewerbekammer für Handel und Volkswirtschaft über den landwirthschaftlichen, industriellen und commerziellen Zustand ihres Kammerbezirkes in den Jahren 1857 bis inclus. 1860. Laibach 1861, str. 106; Statistično poročilo trgovsko-obrtniške zbornice v Ljubljani o trgovini, obrtniji in prometu na Kranjskem leta 1870. V Ljubljani 1872, str. 51; Statistischer Bericht der Handels- und Gewerbekammer in Laibach über die volkswirthschaftlichen Zustände in Krain. Erstattet an das hohe kaiserl. königl. Handels-

Ministerium für das Jahr 1875. Laibach 1878, str. 31; Statistischer Bericht der Handels- und Gewerbekammer in Laibach über die volkswirtschaftlichen Zustände in Krain. Erstattet an das hohe kaiserl. königl. Handels-Ministerium für das Jahr 1880. Laibach, str. 276, 277. — 20. Bericht der Grätzer Handels- und Gewerbekammer an das hohe k. k. Ministerium für Handel, Gewerbe und öffentliche Bauten über den Zustand der Landeskultur, der Industrie, der Gewerbsverhältnisse und des Verkehres im Jahre 1852. Gratz, str. 107; Bericht der Grätzer Handels- und Gewerbekammer an das hohe k. k. Ministerium für Handel, Gewerbe und öffentliche Bauten über den Zustand der Landeskultur, der Industrie, der Gewerbsverhältnisse und des Verkehres im Jahre 1853. Gratz (v nadaljnjih navedbah: Bericht der Grätzer Handels- und Gewerbekammer 1853), str. 90, 91; Statistischer Ausweis der Grätzer Handels- und Gewerbekammer für das Jahr 1854. Erstattet an das hohe k. k. Ministerium für Handel, Gewerbe und öffentliche Bauten. Gratz (Statistischer Ausweis der Grätzer Handels- und Gewerbekammer 1854), str. 24, 25; Statistischer Ausweis der Grätzer Handels- und Gewerbekammer für das Jahr 1856. Erstattet an das hohe kaiserl.-königl. Ministerium für Handel, Gewerbe und öffentliche Bauten. Gratz 1857 (Statistischer Ausweis der Grätzer Handels- und Gewerbekammer 1856), str. 172—173, 181—182, 184—185 198—199, 202—203, 210—211, 216—217, 222—223, 230—231; Statistischer Ausweis der Grätzer Handels- und Gewerbekammer für das Jahr 1857. Erstattet an das hohe kaiserl. königl. Ministerium für Handel, Gewerbe und öffentliche Bauten. Gratz 1859 (Statistischer Ausweis der Grätzer Handels- und Gewerbekammer 1857), str. 164—165, 236; Bericht der Grätzer Handels- und Gewerbekammer über den Zustand der Industrie, des Handels und der Gewerbe in den Jahren 1857, 1858 und 1859 nebst einer statistischen Darstellung für die Jahre 1858 und 1859. Erstattet an das hohe k. k. Finanzministerium. Gratz 1860 (Bericht der Grätzer Handels- und Gewerbekammer 1857, 1858 und 1859), str. 88—89; Bericht der Grazer Handels- und Gewerbekammer über den Zustand der Industrie, des Handels und der Gewerbe, nebst einer statistischen Darstellung für die Jahre 1860, 1861 und 1862. Graz 1863 (Bericht der Grazer Handels- und Gewerbekammer 1860, 1861 und 1862) str. 204; Bericht der Grazer Handels- und Gewerbekammer über den Zustand der Industrie, des Handels und der Gewerbe nebst einer statistischen Darstellung für die Jahre 1863, 1864 und 1865. Erstattet an das hohe k. k. Ministerium für Handel und Volkswirtschaft. Graz 1866 (Bericht der Grazer Handels- und Gewerbekammer 1863, 1864 und 1865) str. 222; Bericht der Grazer Handels- und Gewerbekammer an das hohe k. k. Handelsministerium über den Handel, die Industrie und die Verkehrsverhältnisse des Kammerbezirkes in den Jahren 1866, 1867 und 1868. Graz 1870 (Be-

richt der Grazer Handels- und Gewerbekammer an das hohe k. k. Handelsministerium für die Jahre 1869 und 1870. Graz 1872 (Statistischer Bericht der Grazer Handels- und Gewerbekammer 1869 und 1870), str. 11 in 210; Statistischer Bericht der Grazer Handels- und Gewerbekammer für die Jahre 1871 bis 1874 erstattet an das hohe k. k. Handelsministerium. Graz 1877 (Statistischer Bericht der Grazer Handels- und Gewerbekammer 1871 bis 1874), str. 294, 30—31; Statistischer Bericht der Handels- und Gewerbekammer in Graz über die volkswirtschaftlichen Zustände ihres Bezirkes im Jahre 1890 beziehungsweise in den Jahren 1886 bis 1890 erstattet an das hohe k. k. Handels-Ministerium. Graz 1895 (Statistischer Bericht der Handels- und Gewerbekammer in Graz 1890), str. 196—197. — 21. Grätzer Bericht 1853, str. 109. — 22. Statistischer Ausweis der Grätzer Handels- und Gewerbekammer 1854, str. 66—67; 1856, str. 303; 1857, str. 253; Bericht der Grätzer Handels- und Gewerbekammer 1857, 1858 und 1859, str. 236 do 237; 1860, 1861 und 1862, str. 196—197. — 23. Statistischer Ausweis der Grätzer Handels- und Gewerbekammer 1857, str. 236. H. J. Alberti: Mass und Gewicht. Berlin 1957, str. 369: Zollpfund je ok. 500 g, točno: 1/30 Zollpfund je 15,6 do 16,6 g. — 24. Bericht der Grazer Handels- und Gewerbekammer 1860, 1861 und 1862, str. 204. — 25. Bericht der Grazer Handels- und Gewerbekammer 1866, 1867 und 1868, str. 296 do 297. — 26. Statistischer Bericht der Grazer Handels- und Gewerbekammer 1869 und 1870, str. 217—218; 1871 bis 1874, str. 300, 306, 307. — 27. Statistischer Bericht der Handels- und Gewerbekammer in Graz 1890, str. 368. — 28. Tafeln zur Statistik der österreichischen-ungarischen Monarchie. Die Jahre 1860 bis 1865 umfassend. Wien 1869, IV. Heft; Mittheilungen aus dem Gebiete der Statistik. Wien 1865, 12. Jahrg., I. Heft, str. 72, 73. — 29. Fran Windischer: Gradivo za statistiko trgovine, obrta in industrije v Sloveniji. Ljubljana 1929, abela 2. — 30. Österreichische Statistik. Ergebnisse der gewerblichen Betriebszählung vom 3. Juni 1902 im Reichsrate vertretenen nach Gewerbeklassen und Ländern. Wien 1905, LXXV, 6. Heft, str. 27. — 31. Štefan Lapajne: Naslovna knjiga in zaznamek trgovin in obrtov za deželno stolno mesto Ljubljano. Ljubljana 1912, str. 152; Glej tudi pod opombo 29! — 32. Fran Windischer: ibidem, tabela 4. — 33. Österreichische Statistik 1902. Wien 1907, LXXV, 2. Heft, tabela VI, str. 52; Österreichische Statistik 1902. Wien 1905, LXXV, 6. Heft, str. 27. — 34. Fran Windischer: Ibidem, tabela 5 in 6. — 35. Rezultati popisa lokalne industrije in obrti l. 1951. Zavod za statistiko in evidenco LR Slovenije. Ljubljana 1953, str. 87. — 36. Katalog proizvodov in storitev obrtništva SR Slovenije. Maribor 1966, glej po občinah! — 37. Tabela je izdelana po izjavah in predloženi dokumentaciji posameznih vrvarjev. — 38. Po pripovedovanju Franca Zajca iz Podgorice 67 pri Ljubljani. — 39. Več o tem glej v sestavkih K.

Kobe-Arzenšek, in sicer: Vrvarstvo v luči zgodovine tehnologije. Nova proizvodnja. Ljubljana 1974, XXV, št. 1—2 in Sprehod po razstavi Vrvarstvo na Slovenskem Tehniškega muzeja v Bistri pri Vrhniki. Tekstilec. Celje 1975, XVIII,

št. 4—5 pa v tekstu (strokovna eksplikacija) ob otvoritvi razstave Vrvarstvo na Slovenskem, ki je v arhivu TMS! Glej tudi Josip Mal: Stara Ljubljana in njeni ljudje. Ljubljana 1957, str. 189!

STOLETNICA PRVE MESTNE DEKLIŠKE ŠOLE V LJUBLJANI

TATJANA HOJAN

Leta 1875, torej pred sto leti, je bila ustanovljena prva mestna dekliška šola v Ljubljani. Do tedaj je bila edina javna osnovna dekliška šola vadbica pri ljubljanskem učiteljskišču, ki so jo odprli leta 1873, vse druge dekliške šole pa so bile privatne. Zadnje leto pred ustanovitvijo prve mestne dekliške šole so se deklice v Ljubljani šolale takole: 67 jih je obiskovalo vadbico pri učiteljskišču, 856 uršulinsko šolo, 39 zavod pri sv. Florjanu, 37 evangelijsko šolo, 15 tovarniško šolo v predilnici za šoloobvezne delavke, 46 tovarniško šolo v Tobačni tovarni, 37 se jih je šolalo doma, 134 pa jih je obiskovalo privatne šole.

Privatne dekliške šole so bile: šestrazredna šola Irme Huth, šestrazredna šola Viktorije in Gabrijele Rehn, šestrazredna šola Julije Moos in štirirazredna šola Marije Zollendorf.

Po novem šolskem zakonu iz leta 1869 so prevzele šolsko upravo dežele in občine, zato se je stanje šolstva na Slovenskem izboljšalo. Mesto Ljubljana je dobilo svoj mestni šolski svet, katerega predsednik je bil vsakokratni župan, druge zastopnike občine pa je izvolil občinski odbor. Mesto takrat še ni skrbelo za graditev novih šolskih poslopij, temveč je šole nameščalo v stare stavbe. Tako je tudi prva mestna dekliška šola, ki je bila ustanovljena z odlokom deželnega šolskega sveta 24. 6. 1875, dobila prostore v starem poslopju redute. Šolski okraj te mestne dekliške šole je obsegal Šentjakob, Trnovo, Krakovo, Hradeckega vas in Kurjo vas. Šola je bila sprva štirirazredna in jo je prvo leto obiskovalo 186 učenk. Število učenk je iz leta v leto naraščalo in šola se je kmalu začela širiti. Leta 1882 je postala petrazrednica, 1887 šestrazrednica, 1889 sedem in 1890 osemrazrednica. Po razsulu Avstro-Ogrske je mestni svet na seji 19. 12. 1918 sklenil, da se šola preosnuje v 5-razredno obč. šolo in 3-razredno meščansko šolo.

Prva mestna dekliška šola je ostala v reduti do protesta leta 1895, nato pa se je za-

časno preselila na Vrtačo. V času županova vanja Ivana Hribarja se je v marsičem izboljšalo tudi stanje šolskih poslopij v Ljubljani. Tako je bilo 1. oktobra 1901 odprto na trgu sv. Jakoba novo poslopje za mestno dekliško šolo. Ivan Hribar piše o tem v svojih spominih: »Za osemrazredno dekliško šolo pri sv. Jakobu, ki še ni imela lastnega poslopja, dal sem po inž. Sbrizaju izgotoviti in po arhitektu Maksu Fabianiju popolniti jako prikladen načrt, ki ga je občinski svet odobril in po katerem se je stavba tudi res sezidala.« Ko so šolo odprli, je imel župan Ivan Hribar otvoritveni govor. Šola je bila eno najlepših poslopij tedanje Ljubljane. Poleg šolskih sob je imela tudi telovadnico, knjižnico in kopalnico, kar je bilo za tisti čas prava redkost. Na pročelju stavbe so bile napisane misli Komenskega, Slomška in Stritarja ter imena zaslužnih šolnikov in pedagogov, med njimi tudi Rousseaujevo, ki je izzvalo ostre napade ljubljanskih nazadnjaških časopisov.

Po letu 1870 je postal boj za učni jezik vse ostrejši, zlasti v mestih, kjer so nemški učitelji po vsej sili hoteli obdržati nemški učni jezik. Privatni dekliški zavodi so bili že tako povsem nemški, saj je bila na primer v učnih načrtih zavodov Rehn in Huth navedena slovenščina le kot neobvezen predmet. Šele po letu 1882 je šolski svet sklenil, da naj bo učni jezik v deških in dekliških mestnih šolah za vse predmete slovenski, nemščino pa naj bi začeli poučevati šele v tretjem razredu.

Mestno dekliško šolo je obiskovalo v šolskem letu 1883/84 le 25 Nemk in 5 Italijank, Slovenk pa kar 305. V letu 1889/90 je obiskovalo šolo 345 učenk, od katerih je znalo 270 učenk samo slovensko, 69 učenk slovensko in nemško, 1 učenka slovensko in češko, 1 učenka slovensko in italijansko, 4 učenske samo nemško.

Do leta 1875, ko so odprli mestno dekliško šolo, so bile slovenske javne učiteljice zelo

redke. Tega leta pa so dokončale učiteljišče v Ljubljani, ki je bilo ustanovljeno leta 1871, prve absolventke in se je začelo stanje izboljševati. In uštega leta so si učiteljice, kljub velikemu nasprotovanju, priborile pravico do enakih osebnih dohodkov za enako delo kot učitelji.

Prva voditeljica mestne dekliške šole je bila Marija Krašner. Rojena je bila leta 1848 v Idriji in je na tamkajšnji pripravnici napravila učiteljski izpit. Poučevala je v Krškem, Gornji Radgoni in Idriji, mestno dekliško šolo pa je vodila do leta 1879. Prvo leto so poučevale na tej šoli še Julija Moos, ki je opustila svojo privatno dekliško šolo, Ernestina Kern, ki je pred tem službovala v Novem mestu in Friderika Konšek, ki je tega

leta maturirala na ljubljanskem ženskem učiteljišču. Za Krašnerjevo je prevzela vodstvo šole Julijana Moosova, izredno delavna učiteljica. Leta 1897 je odšla v pokoj in prevzela vodstvo gospodinjske šole pri društvu Gospodinjska šola. Za njo sta do razsula Avstro-Ogrske vodili šolo še Emilija Gusl in Marija Marout. Na tej šoli so dalj časa poučevale tudi zaslužne učiteljice Agneza Zupan, Marija Mehle, Marija Wessner ter Ana in Ivana Praprotnik.

Učiteljice mestne dekliške šole so marljivo sodelovale v raznih društvih, tako v Narodni šoli, Družbi sv. Cirila in Metoda, društvu učiteljic in drugih, ter pisale prispevke za učiteljska glasila.

OB OSEMDESETLETNICI JOSIPA ŽONTARJA

Josip Žontar, po rodu iz loškega gospostva, po službovanju svojega očeta (orožniškega stražmojstra) rojen na Savi pri Jesencah (23. IX. 1895) in nato Kranjčan — v tem mestu je preživel večino svojega življenja in se z njim posebno povezal tudi s svojim znanstvenim delom — spada po svojem delu v vrsto velikih slovenskih zgodovinarjev in pravnih zgodovinarjev. Gimnazijski študij je opravil v Kranju (z maturo 1914), kjer ga je Komatar uvajal že tudi v poglobljeni študij zgodovine in posebej v pomožne zgodovinske vede. Študij zgodovine in zemljepisa ter pomožnih zgodovinskih ved je končal na dunajski filozofski fakulteti in inštitutu za avstrijsko zgodovinsko raziskovanje (na Dunaju s promocijo 1919 in obenem s profesorskim izpitom iz zgodovine, medtem ko je opravil profesorski izpit iz zemljepisa v Ljubljani 1921). Nato je v Ljubljani študiral še pravo (promocija 1930, habilitacija za pravno zgodovino jugoslovanskih narodov 1941). Služboval je največ kot srednješolski profesor (1919 do 1950, s prekinitvijo med vojno, ko je bil začasni »pomožni nastavljenec«, dodeljen arhivu in muzeju v Kranju), že od srede dvajsetih let našega stoletja naprej v Kranju; od 1950 do upokojitve je delal kot znanstveni delavec inštituta za politično-ekonomske in sorodne vede (za gospodarsko zgodovino!) na ekonomski fakulteti v Ljubljani. Na podlagi habilitacije za pravno zgodovino jugoslovanskih narodov, ki mu je bila priznana na podlagi poglavij o pravni zgodovini v knjigi Zgodovina mesta Kranja neposredno pred napadom na Jugoslavijo 1941, je predaval »zgodovino države in prava narodov FLRJ« najprej kot privatni docent, nato kot honorarni predavatelj od jeseni 1945 do letnega semestra 1952, ko mu je bila ta naloga odzeta spričo anonimnih časniških napadov, čeprav je leto dni pozneje (junija 1953) ugotovila o njih posebna univerzitetna preiskovalna komisija, da so bili skoraj v celoti neutemeljeni in v nasprotju z resnico, zaradi česar je do upokojitve ohranil redno delovno mesto na ekonomski fakulteti.

Ta nenavadna pot znanstvenika, ki je s svojim delom že v tridesetih letih našega stoletja dokazal, da med slovenskimi pravniki najboljše pozna široko jugoslovansko pravnozgodovinsko problematiko in poleg prof. Polca (do uveljavitve Sergija Vilfana okrog 1960) tudi slovensko, pa ni mogel najti delovnega mesta na pravni fakulteti, v katero je bil namenjen velik del njegovega znanstvenega dela, je bila le izraz skriven-

čenega slovenskega mišljenja med obema vojnama, ki je od 1919 na račun mladega študenta reševalo ugled spoštovanega slovenskega književnika. Predvsem to je povzročilo, da je bilo Žontarjevo življenje tako krivično zalomljeno, povsem v nasprotju s tehnostjo njegovega znanstvenega dela. (Nihče drug kot Milko Kos mi je večkrat po letu 1953 izražal svoje razočaranje nad pravno fakulteto, ki je ob Josipu Žontarju in pozneje tudi ob Sergiju Vilfanu dolgo tako nerazumljivo reševala vprašanje profesorja za pravno zgodovino naših narodov.)

Navedena življenjska tragika ima pa vendarle tudi svojo prednost: Josipa Žontarja slovensko zgodovinopisje nikdar ne bo štelo po njegovih funkcijah — ki bi mu poleg tega jemale nemalo časa — marveč le po njegovem delu in njegovih trajnih rezultatih. Žontarjeva znanstvena dela moramo razdeliti v štiri poglavitne skupine, ki pa se pogosto prepletajo med seboj: prva skupina je posvečena zgodovini njegovega domačega mesta, Kranja; druga skupina del, posvečenih problematiki gospodarskega razvoja slovenskih pokrajin v obdobju zgodnjega kapitalizma se je razvijala iz problematike njegove rokopisne dunajske disertacije; tretja skupina del je posvečena pravni zgodovini, ki je v njegovem letu prevladovala zlasti med 1930 in okr. 1955; četrta skupina pa je bolj neenotna — v zadnjem času je v njej najvidnejši del »turška« problematika zgodovine jugoslovanskih narodov, zlasti pod vidikom različnih načinov obrambe zoper turško nevarnost.

Največje svoje delo je posvetil zgodovini domačega mesta: »Zgodovina mesta Kranja« (1939) je ostala do danes najtemeljitejša zgodovina, kar jih ima doslej katerokoli mesto na Slovenskem; že ob njenem izidu je kritika ugotovila, da v nekaterih pogledih knjiga načena vprašanja (na pr. o zgodnjem kapitalizmu), ki po svojem značaju presegajo le za to delo nujni lokalni okvir, in izrazila željo, da bi Žontar dokončal delo, ki ga je ob tej knjigi začel, tudi z njihovim širšim obravnavanjem. Še v času, ko je svoje veliko delo pripravljal, je podrobneje obdelal v posebnih razpravah dve vprašanji zgodovine Kranja (Kranjska gimnazija v dobi Napoleoneve Ilirije, v Izvestjih gimnazije v Kranju, 1931; Prešeren in Kranj, ČZN 31, 1937), takoj po izidu pa je dopolnil poglavje o pravnem redu v mestu v srednjem veku po sodni knjigi iz začetka 16. stoletja, ki jo je 1941 vnovič odkril (Najstarejša sodna knjiga mesta

Kranja, 1517—1520, ZZR 18, 1942, objavljeno tudi v nemšč. Wiener Archiv f. Gesch. des Slawentums und Osteuropas 3, 1959). Vnovič pa se je vrnil k temu vprašanju šele čez dvajset let, ko je obsežno prikazal »vlogo Kranja v blagovnem prometu v teku stoletij« — »do 19. veka«, a z zelo izrazitim težiščem na gospodarskem življenju 16. stoletja — (v spominskem zborniku »900 let Kranja«, 1960) in podal pregled »pomembnih kranjskih zdravnikov preteklosti« od 17. stoletja do 1941 (Kranjski zbornik 1970).

K pravni zgodovini je pristopil z resnim pripravljanim delom v smislu kritičnega pregleda vsega opravljenega dela, pri čemer je pravo povezoval ne le s socialno, marveč tudi z gospodarsko zgodovino, upošteval pa je zgodovino vseh jugoslovanskih narodov. S kritičnimi pregledi je začel že v začetku 30-ih let — takoj po koncu pravnškega študija —, ko je objavil najprej pregleda »Sistematska dela iz pravne zgodovine Slovencev« (GMS 11, 1930) in prikaz problematike »Skupna podlaga zgodovine Slovenskega prava« (SP 47, 1933), takoj zatem pa obsežen in temeljit pregled »poglavitnih vprašanj jugoslovanske socialne in gospodarske zgodovine« (Hauptprobleme der jugoslawischen Sozial- und Wirtschaftsgeschichte, VSWG 27, 1934, 347—373). S podobnim delom je nadaljeval tudi še pozneje, najprej v enakem okviru za prva leta po vojni (Zur Problematik der älteren Sozial- und Wirtschaftsgeschichte der Völker Jugoslawiens, MIOG 60, 1952), nato posebej o vprašanju podeželske samouprave (Der Stand der Forschung über die südslawische ländliche Ordnung, Vorträge und Forschungen VIII, Konstanz 1964). Nato se je na tem področju lotil najprej nekaterih pogledov cerkvene pravne zgodovine — najprej v zvezi z mesti (Cerkev in ustavni razvoj naših mest, Kronika 1, 1934), nato s širokim vprašanjem lastniških cerkva (Problem lastniških cerkva ni samostanov v pravni zgodovini Jugoslovancev, SP 49, 1935; Neznana listina o gorenjskih lastniških cerkvicah 12. stoletja, GMS 20, 1939). Študij zgodovine Kranja in njegove okolice ga je na tem področju pripeljal k proučevanju »razvoja deželskih sodišč na Gorenjskem« (SP 52, 1938) in ob primeru kosezov okrog Križ pod Tržičem k pregledu celotne koseške problematike in še posebej k študiju »zgodovine prevredbe koseščin v kupna zemljišča« (SP 54, 1940) v razpravi, ki je pomenila začetek mirnejšega razreševanja vprašanj v nekaj tedaj zelo zaostrenih znanstvenih kotroverzah (ne le glede kosezov, marveč tudi o vprašanju

izvora svobodnikov iz te korenine na Kranjskem). V področje javne uprave je segel najprej z nedokončano razpravo o »kranjskem komerčnem konsesu in njegovem delu za napredek železarstva« (Tovarniški vestnik, Jesenice 1941), nato s (ciklostiranim) predavanjem za arhivarje o »upravi in sodstvu na Slovenskem v 18. stoletju« (1955), končno z razpravo o »kranjskem deželnem vicedomu« (Hauptmannov zbornik, Razprave SAZU, I razr./5, 1966), ki ni le »prispevek k zgodovini srednjeveške finančne uprave na Kranjskem«, marveč tudi lep in trezen prikaz boja med Celjskimi in Habsburžani za oblast nad to deželo. Na pravno področje spada tudi še pomembna razprava o Kastavskem statutu (Kastavščina in njeni statuti do konca 16. stoletja, ZZR 21, 1945—1946), zastavljena v širokem problemskem okviru istrskih samoupravnih občin in njihovega srednjeveškega postanka, ki je z najdbo nemškega prevoda Kastavskega statuta iz 16. stoletja razjasnila tudi nekatera interpretacijska vprašanja hrvaškega originala. Poleg nekaterih manjših prispevkov je posebna zasluga Josipa Žontarja posebej še utemeljitev »pravne arheologije« kot posebne pravnozgodovinske stroke pri nas: To delo je začel najprej v poljudni obliki posebej za Slovence (vrsta člankov v Mladiki 21, 1940), nato pa ga dokončal v znanstveni obliki za vse naše narode (Zur Problematik der Rechtsarchäologie bei den Völkern Jugoslawiens, Wiener Archiv f. Gesch. des Slawentums und Osteuropas 2, 1956).

Poleg tega, da bo Žontar ostal pač trajno zapisan v našem zgodovinopisju kot »zgodovinar mesta Kranja«, bo po svojem delu trajno ohranil veljavo zlasti še kot eden med najvidnejšimi raziskovalci gospodarske zgodovine zgodnjega novega veka, še posebej 16. stoletja. Tudi na tem področju se pogosto prepletata pravna in gospodarska zgodovina. Povsem na srednji vek se je omejil le v razpravi »Banke in bankirji srednjeveške Slovenije« (GMS 13, 1932), do danes temeljnem delu o tej strani naše srednjeveške zgodovine (čeprav se delo omejuje le na mesta v notranjosti in ne zajema primorskih mest, ki razpolagajo v tem pogledu s precej bogatejšo dokumentacijo, ki sta jo začela obravnavati F. Gestrin in M. Pahor). V okviru življenjepisa loškega meščana Volbenka Schwarzza (Loški razgledi 4, 1957) je očrtal poslovanje deželnoknežjih financ na Kranjskem v zadnjem desetletju 15. in prvem desetletju 16. stoletja. V razpravi »Kranjski sodni red za deželska sodišča iz leta 1535« (ZČ VI-VII, 1952—1953, Kosov zbornik) je podrobno

preiskal postanek in pravno vsebino tega zakona (v primerjavi z zakonodajo drugih avstrijskih dežel), ob tem pa se že prvič posebej dotaknil tudi tedanjega boja okrog podeželskega trgovanja. Prav to vprašanje je postalo težišče njegove obsežne razprave o »nastanku, gospodarski in družbeni problematiki policijskih redov prve polovice 16. stoletja za dolnjeavstrijske dežele s posebnim ozirom na slovenske pokrajine« (ZČ 10-11, 1956—1957, 32-121), danes temeljnega dela o pravni strani kmečkega trgovanja v naših deželah in trenjih med kmeti, deželnimi stanovi in mesti okrog tozadevnih zakonskih določb. V dveh razpravah (Villach und Südosten, v »900 Jahre Villach«, 1960; Villach-Nürnberg und der Südosten, Jahrbuch des Museums der Stadt Villach 1, 1961) je preiskoval trgovino na dolge razdalje preko slovenskih dežel v smeri od južne Nemčije na jugozahod do turške meje ter vse različne gospodarske aktivnosti, ki so bile zvezane s tem trgovanjem. Čeprav se je ob Gestrinovem delu pokazalo, da je že v 16. stoletju za naše kraje še pomembnejša druga trgovska smer (Ogrska-Italija), je tudi Žontarjeva analiza trgovine po navedeni smeri zelo pomembno dopolnilo vednosti o gospodarstvu 16. stoletja v slovenskih pokrajinah. Posamezna tehtna dopolnila te problematike (tako glede obsega in vrst blaga trgovanja kot tudi glede nosilcev trgovanja in trgovskih potov) pomeni poleg prispevkov o mestu Kranja v blagovnem prometu in o »vlogi in pomenu Ptuja v mednarodni trgovini poznega srednjega in zgodnjega novega veka« (Kronika 19, 1971) še nekaj manjših (Drobec registra ljubljanskega nakladniškega urada iz leta 1544, Kronika 16, 1968; Zapore proti kugi v Karavankah v letih 1713—1716, Tržič 1957 — trgovina preko Ljubelja!), medtem ko posega prikaz »F. V. Hörnigkove statistike obrtnikov slovenskih mest in trgov iz leta 1673« (Kronika 18, 1970) na drugo področje neagrarnega gospodarjenja. V razpravi o Heilu (Christian Wilhelm Heil, ein Diplomat, Projektmacher und nationalökonomischer Theoretiker des 18. Jahrhunderts, Südostforschungen 17, 1958) je — podobno kot ob Schwarzu — analiziral predvsem problematiko kranjskega gospodarstva sredi 18. stoletja

in načrte za njegovo izboljšanje. Posebej je obravnaval tudi različne vrste gospodarske dejavnosti, tako platnarstvo in sitarstvo v založniški organizaciji na loškem gospostvu v 18. stoletju (Loški razgledi 3, 1956) ter računsko izobrazbo enega izmed organizatorjev te dejavnosti (Trgovska računica loškega veletrgovca Franca Oblaka-Wolkensperga iz leta 1677, Loški razgledi 7, 1960), žebjarstvo v Železnikih v 17. stoletju (Loški razgledi 2, 1955), zlasti pa svilogojstvo in svilarstvo na Slovenskem (najprej v monografiji Svilogojstvo in svilarstvo na Slovenskem od 16. do 20. stoletja, SAZU, 1957; nato kratko povzeto v poglavju Gojitev sviloprejk, v Gospodarski in družbeni zgodovini Slovencev, 1970). Del Žontarjevega raziskovanja s tega področja je še v njegovih rokopisih, tako zlasti velika monografija o družbeni in gospodarski strukturi Kranjske v 18. stoletju, na kateri je delal več let pred približno poldrugim desetletjem.

Vendar posveča sedaj že blizu deset let svoje poglavitno delo široki problematiki obrambe proti Turkom. Prvič se je dotaknil tega z ugotovitvijo, da je tirolski upornik Michael Gaismair pri svojih protihabsburških načrtih skušal pridobiti 1528 na svojo stran tudi Hrvatje (Mihael Gaismair in Hrvatje, ZC 19—20, 1965—1966, s prikazom položaja Hrvatov med Ogrsko, Turčijo in Habsburžani od okr. 1500 naprej). Pred dvema letoma pa je izšla velika knjiga »Obveščevalna služba in diplomacija avstrijskih Habsburžanov v boju proti Turkom v 16. stoletju« (SAZU, 1973; poglavje Michael Černović, Geheimagent Ferdinands I. und Maximilians II., und seine Berichterstattung je izšlo tudi posebej, Mitteilungen des österreichischen Staatsarchivs 24, 1972). Tudi na tem področju pripravlja še novo veliko delo, ki naj bi bilo posvečeno obliki vojne na meji in vlogi plena v njej.

Čeprav je Žontar le kratek čas svojega službovanja prebil na znanstvenem delovnem mestu in je vse svoje znanstveno delo opravil poleg svojega službenega dela — in po upokojitvi — je v naše znanje slovenske preteklosti prispeval bogate in pomembne rezultate. Ob osemdesetletnici želimo njemu in sebi, da bi v bodočih letih dokončal še dela, ki jih je že tako dolgo snoval in pripravljaj.

Bogo Grafenauer

IZ STARIH FOTOGRAFSKIH ALBUMOV

STARI MARIBOR

SERGEJ VRIŠER

I.

Iz zbirke posnetkov starega Maribora smo odbrali dve veduti in dva portreta, štiri podobe iz življenja obdravskega mesta, ki jih je čas že pred desetletji izbrisal.

Med najstarejše posnetke mesta se uvršča fotografija, ki nam kaže mestni grad in del Grajskega trga. Fotografija se je ohranila kot reprodukcija po izvorni fotografiji iz šestdesetih let 19. stoletja in je dragocen dokument kulturne zgodovine in spomeniškega varstva. Podaja nam okolje gradu, kakršno je bilo, preden ga je razdrla ureditev sedanje Grajske ulice, ki poteka ob zahodni stranici gradu. Razgibani baročni portal iz 18. stoletja je krasila na volutah počivajoča atika, vrh nje pa figura ležečega leva. Skozi portal je vodila pot na zunanje grajsko dvorišče, nekak cour d'honneur mariborskega gradu, kjer so sprejemali goste, ki so se nato prek dvojnega stopnišča podajali v reprezentančni prostor gradu — viteško dvorano. Dvorišče je rabilo tudi za prirejanje družabnih iger in za jahalno šolo.

Grajski stavbni kompleks so občutno prizadeli, ko so leta 1871 portal odstranili in prek dvorišča začrtali ulico. Ta sprememba pa tudi ni prizanesla Grajskemu, tedaj še Florijanovemu trgu. Prav neverjetno se dan današnji zdi, da so Florijanovo znamenje sredi trga podrli zaradi naraščajočega prometa. Znamenje, figuro svetnika Florijana, stoječo na svedrastem stebru s kompozitnim kapi- telom, so postavili meščani v 17. stoletju kot zaobljubni spomenik, ko so mesto uničevali pogosti požari. Skoraj sto let je odstranjeni spomenik živel na različnih koncih mesta, šele po drugi vojni je pristal v muzeju. Leta 1970 je slednjič dozorelo spoznanje, da sodi spomenik vendarle in celo kljub današnjemu prometu na prostor, za katerega je bil narejen. Spomeniško varstvo je zato znamenje obnovilo.

Omeniti velja še fasado gradu in nekatere značilnosti, ki jih kaže slika, a jih na gradu danes ni več. To je predvsem zunanost stolpa, kjer opazimo številčnice ure in nekoliko drugačno obliko čebulaste strehe, kot je današnja. Hiša nasproti gradu je enonadstropnica, ki se je po višini strehe ujemala z ostalimi stavbami. Na njenem mestu so v začetku našega stoletja pozidali poslovno stavbo z ambicioznim stolpastim zaključkom.

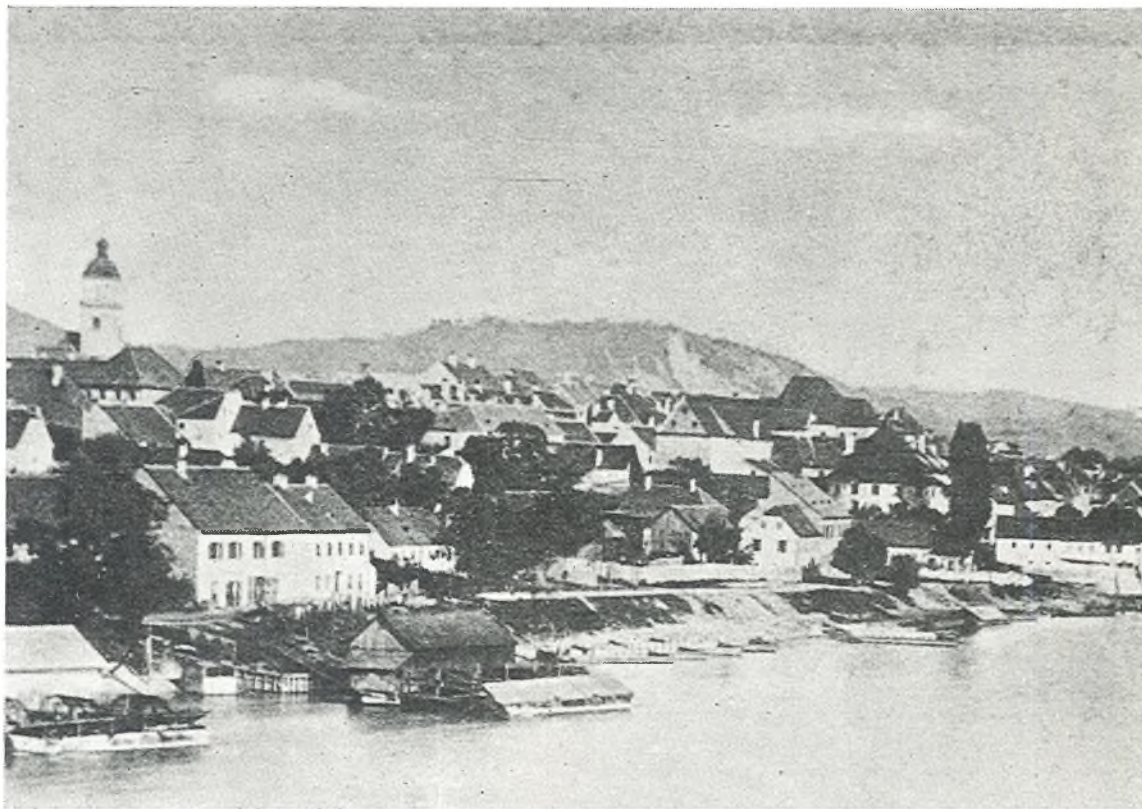
Očitno so s to arhitekturo poskušali ustvariti gradu ustrezen pendant. Harmoničnosti Grajskega trga pa so storili slabo uslugo, saj je bila njegova zgodovinska podoba še bolj načeta. O idiličnem prostorskem vzdušju, kot je vladalo na tem trgu nekoč, govori le še stara fotografija.

Drugi posnetek kaže klasično mariborsko veduto, pogled na mesto z desnega dravskega brega. Ta veduta je privabljala risarje že pred nekaj stoletji, poznamo jo z nekaterih starih grafik in vse do danes je ostala najznačilnejši mariborski mestni motiv. Levo nabrežje, kot ga vidimo na sliki, se v bistvu ni mnogo spremenilo in večina stavb je še ohranjena. Izjema so le slovite mariborske »Benetke«, to je hiša, ki je stala na temeljih nekdanje v Dravo segajoče mestne utrdbe in je bila ena najzanimivejših arhitektur starega Maribora. Žal so hišo ob regulaciji nabrežja pred nekaj leti brez preudarka porušili.

Na naši fotografiji so »Benetke« še v polni veljavi. Stavba je bila središče Pristana ali po domače Lenta. Okoli nje se je odvijal pravcati pristaniški vrvež, tu je bilo pristajališče za splavarje, dalje proti zahodu pa

Mariborski grad z delom grajskega trga šestdesetega leta 19. stoletja

Mariborski Pristan s šajkama in mlini na Dravi, 80. leta 19. stoletja

so privezovali šajke. Promet po Dravi je bil precej živahen, saj je še v sredini preteklega stoletja pristajalo v Mariboru okoli 700 do 800 šajk in do 1200 splavov na leto. Fotografija nas opozarja še na drugo posebnost Pristana, ki je že davno ni več. To sta dva mlini na čolnih, kakršne poznamo danes le še kot redkost na Muri. Zadnji dravski mlin je obratoval do leta 1901, splavarstvo pa se je končalo z zajezitvijo Drave in gradnjo hidrocentral.

Fotografijo je posnel Henrik Krappek, ki je bil ob svojem času najbolj znan mariborski fotograf. Obrt je prijavil leta 1869, iz seznama obrtnikov pa so ga izbrisali leta 1908. Ob nastopu delovanja je stanoval v Graškem predmestju št. 49. Podoba je, da se je z ateljejem nekajkrat preselil: na nekaterih fotografijah je navedena Gornja Gosposka ulica s pripisom »vormals Ludwigshöhe«, na drugih »Stichels Garten Salon« in na poznejših »Villa Fritsche«. Na hrbtnih straneh fotografij beremo tudi, da je prejel za delo cesarjevo priznanje, svoj atelje pa je samozavestno imenoval »Photogr. Artist. Anstalt«. Imel je tudi podružnico v Karlovcu.

Krappkovih fotografij se je ohranilo tolikšno število, da bi se dala izluščiti dovolj

jasna predstava o delu tega mariborskega fotografa. Posebej številne so njegove portretne fotografije. Od teh smo v naš prikaz uvrstili samo eno, ki sodi prav gotovo med motivno zanimivejše. Fotografija nam predstavlja Mariborčana Vida Murka, poznejšega trgovca, kot mladega športnika-kolesarja. Po zapisu na hrbtni strani posnetka je le-ta nastal leta 1890, s to letnico pa se v celoti ujemata noša upodobljenca in model njegovega kolesa.

Če se najprej pomudimo pri kolesu, moramo omeniti, da gre za tako imenovani visoki bicikel (Hochrad, grand bicycle, Francozil) so ga po domače imenovali araignée tj. pajek). Ta kolesa so se v Mariboru pojavila že kakšno poldrugo desetletje pred našo fotografijo, bila pa so v rabi še v devetdesetih letih, ko so se tudi Mariborčani vozili že na modernejših dvokolesih. Mimogrede bodi povedano, da sta v tem času delovali v Mariboru kar dve kolesarski društvi — Marburger Bicycle Club in Marburger Radfahrer Club »Schwalben«.

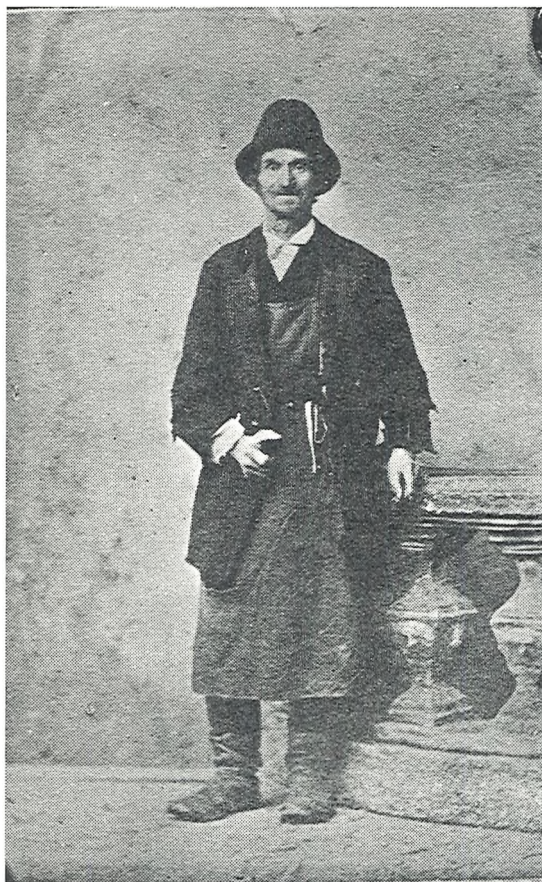
Kulturnega zgodovinarja bo na Krappkovi fotografiji pritegnila tudi noša mladega Murka. Člani kolesarskih društev so nosili posebej in enotno ukrojene obleke in čepice, okrašene s športnimi značkami, tudi posebne

majice. Pri športnem oblačenju pa se je v tem času uveljavljala tudi individualna nota. Obleka mladega mariborskega kolesarja — oblečen je v značilno kolesarsko obleko (cycling costume) — govori za modne ambicije in zgledevanje po vzorih, kakršni so se tudi k nam širili v dežele športa, Anglije.

Zadnja v vrsti naših fotografij je kostumološko prav tako zanimiva kot prejšnja, čeravno je noša upodobljenca daleč od kakršnih koli modnih norm. Slika nam kaže Jurija Sivca, ki je bil polnih 42 let »lampist« in kulisar v mariborskem gledališču in je umrl leta 1895. Pred nami je postaran, suhljat mož s kmečkim klobukom, štajerskim »furtohom«, ponošenimi škornji in raztrgano meščansko suknió z obšitimi reveri. Če nam ne bi moža predstavil zapis na sliki, bi težko verjeli, da gre za delavca v mestnem gledališču. Tako pa je slika po svoje socialno prav zgovorna, saj nam ne odpira pogleda samo za kulise gledališča, marveč tudi za kulise mariborske meščanske družbe, kjer je za

Mariborski kolesar Vid Murko, 1890.

Jurij Sivec, svetilničar in kulisar mariborskega gledališča, 90-leta 19. stoletja

bliščem premožnejšega sloja kaj hitro zazijala revščina. Komaj verjetno se zdi, da bi se Sivec postavil pred fotografa v dotrajani obleki ali bolje, da bi sploh zmogel denar zanj. Bržkone ga je k slikanju povabil fotograf sam, pač zato, ker je bil mož med prebivalci posebnejši ali, kot pravimo, »original«.

Fotografija je nastala bržkone v devetdesetih letih 19. stoletja v ateljeju J. Kohlerja v Gornji Gosposki ulici št. 35. Obrt je leta 1881 prijavila Marija Kohler, iz obrtnega registra pa je bila delavnica izbrisana leta 1921.

OPOMBA

Arhivski podatki so iz Pokrajinskega arhiva v Mariboru, fotografije pa iz fotoarhiva Pokrajinskega muzeja v Mariboru.

DELO NAŠIH ZAVODOV IN DRUŠTEV

Razstava »Stavkovno gibanje na Gorenjskem leta 1935«

Oddelek za zgodovino delavskega gibanja pri Tehničnem muzeju na Jesenicah je ob 30. obletnici osvoboditve in 40. letnici prvega večjega stavkovnega gibanja na Gorenjskem pripravil večjo razstavo Stavkovno gibanje na Gorenjskem leta 1935. Izšel je tudi manjši katalog na šestih straneh z dvema fotografijama. Avtorica razstave in kataloga je Zorka Tribušon, likovno je razstavo oblikoval Miloš Magolič. Razstava je bila odprta 31. 7. 1975 v prenovljenih prostorih v Kosovi graščini, postavljena pa bo tudi v drugih gorenjskih središčih.

Finančno so postavitev razstave in izid kataloga omogočile Železarna Jesenice in občinske kulturne skupnosti Gorenjske.

Razstava je rezultat več kot enoletnega prizadevanja oddelka in je hkrati tudi prva muzejska predstavitev stavkovnega gibanja na Gorenjskem. Zbranega in proučnega je bilo veliko povsem novega gradiva o delavskem in stavkovnem gibanju na območju Gorenjske. Pridobljenih je bilo okoli 200 dokumentov (delavske izkaznice, zapisniki, knjiga pritožb glavnega delavskega zaupnika Vencija Perka na Jesenicah itd.), 260 fotografij, opravljeni so bili številni intervjuji s predvojnimi revolucionarji in organizatorji ter udeleženci stavk, zbrani so bili tudi nekateri muzejski predmeti. Dopolnjeni so bili sezname delavskih zaupnikov, rekonstruirani stavkovni odbori po posameznih tovarnah, predvsem pa je bila ovrednotena vloga Komunistične partije, ki jo je v obravnavanem obdobju odigrala med gorenjskim delav-

stvom, saj za nekatere stavke na Gorenjskem doslej še ni bilo znano, da jih je organizacijsko vodila Komunistična partija. Stavke so bile uspešno zaključene, Komunistična partija pa je v tovarnah uspela organizirati enoten in odločen nastop delavstva in si pridobila nove, velike izkušnje za nadaljnje akcije.

Težnja družbeno političnih organizacij na Jesenicah gre za tem, da bi oddelek v bližnji prihodnosti prerasel v samostojen muzej delavskega gibanja za Gorenjsko.

Razstava je razporejena v treh prostorih na 36 panojih, v 9 vitrinah pa so razstavljeni eksponati. Povečave množičnih fotografij, fotokopije in originalni dokumenti, delavski časopisi in skrbno pripravljene teksti in podnapisi nudijo obiskovalcem nazoren in izčrpen prikaz stavkovnega gibanja leta 1935 na Gorenjskem.

Na petih uvodnih panojih so poudarjene predvsem naloge in vloga naprednih sindikatov med delavstvom na Gorenjskem in prizadevanja Komunistične partije za združevanje delavstva v enotni fronti in za skupne nastope delavcev na raznih prireditvah in manifestacijah (npr. shod Svobod v Celju 7. 7. 1935), prvomajskih proslavah ter v mezdnih in stavkovnih bojih.

Osrednji del razstave prikazuje stavke po posameznih večjih gorenjskih podjetjih. Iz razstavnega gradiva so razvidne zahteve delavcev po sklenitvi pravičnejših kolektivnih pogodb, demonstracije proti odpustom delavcev, boji z delodajalci, mezdna gibanja, kar vse je doseglo višek v stavkovnih gibanjih, v katerih je bilo udeleženih okoli 4000 gorenjskih delavcev.

Stavkajoči delavci na Javorniku poslušajo poročila o poteku pogajanj julija 1935. (Fototeka Tehniškega muzeja Jesenice)

Manifestacija delavskih žena in deklet za stavko na Jesenicah 15. 7. 1935. (Fototeka Tehničnega muzeja Jesenice)

Obsežno je predstavljena ena največjih stavk v železarni na Jesenicah (last Kranjske industrijske družbe). Začela se je v obratu na Javorniku 12. julija, naslednji dan pa so začeli stavkati tudi kovinarji na Jesenicah. Stavka je imela močan vpliv na ostalo gorenjsko delavstvo v boju za doseg svojih pravic. Bila je dobro pripravljena in vodena, jeseniški komite KPJ je bil v stalni povezavi s sekretarjem pokrajinskega komiteja KPJ za Slovenijo Ivanom Mačkom, vodilni organizatorji stavke pa s tajnikom pokrajinskega odbora SMRJ za Slovenijo, tovarišem Francem Leskoškom. Razvidna je tudi vloga delavskih žena in deklet, ki so 15. julija na Jesenicah množično manifestirale za stavko, prinašale hrano stavkajočim in stražile vhode v tovarno. V nadaljevanju so na razstavi obravnavane stavke v tovarni Veriga v Lescah od 15. maja do 5. junija, ki je bila organizirana pod močnim vplivom sindikata kovinarjev podružnice SMRJ in v povezavi z jeseniškimi kovinarji, osemtedenska stavka v Papirnici na Količevem 17. avgusta, ki je bila pomembna tudi za nadaljnji razvoj naprednega delavskega gibanja na domžalskem območju in dobro organizirana stavka v tovarni Šešir v Škofji Loki od 11. oktobra do 11. novembra.

V tretjem manj obsežnem delu pa so prikazani poizkusi stavk v manjših tovarnah in podjetjih. Tako krajša solidarnostna stavka z jeseniškimi kovinarji v tovarni gume Semperit v Kranju 13. julija, stavka sezonskih delavcev, ki so gradili objekte kemične tovarne barv Medič-Zankl v Domžalah sredi oktobra, na katero so vplivali zlasti stavkajoči delavci v Papirnici na Količevem, in šesturna solidarnostna stavka jeseniških obrtnikov in trgovcev 17. julija.

Iz razstavljenih zapiskov Načelstva Jugoslovanske strokovne zveze je razvidno, da je do poizkusa stavk prišlo aprila leta 1935 tudi v tovarni Intex v Škofji Loki in v Bombažni predilnici in tkalnici v Trziču v času od 21. do 25. septembra.

Ob koncu pa nas razstava seznanja tudi s težkimi delovnimi pogoji delavcev v Tovarni kos in srpov v Trziču in njihovimi stalnimi pritožbami na inšpekcijo dela v Ljubljani.

Poleg knjige Dušana Kermavnerja, Politični boji na Gorenjskem in delavske gibanje na Jesenicah — Javorniku od začetkov do leta 1918 je tudi omenjena razstava velik prispevek k raziskovanju in proučevanju delavskega gibanja na Gorenjskem v zadnjih letih.

Majda Zontar

Gorenjska industrija 1945—1975 Razstava Gorenjskega muzeja

Pred dvema letoma je začel Gorenjski muzej v Kranju, oddelek za novejšo zgodovino, v sodelovanju s posameznimi delovnimi kolektivi na Gorenjskem sistematično zbirati, urejati in proučevati gradivo za povojno obdobje in to s področja gospodarstva in družbenih dejavnosti ter gradivo družbeno-političnih skupnosti. Na ta način zasleduje vse pomembnejše dogodke v podjetjih in ustanovah, skratka spremljati želi njihov razvoj.

V počastitev 30-letnice osvoboditve in 25-letnice delavskega samoupravljanja je muzej pripravil obsežnejšo tematsko razstavo Gorenjska industrija 1945—1975. To je prva izmed razstav, ki so predvidene v srednjedolgem načrtu Gorenjskega muzeja in bodo obravnavale tematiko iz povojnega obdobja.

Sledili bodo prikazi še drugih gospodarskih panog in družbenih dejavnosti na Gorenjskem.

Razstava je bila odprta 8. maja v muzejskih prostorih v Tavčarjevi ulici. Strokovno jo je pripravila kustos Nada Bizjak, likovno je razstavo uredil inž. arh. Fedja Klavora, grafikone in zemljevide pa je izdelal prof. Slavko Brinovec. Izšel je tudi manjši kata-

log na šestih straneh, za katerega je napisala tekst Nada Bizjak.

Na 34 panojih so z okoli 230 fotografijami, grafikoni in fotokopijami nekaterih zanimivejših dokumentov prikazane najprej temeljne družbene spremembe, do katerih je v povojnem obdobju prišlo tudi v gorenjskih industrijskih podjetjih, v nadaljevanju pa razvoj posameznih industrijskih panog. Na policah pod panoji so razstavljeni primerki tovarniških glasil, informativnega in propagandnega gradiva ter domača in mednarodna priznanja za kakovost izdelkov.

Močan poudarek na razstavi je na zemljevidih in grafikoni, ki ponazarjajo številčno rast zaposlenih delavcev v industriji po posameznih krajih in posameznih industrijskih panogah, dajejo številčno primerjavo vseh zaposlenih delavcev in delavcev v industriji, razvidne pa so tudi vse industrijske panoge v gorenjskih občinah po stanju iz leta 1974.

Medtem ko je gorenjska industrija zaposlovala pred vojno okrog 12.000 delavcev (v glavnem tekstilna in metalurška industrija), je bilo leta 1955 zaposlenih 23.000 delavcev in leta 1974 že 44.358 delavcev, kar pomeni dve tretjini vseh zaposlenih, ki ustvarjajo dve tretjini celotnega bruto dohodka. Predvojna industrija je bila skoncentrirana predvsem v večjih središčih: Kranju, Jesenicah, Trziču in Škofji Loki, po vojni pa so nastali novi industrijski centri v Železnikih, Zireh, Radovljici, Lescah, na Bledu, v Bohinju, Begunjah in v Kropi, na kar je vplivala zlasti stara obrtna tradicija, delovna sila na podeželju in hitri razvoj cestnega omrežja. Danes skoraj ni kraja na Gorenjskem, ki ga ne bi dosegla vsakodnevna povezava z industrijo. Prav v teh novih industrijskih krajih pa se kaže tudi velik porast zaposlenih.

Začetni del razstave nas seznanja s stanjem v gorenjski industriji po osvoboditvi, ko je bilo treba najprej odpraviti posledice vojnega opustošenja in utrditi novo družbeno ureditev. Osnova za oblikovanje družbenega lastništva proizvodjalnih sredstev je bila ustvarjena s konfiskacijo podjetij lastnikov, ki so sodelovali z okupatorjem. Na podlagi zakona o nacionalizaciji (decembra 1946 in aprila 1948) so postala državna lastnina še preostala gorenjska industrijska podjetja. Fotografije udarniškega dela in posameznih udarnikov, nagrade in pohvale, ki so jih v tem obdobju prejeli številni delovni kolektivi na Gorenjskem, nas pouče o tekmovanjih med podjetji istih ali sorodnih strok v količinskem in kakovostnem zvišanju proizvodnje, kar je vplivalo tudi na delavčevo razredno in politično zavest in se je stopnjevalo po sprejetju zakona o prvem petletnem gospodarskem načrtu leta 1947.

Bistvene novosti je prinesla uvedba delavskega samoupravljanja leta 1950 z zakonom o upravljanju državnih gospodarskih podjetij po delovnih kolektivih, kar je na razstavi še posebno poudarjeno. Prav tovarna gumijevih izdelkov Sava v Kranju je že 7. 1. 1950 izvolila prvi delavski svet v Sloveniji in drugi v Jugoslaviji. Še v istem letu pa so tudi v drugih gorenjskih industrijskih podjetjih prevzeli delovni kolektivi proizvodjalna sredstva v svoje upravljanje. Rast proizvodnje in težnja po čimbolj neposrednem odločanju delavcev sta zahtevali dopolnitve samoupravne organiziranosti. Z ustavnimi amandmaji so leta 1971 začeli ustanavljati temeljne organizacije združenega dela.

Največji delež je na razstavi namenjen prikazu posameznih industrijskih panog na Gorenjskem in to na podlagi primerjave stanja po vojni in danes. Z bogatim slikovnim gradivom in grafikoni je ilustriрана po po-

Prvi delavski svet v Sloveniji in drugi v Jugoslaviji je bil izvoljen v tovarni gumijevih izdelkov Sava v Kranju. (Foto Drago Holynski, fototeka Gorenjskega muzeja)

sameznih industrijskih panogah gradnja novih obratov, uvajanje sodobnejše opreme, ki omogoča posodobljene tehnologije, rast proizvodnje po količini, naraščanje zaposlovanja delavcev in izvoz izdelkov. Razvidno je, da je veliko število industrijskih podjetij na Gorenjskem izšlo iz manjših podjetij in obrtniških delavnic zlasti na področju kovinske, lesne, konfekcijske in usnjarsko-predelovalne industrije.

Iz tega dela razstave lahko povzamemo, da je prišlo v povojnem obdobju do znatne spremembe gospodarske strukture na Gorenjskem. Medtem ko so prej prevladovala tekstilna, metalurška, gumarska industrija ter predelava lesa, je v povojnem obdobju

prišla na površje elektroindustrija, ki se je povsem na novo razvila iz kovinske industrije in obrti in zaposluje največ delavcev na Gorenjskem (10.561). Združeno podjetje Iskra je razvilo tudi svojo lastno raziskovalno dejavnost in doseglo največ v osvajanju sodobne tehnologije in v napredku lastne ustvarjenosti. V sam vrh jugoslovanske industrijske ustvarjenosti so se v zadnjih letih prevzele tudi tekstilna, usnjarsko-predelovalna, gumarska in lesna industrija. Razumljivo pa je, da so tudi vse druge industrijske panoge na Gorenjskem dosegle v zadnjih treh desetletjih velik razmah svojih kapacitet, tehnologije in organizacije dela.

Majda Žontar

NOVE PUBLIKACIJE

Varstvo spomenikov XVII—XIX/1, Ljubljana 1974

Z zamudo, ki je nastala iz objektivnih razlogov, je izšel nov zvezek za teorijo in prakso spomeniškega varstva, ki ga izdaja Zavod za spomeniško varstvo SRS. K realizaciji izida sta to pot pripomogli tudi Kulturna skupnost Slovenije in Raziskovalna skupnost Slovenije.

Pričujoča številka te periodike se kaže v nekoliko spremenjeni obliki, čemur je pač vzrok v novih zahtevah in pogojih investitorjev revije. Predvsem pa je razlika v tem, da je celoten snopič namenjen le arheološki dejavnosti na Slovenskem od leta 1971 do 1973 in ne kot prejšnji zvezki, v katerih so bile zastopane tudi vse druge veje spomeniškega varstva.

Gradivo je razdeljeno na tri dele, ki nam kaže nekatere strani arheološkega udejstvovanja na slovenskih arheoloških področjih. V prvem je pravzaprav opis predavanj strokovnega srečanja arheologov na temo »arheološko izkopavanje«, ki je bilo v začetku leta 1973. V posameznih člankih I. Curkove, V. Šribarja, T. Bregantove, S. Gabrovca, P. Petruja in A. Valiča se seznanimo s pogoji, metodami in načini raziskovalnega dela na nekaterih znanih slovenskih arheoloških lokalitetah (Stična, Lj. barje, Ajdovščina, Vranje, Kranj, Otok pri Dobravi). Prispevek, ki obravnava arheološko lokaliteto Stične, je obogaten še z zgodovino raziskav in z drugimi zanimivimi posebnostmi, ki omogočajo širši vpogled v raziskovalno področje tega velikega arheološkega terenskega spomenika. Skratka, v njih lahko zaznamo široko prizadevanje strokovnjakov za natančnejšo in z najnovejšimi modernimi metodami izpolnjeno arheološko raziskovanje oz. poučevanje arheološke dediščine na domačih spomeniških terenih. V nekaterih člankih pa je mogoče zaslediti še tudi opozorilo na pomanjkljivosti, ki so se pokazale v starejših raziskovalnih obdobjih in tudi številne kvalitetne pripombe, ki vsebujejo vrsto napotkov in stališč; ta naj bodo vodila pri raziskavah arheološkega terenskega spomenika.

V prvo poglavje se uvršča tudi prispevek konservatorja Republičkega zavoda za zaščito spomenika kulture — Zagreb D. Vrsalovića, ki obravnava pri nas še pionirsko delo, in sicer sistem arheoloških podmorskih raziskav, katerega temeljni nosilec dela je pravzaprav omenjeni zavod. Članek je širše zasnovan in nam odkriva vse glavne niti, ki

omogočajo strokovno izvedbo neke podmorske arheološke akcije z vso potrebno spremljajočo obširno dokumentacijo. V drugem delu pa steče naprej razprava (M. Slabe) o nekaterih aktualnih vprašanih, ki se postavljajo pred strokovnjaka ob prezentaciji arheološkega spomenika in predstavljajo v sedanjosti pogost in nelahek poseg kompleksne narave v živi urbanizacijski ritem, odvisen od raznih činiteljev, strokovnega in splošno družbenega značaja.

Tej razpravi lahko pridružimo še sestavek P. Petruja o problematiki ureditve blejskega otoka z vključevanjem prezentiranih arheoloških najdb v obstoječe okolje. Podana je vrsta rešitev, ki jih je uspel strokovno ustrezno izvesti prof. Bitenc in kjer se kaže »sozvočje okolja in spomeniških objektov«, kakor tudi poudarek na turističnem pomenu tega toliko obiskanega gorenjskega kotička.

Razlago pojma in pomen municipija, kakor tudi pojasnilo o urbanistični podobi naselij rimskega časa, ko so nosila to ime pri nas, pa dobimo v razpravi I. Curk. Predvsem se ustavi pri Celei, Neviudunumu in Nauportusu, ki so bili v zadnjih letih deležni širših arheoloških raziskovanj. Ob tem naniza nekatere bistvene elemente, ki so jih dale dosedanje ugotovitve in pokaže na posamezna pomembnejša izhodišča, ki bi jih morali upoštevati pri izvajanju spomeniškovarstvenih načel. Najobširnejši del pa zavzemajo konservatorska poročila (159 strani) osemindesetih poročevalcev. Ta prinašajo številna nova odkritja in arheološko spomeniško udejstvovanje pri nas v letih 1971—73.

Tekst pogosto spremljajo fotografije in risbe.

Bogastvo gradiva in ustrezna oprema povsem opravičujeta izid te številke Varstva spomenikov, ki bo že s prihodnjim letnikom slavil svoj dvajseti jubilej.

Marijan Slabe

Ptujski zbornik IV. Maribor, Obzorja 1975. 405 str.

Ptujski zbornik, 4. po vrsti, je posvečen 80-letnici pokrajinskega muzeja v Ptujju (1893—1973) in vsem tistim strokovnim in kulturnim delavcem, ki so se kakorkoli ukvarjali s preteklostjo Ptujja in okolice. Zbornik je uredil Jože Curk, opremil Janez Vidic, uvodne besede je napisal predsednik skupščine temeljne kulturne skupnosti Ptuj Vladimir Ban. 405 strani zbornika in 29 avtor-

jev ter hkrati povzetki iz tekstov v nemščini (prevedel Čiro F. Škerjanec) je obilna ustvarjalna bera. Zbornik vsebuje sestavke in razprave o najrazličnejših stvareh in problemih in kot tak je priča nenehnega ustvarjanja ljudi našega prostora in časa. Po vsebini in obliki je smotrno in estetsko oblikovana celota in dragocen tiskani mozaik dokumentov o Ptujju. Je pričevalec naše kulture, zgodovine in gospodarstva za širši slovenski oz. jugoslovanski prostor.

Razprave in članki zajemajo obdobje od železne dobe preko bogato zastopane antike do poznega srednjega veka in povojnega časa, teritorialno pa območje od Slovenskih Konjic do Frama, Negove, Središča in Haloz s posebnim poudarkom na samem Ptujju.

Srečamo se z zgodovino Muzejskega društva (do 1945), Pokrajinskega muzeja (danes), njegovo vlogo, strukturo in zbirkami (Jože Curk). Bojna oprema in orožje (Ferdinand Tancik) ter zbirka ur (Vesna Bučič) iz ptujskega Pokrajinskega muzeja sta podrobneje opisani in obdelani. Bogato je zastopano področje arheologije. Avtorji so se lotili rimskih vodovodov Ptuj—Fram—Hajdina (Iva-Milka Curk), mnogoterih obrazov stare rimske ceste, ki je peljala v Panonijo preko Ptuja (Stanko Pahič), reliefa s prizorom bega Ifigenije s Tavride (Zorka Šubic), ki visi na zunanji steni prezbiterija cerkve sv. Janeza na Vidmu pri Ptujju.

Železna doba je predstavljena z gomilami v Spodnjih Podložah pri Ptujski gori (Mariana Tomanič Jevremov). Arheologi so se spoprijeli s problemom zgodnesrednjeveškega objekta z nekropolo na ptujskem gradu-svetišču (Paola Korošec) in s staroslovansko nekropolo v Turnišču pri Ptujju (Blagoj Jevremov). Razprava o kovanih luničastih uhanih z ornamentom »drevesa življenja« nam med drugim kaže povezavo ptujskih ustvarjalcev s koroškim prostorom že v 10. stol. (Vojko Šlibar-Vida Stare) Opisan je stari meščanski špital, ustanovljen 1315 (Pete Klasinc) in zgodovina ptujske bolnišnice ob 100-letnici (Mitja Mrgole). V letu snovanja Ptujškega zbornika je bilo veliko govora o kmečkih uporih. Tudi v zborniku so pred nami, in sicer za naše domače območje — Haloze. Boj Haložanov za staro pravdo je pred nami tak, kakršen se je pokazal v arhivskem gradivu, ki je nastajalo sočasno z dogajanjem in o dogajanju (Anton Klasinc). Dragocen prispevek h gospodarski zgodovini Štajerske je obdelava imenjskih cenitev iz leta 1542 (Vladimir Bračič) in še posebej podrobnejša obdelava iste cenitve za Ptujsko polje (Jože Koropec). Vpogled v zemljiško strukturo, da-

jatve, dohodke in življenje gosposčine Negova v 17. stol. odkriva dobršen del zgodovine Slovenskih goric (Jože Mlinarič). Marsikaj zvermo o pomembni povezavi Ptuja z Varaždinom po trgovski poti — reki Dravi (Mira Iljanič). Novodobni Ptuj je predstavljen z opisom in delovanjem slovenskih in nemških društev. V manjši meri je avtorju uspela zadana naloga prikazati vpliv oz. delež občinske politike v obrambi nemštva in širjenju nemške miselnosti med slovenskim prebivalstvom na območju ptujske mestne občine (Blagoj Jevremov). Tu so še arhivski dokumenti o osvobodilnem gibanju v ptujskem okraju (Vida Rojic) in spremembe v strukturi prebivalstva v občini Ptuj (Vladimir Bračič). Pomemben je prispevek za zgodovino Strnišča (NOB) in Kidričevega (Vida Rojic).

Fevdalna arhitektura na ozemlju ptujske občine je že marsikje propadla ali je bila predelana, v zborniku je še vedno zastopana in je dokumentirana (Jože Curk). Ptuj je celosten spomenik, sestavljen iz posameznih umetnostnozgodovinskih elementov, med katere sodijo znamenja in kulturni spomeniki (Sergej Vrišer). Razprava Marije Mirković (v hrvaščini) nam daje nove podatke o ptujskih baročnih slikarjih, ki so delovali na Hrvaškem. Bogato in občuteno umetniško snovanje se skriva tudi v notranjosti nekaterih stavb, npr. sakralnih-kelih, monštrance ... (Marjetica Simoniti). Ptuj je bil (je) objekt slikarjev, eden od mnogih upodabljalcev je bil tudi slikar Alois Kasimir (Kristina Šamperl). Pestrost in zmožnost izražanja se kaže v vurberškem reliefu (1575) norcev in glumačev (Niko Kuret). Razprava o haloški žvegli (Drago Hasl) in sestavek o vinogradništvu v Halozah (Majda Čeh) sta posrečen zaključek zbornika. Publikacija ni usmerjena strogo znanstveno, zato jo bere več ljudi z najrazličnejšim znanjem in zanimanjem. Zeleni bi bilo, da bi v zborniku odsevala tudi sedanost in naš odnos do raznolične dediščine preteklosti (arheološke najdbe, javni in sakralni spomeniki, arhivsko gradivo, ljudska kultura ...).

Kristina Šamperl

Tone Knez, Arheološko Novo mesto. Kulturni in naravni spomeniki Slovenije, Zbirka vodnikov 48; Ljubljana 1974. 30 str.

Tako o izkopavanjih kot o najdbah v Novem mestu je Kronika že obširno poročala, prav tako ni šla tudi mimo publikacij, ki so hotele te izredne najdbe čimbolj približati javnosti. Ta je resnično pokazala izredno zanimanje, zato smo izid te knjižice že resnič-

no težko pričakovali. Noč od 20. na 21. julij pa je prinesla katastrofo, ki je slovenska tako imenovana kulturna javnost še ni doumela. Večina novomeških najdb je bila ukradena.

Dogodek je veliko hujši, kot je bila prodaja znamenite »Meklenburške zbirke« leta 1932. Takrat so bile odpeljane sicer lepe stvari, vendar ni bilo ohranjenih grobnih celot, kaj šele na primer kompletnih gomil, ki edine dajejo celoten pogled na tedanjo družbo: Pustimo ob strani razmišljanje, ali ima arheologija in muzeologija še kakšen smisel, če družba nima ne denarja ne volje, da bi take dragocene najdbe ustrezno zavarovala in ali ne bi bilo bolje vse skupaj pustiti in čakati na boljše čase, ker to ne bo Novemu mestu, ne Sloveniji, ne ostali javnosti vrnilo znamenitih novomeških knežjih grobov. Poročilo o izidu te knjižice naj bralca opozori, da obstaja velika nevarnost, da bo znamenite najdbe lahko v prihodnosti občudoval le na fotografijah in risbah. V tem trenutku smo lahko hvaležni le višjemu kustosu Dolenjskega muzeja v Novem mestu, da je storil največ, kar je mogel. Zaradi pomanjkanja finančnih sredstev in sposobnih tehničnih sodelavcev znanstvena prezentacija najdb še ni bila mogoča. Zapis ob izidu te knjižice zaključujemo z željo, naj ta ne izzveni v nekrolog arheološkemu Novemu mestu.

Stane Granda

Jože M. Grebenc, Gospodarska ustanovitev Stične ali njena dotacija leta 1135. Samostan Stična 1973. 253 str.

»Veličastno zgodovino« Stične, »nedvomno največjega slovenskega samostana« (M. Mikuž) je tako zgodovinsko kot umetnostnozgodovinsko obdelalo že več avtorjev v raznih člankih, proučevanje njene preteklosti je prineslo prof. dr. Metodu Mikužu dvakrat doktorsko čast (Vrsta stiških opatov, Ljubljana 1941, in Topografija stiške zemlje, doneski k zgodovini stiške opatije, Ljubljana 1946), smemo pa domnevati po knjigi cistercijana p. Jožeta Mavra Grebenca, da bo prelito še precej črnila, preden bo njena vloga tako proučena, da bo samostan dobil tisto mesto v slovenskem zgodovinopisju, ki mu upravičeno pripada.

Grebenčevo delo ni nastalo na podlagi kekega obsežnega novega listinskega gradiva, čeprav je nekaj listin tudi novih, temveč iz njegovega prepričanja, da je dosedanja interpretacija ustanovne listine napačna, točneje, da po dosedanjih interpretacijah Stična ne bi mogla biti ustanovljena, saj ne bi bil v zadostni meri izpolnjen eden izmed osnovnih

treh pogojev: gmotna življenska sredstva na novo ustanovljenega samostana bi bila preiskromna za njegovo samostojno življenje.

Avtor je zato zastavil delo drugače, kot so ga doslej. Iskanje prvotne dotacije je razdelil na štiri dele. Ker je najstarejši ohranjeni urbar iz leta 1505, je najprej registriral vse posestne listine od 1136, letnice osnovne dotacije do urbarja. S tem je ugotovil vso posest, ki jo je samostan dobil v 370 letih. Poleg citiranja ustreznega mesta v viru podaja tudi njegov karakter (original, prepis, regest) ter dosedanje lokalizacije s svojimi pripombami.

Natančno posestno stanje po najstarejšem urbarju skuša dopolniti s podatki po bajnofskem posestnem urbarju iz leta 1643/49, bajnofskim vinskim urbarjem iz leta 1543 ter bodendorfskim iz leta 1619. Popolnoma jasno je, da obstaja diferenca med posestno sliko, ki jo dobi z registracijo posestnih listin in tisto, ki jo dobi na podlagi urbarjev. Ta je tudi vzrok za naslednji korak, ki ima obratno smer kot registracija: sedaj začne izločati zemljiške dobave. To »pot« razdeli na več manjših »korakov«, katerih časovno »dolžino« določajo popisi posesti in potrditve listine. Ta postopek odpre vprašanje bajnofske posesti. Bajnof je nekdanji stiški Weinhof, ki je stal ob vzhodni Trške gore, nad mačkovskim odcepom avtomobilske ceste Ljubljana—Zagreb. Med zadnjo vojno je bil požgan. Kar ni pogorelo takrat, je izginilo v poznejšem požaru. Odgovor nanj išče v ponovni interpretacije ustanovne listine in ugotavlja, da ima tri ločene dele, kar se tiče ustanovnega zemljišča, predij Stična, kjer samostan stoji, pet manziv ob reki ter vas Wingarten in del šentviške županije, ki so ga dobili trije plemiči v zameno za zemljišče, na katerem so zgradili samostan. Grebenc ugotavlja, da sta si Weinhof in Wingarten v časovni in krajevni soodvisnosti; Wingarten je le ena izmed oblik zapisa za Weinhof (=Bajnof), kot so to še npr. Weinperg, Wimperg, Weingarten. V vseh teh primerih gre za danes razrušeni vinski dvor in ne za Nograd nad samostanom ali pa Vinji vrh, kjer ni Stična nikoli ničesar imela. Različni zapisi so odvisni od tega, kaj hoče pisec poudariti: notranjo vsebino (Weinperg, Wingarten) ali zunanjo obliko (Weinhof).

Ugotovitev, da je Stična dobila velik del bajnofske posesti že ob ustanovitvi, poveže avtor z doslej zaradi nejasnosti neupoštevanim stavkom iz dela p. Pavla Pucla, Idiographia iz začetka 18. stoletja in kekega zapisa p. Jožefa Agricole iz samostana v Reinu iz 17. stoletja. Ta dva govorita o življenju

nekih menihov na Bajnofu že v 11. stoletju, konkretno okoli leta 1080. Grebenc ugotavlja, da sta njuna zapisa nastala na podlagi različnih virov in jima zaupa. Vzrok za nastanek tega samostana vidi avtor v bojih med papežem Gregorjem VII in Henrikom IV. Ker se je solnograški škof Gebhard postavil na stran papeža, se je moral s svojim redovnim kapitljem pred kraljem umakniti. Ti kleriki naj bi torej ustanovili in naselili samostan na Bajnofu. Vprašanja, ali je bila ta redovna ustanova ob ustanovitvi inkorporirana Stični kot živ organizem ali pa je dobila Stična le posest bivšega samostana, avtor ne razrešuje. Dopusča oboje.

Na koncu dodaja avtor še tri priloge, od katerih je najpomembnejša druga Zgodovinsko vredje stiških opatov, ker se Grebenčeva vrsta nekoliko razlikuje od Mikuževe.

O Grebenčevem delu bo po vsej verjetnosti še veliko napisanega. Poleg osnovne ugotovitve, ki smo jo skušali prikazati, prinaša še celo vrsto novih ugotovitev glede posameznih lokalizacij, iz krajevne zgodovine, iz cerkvene zgodovine, da ga bo moral upoštevati vsak, ki se bo ukvarjal z proučevanjem naše preteklosti v obdobju od 11. do 16. stoletja. Marsikatera trditev je tako drzna, da se kljub skepsi, ki sicer spremlja vse, kar je novega, po vsej verjetnosti ne bo obdržala. Pralec naravnost čuti potrebo po kritični recenziji kvalificiranega zgodovinarja. Tega verjetno zaradi njihovega skromnega števila in prezaposlenosti ne bomo tako kmalu dočakali. Domnevam, da bo nastajala postopoma pri ponovnem proučevanju iste ali podobne problematike. Navzlic temu pa moramo dati p. Jožetu Mavru Grebencu za njegovo skoraj 40-letno delo polno priznanje in želimo, da bi slovensko monasteriologijo obogatil še z mnogimi novimi spoznanji ter tako vsaj delno zapolnil ogromne bele lise v slovenskem zgodovinoписju.

Stane Granda

Knjige Camilla Medeota o zgodovini Posočja v prvih desetletjih 20. stoletja

C. Medeot, *storie di preti Isontini internati nel 1915. Quaderno di »Iniziativa Isontina«, Gorizia 1969, 306 str., 4°.*

C. Medeot, *Studenti Giuliani e Trentini nell'Atene Morava (Kroměříž). Gorizia 1971, 101 + (III) str., 8°.*

C. Medeot, *Le orsoline a Gorizia 1672—1972. Izd. Monastero di Santa Orsola, Gorizia 1972, 316 + (II) str., 8°.*

C. Medeot, *I cattolici del Friuli Orientale nel primo dopoguerra. Quaderno di »Iniziativa Isontina«, Gorizia 1972, 285 str., 8°.*

C. Medeot, *Lettere da Gorizia a Zaticina. Izd. La nuova base, Udine 1975, 101 + (V) str., 8°.*

Skupno poročanje o petih samostojnih delih Camilla Medeota (kot zgodovinar se je pričel uveljavljati v poznih letih svojega življenja, vendar njegova delavnost izkazuje željo, da bi nadomestil zamujeno) ni zgolj slučajno. Predvsem veže Medeotove knjige vsebina: katoliško gibanje na Goriškem in v bližnji Furlaniji v dvajsetem stoletju. Tak zajeten kompleks historiografskih dosežkov v kratkem časovnem razdobju (6 let) pa spodbuja k enotnemu poročilu (nekatera Medeotova dela je z daljšimi poročili predstavil A. Rejec v »Primorskem dnevniku«).

Po svojem nastanku najstarejše Medeotovo delo je najprej izhajalo v več nadaljevanjih v goriški reviji »Iniziativa Isontina«. Pisec je pokazal usodo duhovnikov na Goriškem oz. v goriški nadškofiji, ki jih je zajel prvi val vojne na soškem bojišču. Poleg Furlanov je vojna vihra zapletala usode tudi slovenskih duhovnikov, predvsem tistih iz Brd in Kobariškega kota. Namenoma poudarjamo besedo zapletala, ker je italijanska vojska duhovnike iz omenjenih predelov internirala v Italiji. Medeot razpravlja o usodi vsakega posameznika, Italijana oz. Furlana kot Slovenca. Zanimivi so podatki o nasilju »osvoboditeljev«, ki so na primer z duhovniki italijanskega rodu slabše ravnali kot s Slovenci. Medeot ni prikrival madeža, ki si ga je Italija v svojem osvobodilskem poslanstvu tedaj in v tistem primeru zaslužila (v czadju je vsekakor notorično avstrijakanstvo Furlanov). Mnogo manjše je bilo število duhovnikov, ki jih je Avstrija internirala v svoja taborišča (60 : 8), med njimi tudi 2 Slovenca. Knjiga je bogato ilustrirana, pisana je na podlagi arhivskih virov (cerkvenih in privatnih) ter osebnih pričevanj. Vsebinsko knjige je v povzetku predstavil Slovencem A. Rejec (»Zgodbe slovenskih posoških duhovnikov v Italiji med prvo svetovno vojno« v Koledarju Goriške Mohorjeve družbe za leto 1971, str. 96—119). Zanimivo bi bilo vsekakor tako nadaljevanje tega dela, ki bi nam poročalo o ravnanju fašizma do duhovščine (zlasti slovenske).

Druga Medeotova knjiga sicer ni posvečena cerkvenim zadevam, sega pa v čas prve svetovne vojne, na področje šolstva, ki ga je Avstrija pripravila za begunce z Goriškega in južnega Tirola in sicer v Kroměřížu. To moravsko mesto je bilo eno izmed centrov begunskega šolstva, od osnovnega do srednjega. Medeot posveča svojo pozornost pred-

vsem v mestu delujočemu italijanskemu učiteljišču in vadnici. Kromežižu je bilo namenjeno, da bi tam gostovala tudi slovenska goriška gimnazija, a je vlada odlok o ustanovitvi preklicala. Problematiki slovenskega begunskega šolstva smo v zadnjem času na Slovenskem posvetili nekaj pozornosti (po muzejski plati je snov obdelal Slovenski šolski muzej iz Ljubljane). Plod svoje raziskave begunskega šolstva je objavil Andrej Šavli v »Zborniku za historiju školstva i prosvjete«, 7/1972-3 pod naslovom »Naše goriško in istrsko begunsko šolstvo v prvi svetovni vojni«, str. 87-135).

Knjiga o delovanju goriških uršulinik je nastala ob proslavi 300-letnice njihovega prihoda v Gorico. Knjiga podrobno opisuje zgodovino njihovega samostana skozi stoletja, kar je povezano tako s cerkveno kot šolsko zgodovina mesta in dežele. Čeprav je bilo na čelu samostana v zadnjih sto letih tudi nekaj Slovenk, pa o kakem večjem pomenu zavoda za slovenstvo Gorice ne moremo govoriti; samostan še danes deluje.

Med Medeotovimi knjigami, ki jih tu obravnava je njegov pregled katoliškega političnega življenja v vzhodni Furlaniji po prvi svetovni vojni za zgodovinopisje najpomembnejši, zlasti ker posega tudi v razmere pri slovenskem taboru. Svoj pomen izpričuje knjiga tudi s tem, da ji je uvod napisal znani zgodovinar katoliškega gibanja v Furlaniji, danes že pokojni T. Tessitori (avtor knjige »Storia del partito popolare in Friuli, Udine 1972). Medeot gradi svoje pričevanje na podlagi časopisnih virov in lastnega spomina. Čas, ki ga obravnava, je pravzaprav kratek, od konca vojne do nekako leta 1924. Bil je to čas, ko je v Italiji nastala italijanska ljudska stranka dona Sturza, ko so goriški katoličani ostali brez svojega predvojnega voditelja (L. Faidutti, obtožen od irendetistov — zmagovalcev avstrijkanstva, je odklanjal vrnitev v domovino), ko je možnost revolucionarnih nastopov delavskega razreda uničeval fašizem in ko je še vedno živelo upanje slovenskih Goričanov, da bo uveljavljen etnični princip pri postavljanju novih državnih meja. Knjigo je avtor razdelil na tri poglavja. V prvem govori o upravno političnih razmerah (volitve, nastajanje don Sturzove stranke in zaton goriške avtonomije, razmere v Gorici in na podeželju, odnosi s slovenskim katoliškim svetom itd.) Drugo poglavje je posvečeno kmečkemu vprašanju v Furlaniji (reševati ga je začel že pred vojno Faidutti z združništvom; glej knjigo S. Reinat — P. I. ondero, Luigi Faidutti, Udine 1974), ki se je osredotočilo okoli kolonskih odnosov. Tret-

je poglavje je posvečeno šolstvu, krščanski vzgoji. Knjiga je vsekakor prispevek k poznavanju zgodovine Goriške po prvi svetovni vojni, prava zgodovina pa to ne more biti, saj avtor še ni izčrpal vseh virov, ki so mu bili na voljo, zlasti pa poglobljeno obravnavo problema Slovencev. Naj omenimo, da posvečajo zadnje čase Italijani obdobju po prvi vojni opazljivo pozornost (R. Jacumin, *Le lotte contadine nel Friuli orientale 1891 — 1923*. Udine 1974; M. Fabbro, *Fascismo e lotta politica in Friuli (1920—1926)*, Venezia—Padova 1974).

Peta Medeotova knjiga se vrača k prvi svetovni vojni in zopet k duhovnikom. V knjigi nastopata dve poglavitni osebnosti: goriški nadškof Slovenec Sedej, ki se je s svojo škofovsko administracijo podal v begunstvo in pristal v Stični (Medeot vztraja pri pisavi Zatičina, češ da more italijanski bralec lažje izgovoriti to obliko kot Stična) ter rektor semenišča msgr. Castelliz, ki je ostal v Gorici. Goriški nadškofijski arhiv hrani 17 Castellizevih pisem nadškofu v Stično (med decembrom 1915 in avgustom 1916). V njih poroča pisec o svojem delovanju v Gorici, ki je bila že sredi vojne vihre; zadnje pismo o padcu Gorice v italijanske roke je pisal iz Vipave. Knjigi je še dodan ponatis Castellizevega poročila o agoniji Gorice iz italijanskega begunskega koledarja. Castelliz se je po vojni v skupini treh goriških duhovnikov udeležil gonje proti Sedeju. Objava pisem je opremljena s komentarji in opombami. Castellizeva pisma so zanimiv dokument o Gorici med prvo svetovno vojno, žal da niso ohranjena Sedejeva pisma na njegov naslov.

Poleg navedenih knjig lahko še omenimo dva Medeotova prispevka in sicer izdajo spominov Furlanov T. Birchebnerja in R. Blasona pod naslovom »Due Friulani internati (1915—1918)« (Iz. Nuova base, Udine 1974, 116 + IV str., 8°). Obema prispevkoma je napisal obširna predgovora, govorita pa o doživljajih dveh Furlanov v italijanski internaciji med prvo svetovno vojno. Medeot je z uvodom in opombami opremil še knjigo »Memorie di vita friulana 1877—1915« R. Bettiola (Quaderno di »Iniziativa isontina«, Gorizia 1971, 77 str., 8°).

Medeotovo historiografsko delovanje sestoji iz predvsem dvojnega: originalni prispevki za zgodovino Goriške (in bližnje Furlanije) v prvih treh desetletjih tega stoletja in objavljane virov osebne narave (korespondenca, spomini) za isto obdobje. Šest in morda kako leto več je javnosti znano Medeotovo delovanje, njegovi rezultati pa so važni.

Branko Marušič

R. Specogna — A. Mizzau — A. Di Rito, *Monsignor Ivan Trinka 1863—1954. Izd. Comunità delle Valli del Natisone, Udine 1974. 30 + (IV), str. 8°.*

Dvajseto obletnico smrti Ivana Trinka so počastili nekateri članki predvsem v slovenskem tisku ter knjižica, ki jo je izdala skupnost nadižkih dolin, in objavlja spominske govore na Trinkovi spominski proslavi, ki je bila v Špetru Slovenov 26. junija 1974. Vsebinska Trinkove proslave, ki jo predstavljajo trije objavljeni govori Romana Specogne (Trinko, uomo delle valli; str. 9—12), Alfea Mizzaua (Trinko, uomo politico, str. 13—18) in Antonia Di Rita (Trinko, uomo di cultura; 19—31), je bila izrazito italijansko patriotična. Trinkovo življenje in delo v interpretaciji treh govornikov se zrcali v hotenjih uradne Italije, ki ni v preteklosti priznala in ki tudi sedaj ne priznava Beneškim Slovincem pravic narodnostne manjšine. Govor Specogne — s priimkom ne more zamolčati svojega beneškoslovenskega porekla — je sodobno politično dokazovanje italijanskega čustvovanja prebivalcev nadižkih dolin («il sentimento italiano e fuori di ogni discussione e di qualsiasi dubbio»), nad njihovim »slovenskim dialektom leži senca tujega jezika« (beri slovenščine!). Trinkova osebnost je sredstvo za dokazovanje beneškoslovenske jezikovne posebnosti. Govorica Beneških Slovencev je le eden izmed italijanskih dialektov, nikakor pa ne sodi k slovenščini. Zato primerja govornik Trinka nekaterim italijanskim narečnim pesnikom (Porta, Trilussa itd.), s čimer zagreši dvojne izhodiščne neskladij: prvič, ker beneškoslovenski govor vključi v italijanski jezikovni krog (ne med jezike, ki jih srečujemo v italijanski državi) in drugič, ker Trinka ni bil narečni pesnik, saj ni pesnil v narečju nadižkih dolin, marveč v knjižni slovenščini. Mizzau, ki poudarja Trinkovo privrženost don Sturzovim političnim stremljenjem in dejanjem, loči med Trinkovo duhovno privrženostjo »slavizmu« in dozdevno politično priključitvijo Beneških Slovencev k slovanskemu svetu, kar so mu nekateri po drugi svetovni vojni krivično očitali. Vsekakor pravičnejša je ocena Trinkovega literarnega ustvarjanja, ki jo je podal literarni zgodovinar Di Rito. Zdi se pa, da bi ocenjevalec iz tega kroga moral navesti vsaj dve Trinkovi samostojni deli v slovenskem jeziku, najprej »Pesmi« (Gorica 1897) in zbirko povesti iz otroškega življenja »Naši paglavci« (Gorica 1929). Trinka se je literarno izpovedoval le v slovenskem jeziku, a tako priznanje zaman iščemo v tekstu. Tudi za De Rita kot za prejšnja govornika je Trinka de-

želan beneških dolin in Italijan. Tako prikazovanje Trinka potrjuje tudi ugotovitev, da so na uradni proslavi dvajsetletnice smrti sodelovali Slovenci le kot poslušalci. Knjižica komemorativnih govorov dopolnjuje obsežno literaturo o Trinku, vendar njegova osebnost še vedno ni obdelana na zadovoljiv način. Sodeč po izkušnjah, dvomimo, da bi kaj takega lahko storil kdo od italijanskih piscev. Mejna narodnostna območja prinašajo vrsto problemov, ki jih ne moremo narodnostno ločeno obravnavati, če naj služimo ugotavljanju resničnosti. Italijanska historiografija se tega ne zaveda ne le pri takih skromnejših izdajah, kot je knjižica o Trinku, temveč tudi pri obravnavah, ki naj bi bile temeljne; jezikovno neznanje ne more biti resna ovira proučevalcem.

Branko Marušič

Tone Ferenc, Milica Kacin-Wohinz, Tone Zorn, Slovenci v zamejstvu. Pregled zgodovine 1918—1945. Državna založba Slovenije, Ljubljana 1974, 326 str.

Na pobudo Zavoda za šolstvo SRS in Državne založbe Slovenije je ob koncu leta 1974 izšel priročnik s pregledom najnovejše zgodovine zamejskih Slovencev. Avtorji, trije znani slovenski zgodovinarji, so si glede na svoje ožje specialnosti delo razdelili tako, da je Milica Kacin-Wohinz napisala poglavje o Slovincih v Italiji do leta 1941, Tone Zorn o Slovincih v Avstriji in na Madžarskem do leta 1945, o programu Zedinjene Slovenije v narodnoosvobodilnem boju ter o boju za meje po maju 1945, medtem ko je Tone Ferenc prispeval poglavje o osvobodilnem boju primorskih Slovencev. Iz razumljivih vzrokov je razmeroma največ teksta posvečenega Primorski, manj Koroški, o Slovincih na avstrijskem Štajerskem in v Porabju pa govorita kratka pregledna prispevka.

Čeprav je knjiga v prvi vrsti namenjena šolnikom, bo krog njenih bralcev zaradi zanimive, v našem zgodovinoepisju še vedno premalo obdelane teme, prav gotovo znatno širši. Publikacija resda predvsem povzema rezultate že prej na različnih koncih objavljenih raziskav, vseeno pa tudi strokovnjaki lahko v njej najdejo marsikateri nov podatek, razlago ali povezavo dogajanj. Na srečo priročnik z uvodnimi odstavki o položaju do konca prve svetovne vojne in s pregledi bistvenih dogajanj v prvih desetih letih po drugi svetovni vojni presega v podnaslovu postavljen časovni okvir. Skupaj s poljudnoznanstvenim zbornikom »Koroška in Koroški Slovenci« iz leta 1971 in najnovejšim podob-

nim delom za Primorsko predstavlja soliden uvod v poznavanje problematike zamejskih Slovencev. V predgovoru treh avtorjev zapisana bojazen, da utegne priti do neuglašenosti med posameznimi poglavji, ob branju celotnega teksta izgine. Kot sestavna dela publikacije je potrebno še omeniti dokaj izčrpno bibliografijo pomembnejših zgodovinskih del, na katerih slone posamezna poglavja, ter številne zemljevide, ki skupaj s slikovnim gradivom izredno koristno obogatijo vsebinski domet samega teksta.

Ob izidu knjige je že kritik v »Naših razgledih« (Franc Rozman) opozoril na nekaj nepotrebnih napak, ki so zašle v tekst in jih ni mogoče imeti zgolj za tiskovne pomote. Očitek bi bil mogoč tudi glede vsebinske razporeditve zemljevidov. V bibliografiji je vprašljiv izbor tujih del; umestno bi bilo tudi opozorilo na dvojezična zemljevida Koroške in Primorske, ki še vedno nista dovolj znana in uporabljana.

V vsebinskem pogledu bi bilo knjigi ob upoštevanju dosedanje stopnje opravljenih raziskav verjetno težko kaj očitati. Nasprotno, avtorjem gre zahvala za opravljeno delo pri pisanju teksta, ki že sam po sebi usmerja raziskovalni interes v vrsto novih vprašanj; npr. kakšne spremembe so doživljala stališča delavskih strank sosednjih narodov do uresničitve ideje Zedinjene Slovenije oziroma do manjšinske zaščite po skupni zmagi nad fašizmom, po letu 1948, po pogajanjih za nove meje; kakšni bi bili rezultati primerjav politične in društvene organiziranosti, spreminjanja socialne strukture v raznih delih zajemstva ipd.

Janez Stergar

Iskra V. Čurkina, Matija Majar-Ziljski, Izdala Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Razred za zgodovinske in družbene vede (Razprava VIII/2). Uredil akademik Fran Zwitter, ruski rokopis prevedel Viktor Smolej. Ljubljana 1974, 123 str.

V zgodovini slovenskega narodnega prebujenja je imel že od vsega začetka vidno mesto Matija Majar Ziljski. O njem so pisali mnogi zgodovinarji, naj omenim le Borisa Merharja, Ivana Prijatelja, Frana Zwittra in Janka Pleterskega.

Z novim pristopom se je lotila analiziranja njegovega dela in idej Iskra V. Čurkina. Urednik izdaje akademik dr. Fran Zwitter je v spremni besedi zapisal, da velja Iskra V. Čurkina za najboljšega sovjetskega poznavalca slovenske zgodovine. Poudariti je

treba, da je avtorica delala na arhivalijah, ki se hranijo v raznih sovjetskih arhivih in bibliotekah (npr. v Leningradu), arhivu Slovaške matice v Martinu, potem v Pragi, Zagrebu in Ljubljani. Podrobno je obdelala vse tiskovne viře, ki nam kažejo zelo bogato podobo delovanja velikega koroškega Slovenca.

Avtorica Čurkina je razdelila razpravo na več poglavij po prevladujoči smeri v Majarjevem delovanju.

Matija Majar se je rodil v Zilji, v Goričah 7. februarja 1809. Obiskoval je gimnazijo v Celovcu, licej v Gradcu, bogoslovje v Celovcu. Tu je bil posvečen leta 1837. V začetku službuje v pisarni celovškega škofa, nato se seli po različnih farah na podeželju. Delo v provinci ga je močno odrezalo od centrov slovenskega narodnega gibanja. Leta 1867 je potoval v Moskvo na ogled narodopisne razstave, za katero je daroval ziljske svatovske noše in druge predmete. Skušal je celo dobiti službo v Rusiji. Leta 1883 se je že bolan preselil v Prago, kjer je umrl 31. julija 1892.

V zgodnjem obdobju, do revolucije 1848, navdušuje Majarja ilirizem. Veliko si dopisuje z Vrazom in spada med pomembnejše zbiralce narodnega blaga. Zanimajo ga širši slovanski problemi in vzdržuje stike s Čehi in Rusi.

Marčno revolucijo 1848 je Majar navdušeno pozdravil. Ze 17. marca je napisal članek, kjer je postavil osnovne zahteve nacionalnega programa — združitev slovenskih dežel v eno celoto, »kjer bodo živeli po svojem.« Mnogim se zdi »prenapet« in mu očita, da »izgublja pamet.« To mu prinese premestitev.

Proti koncu leta 1848 je Matija Majar opustil ozko ilirsko načelo v korist zveze vseh avstrijskih Slovanov. Ilirski jezik mu postane samo stopnja k ustvaritvi vseslovenskega knjižnega jezika. Skupaj z A. Einspielerjem in A. Janežičem začne 1850 izdajati list Slovenska bčela. Omenjeni list je začel od vsega začetka razširjati Majarjeve ideje, saj je tudi tiskal članke v umetnem ilirskem jeziku, ki ga ni nihče razumel.

Po letu 1861 se je Majar znova vrnil na politično področje. Čurkina prikaže njegove zahteve po uvedbi slovenščine v urade in šole. Zanimiva je zahteva po ustanovitvi kraljestva Ilirije, ki bi vključevalo vse slovenske dežele. S tem predlogom je nastopil proti Einspielerjevi tezi o Notranji Avstriji in proti mariborskemu programu slovenskih narodnih delavcev iz leta 1865. Štajersko je razdelil na nemški in slovenski del, podobno tudi Koroško.

V Pragi je Majar 1865 izdal *Uzajemno slovnico*, ki naj bi postala osnova za uvedbo vseslovanskega jezika. Pri njegovem sestavljanju je jemal tiste oblike besed, ki so značilne za večji del slovanskih jezikov. Uvedla novo občeslovansko azbuko iz ruske cirilice, latinice in staroslovanskega črkopisa. Če se vprašamo, zakaj je šel Majar v vseslovansko smer, vidimo, da je sodil za edini izhod pred germanizatorskim pritiskom ustvaritev enega samega močnega slovanskega naroda. Tudi nacionalna ideja dobiva vedno bolj obliko vseslovanstva.

Po obisku Moskve poskuša celo dobiti službo profesorja v Odesi. V sedemdesetih letih je začel Majar znova aktivno sodelovati v taborškem gibanju. Na taboru v Žopračah leta 1870 se postavi na načelo Zedinjene Slovenije. Tako stoji po svojem političnem prepričanju na strani mladoslovencev in se pogosto oglašuje v njihovem glasilu. V pismu Pogodinu nastopa proti staroslovencem, ki so le za svojo »pervakarijo in vodstvo.«

Od 1873 do 1875 izdaja Majar časopis *Slavjan*. Tiskan je bil v latinici, čeprav je imel v začetku načrt, da bi ga izdajal tudi v cirilici. Le nekaj člankov izide v njegovem črkopisu. Poslužuje se vseslovanščine. Glavni namen mu je ohraniti Slovence kot enoten narod. Zagovarja postopno in aktivno ustvaritev vseslovanskega jezika iz prvih vseh slovanskih jezikov. Leta 1885 je izšla njegova zadnja knjiga *Sveta brata Ciril i Metod*. V tem času že dve leti živi v Pragi.

Na koncu svoje razprave je Iskra V. Čurkina podala podrobno analizo Majarjeve dejavnosti. Predstavlja nam ga kot nacionalnega delavca, ki je zrastle v dobi najhujšega narodnega zatiranja. V revoluciji 1848 je eden najbolj radikalnih glasnikov Zedinjene Slovenije. Ko je videl, da ni upa o kakršnikoli slovanski enakopravnosti z drugimi narodi monarhije, postane oznanjevalec slovanske vzajemnosti. Seveda ideje o sprejetju nekega umetnega jezika niso mogle imeti pri Slovencih širšega odmeva. Že Prešeren je nastopil proti takim ilirskim načrtom z znamenitim epigramom, da bi Slovincem šlo le »Slave pesom, lajati, tace lizat.« Kljub temu je Majarjevo delovanje krepilo narodnostno borbo. Knjiga se končuje z ruskim povzetkom.

Odlično napisana razprava, v kateri je Iskra V. Čurkina zbrala zelo raztreseno gradivo, pomeni velik prispevek slovenskemu zgodovinopisju.

Janez Tehovnik

Anton Ožbolt, Dežela Petra Klepca. Ljubljana, Borec 1974, 577 str.

Med deli, ki se tičejo narodnoosvobodilne vojne na Slovenskem, gre knjigi A. Ožbolta nedvomno posebno mesto. To mesto opredeljuje ne le spominsko gradivo, lastno in tisto, ki ga je avtor zbral, ampak tudi prostor, ki ga zajema. To je območje gornjega toka rek Čabranke in Kolpe ter ljudi, ki jih reki povezujeta. Morda ni bila še nikoli doslej tako poudarjena povezanost tamkajšnjega prebivalstva kot z Ožbotovo knjigo: meja, ki naj bi ločila Slovenijo in Hrvaško, tu ne nastopa, še več, prebivalci niso meje nikoli čutili. Od tod tudi večinska enotnost tamkajšnjih Slovencev in Hrvatov v narodnoosvobodilnem boju, pa tudi prepletanje Hrvatov in Slovencev z obeh bregov Čabranke in Kolpe. Za predvojni čas ob tem izvemo marsikaj zanimivega o številu Slovencev »na Hrvaškem«, na primer v Čabru in obratno, o Hrvatih na slovenski strani, kjer je živel legendarni Peter Klepec. In prav pripoved o njem je dala Ožboltovi knjigi naslov pa tudi osrednjo misel o protifašističnem odporu tamkajšnjih ljudi proti fašističnemu okupatorju.

Še poseben poudarek je v knjigi namenjen začetkom narodnoosvobodilnega boja ter trpljenju Slovencev in Hrvatov v začetnem obdobju italijanske okupacije v letih 1941—1942; poudarjen je zlasti čas, ki ga je avtor sam aktivno doživljal in soustvarjal vse tja do njegove aretacije in do odгона v italijanske zapore. Pa tudi za kasnejši čas je Ožbolt zbral marsikaj zanimivega in poučnega. Vendar pa knjiga ne daje zaključene pripovedi, saj se marsikje omejuje na orise ključnih dogodkov.

Posebno mesto je v knjigi odmerjeno orisu usod posameznikov. Različnost pripovedi pa vodi avtorja k mnogim ponavljanjem, ki večkrat niso usklajena, tako da bi knjiga s te strani potrebovala določeno prečiščenje. Ne glede na to bo knjiga našla marsikaterega bralca; to ji dajeta živahna pripoved ter izbran jezik. Predvsem pa je knjiga pretresljiva podoba časa, ko so Slovenci in Hrvati z obeh bregov Čabranke in Kolpe trpeli pod istim okupatorjem. Ožboltova knjiga dobiva ob tem na dokumentarnosti tudi z opozorilom na povojno usodo dežele Petra Klepca in na njen sedanji položaj.

Sicer pa je knjiga tudi poučen dokument o tamkajšnjem predvojnem revolucionarnem delavskem gibanju pa tudi zanimivo pričevanje o takratni narodnostni sestavi južnih obronkov Kočevskega Roga in nekdanjega

čabranskega okraja. Koristila bo vsakomur, ki bi se hotel poučiti o takratnem medsebojnem odnosu slovenskega in kočevskega človeka vse od pričetkov narodnostnih bojev pa do izselitve kočevskih Nemcev med zadnjo vojno v Hitlerjev rajh, ali bolje, na domove izgnanih štajerskih Slovencev (Ožbolt sodi, da je bila med optanti za tretji rajh tretjina Slovencev). Živi so tudi opisi življenja predvojnega človeka v deželi Petra Klepca in njegovo pehanje za zaslužkom tudi v slavonskih gozdovih. Dejstvo, da je avtor sam odhajal na delo v slavonske in domače gozdove, daje knjigi toliko zanimivejši pogled na takratni čas.

Tone Zorn

»Die Slovenen in Kärnten — Slovenci na Koroškem«, *Gegenwärtige Probleme der Kärntner Slovenen — Sodobni problemi koroških Slovencev*, Celovec 1974, 62 str. + 17 kart.

Knjiga je odsev vsaj dveh sodobnih dogajanj na Koroškem. Na eni strani je povečan pritisk nemških nacionalistov vse od leta 1970 naprej pokazal na veliko praznino, ki je nastala s slabim ali nikakršnim obveščanjem domače, predvsem pa tuje javnosti, o problemih koroških Slovencev, na drugi strani pa so bila prav zadnja leta tista, ki so koroškemu Slovincem prinesla vrsto mladih intelektualcev; ti so si za eno ključnih nalog postavili, natančno, znanstveno in argumentirano obveščanje domače in tuje javnosti o svoji problematiki.

Ob združitvi obeh navedenih elementov je nastala knjiga, ki se s pisano besedo in zemljevidi ter kartami dotika vseh najbolj perečih vprašanj iz sodobnega življenja slovenske manjšine na Koroškem. Knjiga je dvojezična, kar ji daje še posebno vrednost. Sestavljena je na podlagi gradiva, ki je služilo za pripravo informativne razstave z istim naslovom in so ga štirje avtorji Avgust Brumnik, Teodor Domej, Augustin Malle in Ferdinand Velik oblikovali v knjigo.

Publikacija je razdeljena na šest poglavij z uvodom in povzetkom. Vse besedilo je najprej nemško in nato slovensko, na koncu pa ga dopolnjuje sedemnajst dvojezičnih kart in zemljevidov. Poglavja so problematska in sorazmerno kratka, saj naj bi knjiga v prvi vrsti kratko in jasno informirala bralca o položaju slovenske narodne skupnosti na Koroškem. Začetek je posvečen ljudskim štetjem in etničnemu razvoju na Koroškem, sledi najdaljše in najpodrobnejše poglavje v knjigi — poglavje o šolstvu, nato pa so na

kratko obdelani problemi, kot so zapostavljanje koroških Slovencev v upravi, sodstvo, socialno-gospodarske razmere na Koroškem in topografske označbe. Po povzetku so avtorji pripravili obsežen izbor literature o koroškem vprašanju od bibliografij preko literature o posameznih problemih, nakazanih v knjigi, do izbora najpomembnejših časopisnih člankov in spomenic ter pomembnejših vlog koroških Slovencev na pristojne oblasti.

Knjiga je razveseljav začetek, ki posreduje koroško problematiko. Lahko bi jo ocenili kot klic po še natančnejšem, še bolj strokovnem in obširnejšem nadaljevanju dela, ki so ga zastavili mladi koroški strokovnjaki. Pri ocenjevanju knjige kot začetka nekega obsežnejšega dela pisanega seveda najmanj dvojezično, pa ne moremo mimo nekaterih pripomb. Morda najpomembnejše je dejstvo, da se je v knjigo vrinila celo stvarna napaka (npr. zakon o jeziku v sodstvu iz leta 1959 ni predvideval 30% klavzure, temveč le 20%), veliko je tiskovnih napak (npr. tabela o obisku dvojezičnega pouka), ki pa so jih avtorji po večini popravili s priloženim listom napak. Med pripombe pa sodi tudi nekoliko nerodna tehnična zasnovanost knjige, ki od bralca zahteva, da si mora posebej ogledati karte, ki naj bi dokazovale besedilo. Kdor koli pa se hoče s koroško problematiko spoznati in se tudi prepričati o pravičnosti boja koroških Slovencev ter o vsakodnevni diskriminacijah, ki so jih deležni, naj si knjigo vsekakor prebere.

Dušan Nečak

Drago Pahor, prispevki k zgodovini obnove slovenskega šolstva na Primorskem 1943—1945, Trst, Založništvo tržaškega tiska 1974. 126 str.

Znani tržaški zgodovinar Drago Pahor, ki je med NOB kot okrožni šolski nadzornik tudi sam postavljaj temelje slovenskemu šolstvu na Primorskem, je pripravil zanimiv in dragocen pregled o poteku obnove slovenskega šolstva na Primorskem. Z opombami in slikovnim gradivom bogato opremljena razprava temelji na dokumentih, ki jih hranita predvsem Slovenski šolski muzej v Ljubljani in Odsek za zgodovino tržaške Narodne in študijske knjižnice, kakor tudi na kritičnem upoštevanju in prevrednotenju dosedanjih tekstov o medvojni problematiki slovenskega šolstva na Primorskem. Tu velja zlasti opozoriti na knjižico »Pouk v materinščini — da ali ne?, Buenos Aires 1972«, ki jo je na podlagi svojih dnevniških zapis-

kov ter nekaterih ohranjenih dokumentov napisal domobranski poverjenik za slovensko šolstvo v Tržaški pokrajini prof. Alojz Geržinič.

Takoj po kapitulaciji Italije je na Primorskem prišlo do hitrega in spontanega ustanavljanja slovenskih šol. Pokrajinski NOS se je v nastalem položaju že konec oktobra 1943 začel posvečati sistematičnemu obnavljanju slovenskega šolstva. Spričo tridesetletne prepovedi uporabe slovenščine v šolah je primanjkovalo usposobljenih učiteljev in učnih pripomočkov. Zato je bilo organiziranih več učiteljskih tečajev, ilegalne tehnike pa so skrbele tudi za tisk »Učiteljskega lista« in vrste mladinskih časopisov ter nekaterih osnovnih učbenikov.

Čeprav nemški okupator pouku v slovenščini povsod ni nasprotoval, je ta pouk večinoma potekal tajno. To je veljalo še posebej za šole v tržaških predmestjih in njihovi neposredni okolici. Zaradi številnih aretacij in žrtev med organizatorji partizanskega šolstva je bilo treba šolsko mrežo večkrat na novo vzpostavljati.

Na svojo pest so v letu 1944 skušali organizirati slovensko šolstvo oziroma prevzeti vodstvo že obstoječih šol na Tržaškem nekateri nasprotniki OF, ki so bili verjetno povezani z angleško obveščevalno službo; gestapo je njihovo mrežo uničil jeseni 1944. Nevarnejša so bila prizadevanja domobranskih »oblasti«, ki so jim dajali občasno finančno podporo tudi Nemci. Kljub številnim zagotovilom pa vse do konca vojne Nemci slovenskega šolstva uradno niso priznali in jim je slejkoprej služilo izključno v namene protipartizanske propagande. Tako Pahorjeva analiza kot sam Geržiničev tekst dokazuje, da na splošno domobranstvo na Primorskem ni našlo ugodnih tal za delovanje.

Približno polovica Pahorjeve razprave je posvečena pregledu razvoja slovenskega šolstva v posameznih delih mesta Trsta, v vaseh tržaškega podeželja in v Trziču ter Beneški Sloveniji. Tudi ta lokalni pregled je dragocen, saj ne služi s pridom le zgodovinarjem, ampak tudi širšemu beročemu občinstvu zgovorno kaže žrtve, ki so jih primorski Slovenci prispevali za slovensko šolo kot nekdanji in sedanjí temelj narodnostnega obstanda.

Nataša Stergar

Sonja Reisp, Kričač. Radio Osvobodilne fronte 1941—1942. Ljubljana 1975, 147 str.

V sklopu praznovanj tridesetletnice osvoboditve je Partizanska knjiga v sodelovanju

z Inštitutom za zgodovino delavskega gibanja in RTV Ljubljana izdala monografijo o radiu Osvobodilne fronte Kričaču. Razprava je objavljena kot 2. knjiga zbirke Zgodovina Slovencev 1918—1945 in hkrati kot 4. knjiga Knjižnice OF.

Avtorica pričujoče razprave Sonja Reisp je na podlagi nekaterih dosedanih objav, arhivskih virov, spominskega gradiva ter ustnih izjav še živečih sodelavcev Kričača orisala njegovo delovanje od srede novembra 1941 do začetka aprila 1942. Kot izpričuje že v razpravo vključena bibliografija objav o Kričaču, je bilo delovanje ilegalne radijske postaje, ki je fašistični okupatorji nikoli niso upali izslediti, dovoglj privlačna tema za številne spominske zapise in poljudne predstavitve, delno tudi za kraíše znanstvene obdelave. Vsem je verjetno še v spominu tudi odlična televizijska dokumentarna oddaja o Kričaču. Avtorična zasluga je, da je vse to gradivo sistematično obdelala in predstavila v zgoščeno pisani monografiji; seveda ne gre prezreti pritegnitve novih spominskih virov in arhiva italijanskih preganjalcev.

V posameznih poglavjih Reispova razpravlja o zamisli in nastanku Radia OF, o njegovem delovanju, o uredništvu in programu ter o italijanskih prizadevanjih, da bi radijsko postajo odkrili.

Čeprav se je Kričač vseskozi oglašal kot Radio OF, je za njegov nastanek in delovanje do konca skrbel izključno CK KPS, kar je bilo razumljivo zaradi potrebne konspirativnosti in skrajne predanosti in zanesljivosti vseh, ki so imeli kakorkoli opraviti z radiom. Po poskusnih oddajah v oktobru, je Kričač skoraj brez prekinitve oddajal pol leta, vsak teden dvakrat do trikrat po približno četrt ure. Skupno naj bi bilo po avtoričini rekonstrukciji 50 oddaj, pri čemer je moč še vedno dvomiti v povsem pravilno rekonstrukcijo vseh datumov. Ko je visoki komisar 26. marca 1942 izdal uredbo o obvezni oddaji radijskih sprejemnikov, je nadaljne oddajanje in z njim povezano tveganje seveda izgubilo svoj smisel in je Kričač moral nepremagan utihniti.

Knjiga je opremljena z bogatim slikovnim gradivom, poleg že omenjene bibliografije, predstavljajo kritični aparat še dvojne opombe, pod črto — pojasnjevalne in na koncu teksta — s citati virov. Zanimivi za popolnejšo sliko o Kričaču so tudi prevodi besedil nekaterih oddaj, kakor so jih zabeležili italijanski prisluškovalci, kar prinaša publikacija med prilogami.

Kot pri večini monografskih obdelav, se tudi tokrat pojavlja vprašanje primerjave

s podobnimi pojavi drugod. Nekaj v tekstu navedenih podatkov o podobnih radijskih postajah v tujini pobija dokaj udomačeno reklo, naj bi bil Kričič prvi in celo edini tovrstni radijski oddajnik v okupirani Evropi. Kljub primerjavi se Radiu OF ne bi bilo treba bati za svoj sloves. Pogrešamo tudi podatke o odmevnosti in poslušnosti Kričiča; že iz analize števila predvojnih radijskih naročnikov, bi bilo moč marsikaj sklepati. Zanimive in doslej pre malo znane pa so na drugi strani navedbe, da so oddaje poslušali v Beogradu in celo v severni Afriki. Med italijanskimi protiukrepi so bile verjetno res nevarne »konkurenčne« oddaje, o katerih

zavimo malo, medtem ko o delovanju legalnega Radija Ljubljana ne zavimo ničesar. Bodoča raziskovanja in objave v tej smeri lahko predstaviti izjemnega pojava Kričiča le koristijo.

Nataša Stergar

POPRAVEK

V članku Jožeta Šorna, Jožef Mrak kot geodet in risar (Kronika, 23, 1975, str. 94—101), je po pomoti izostalo citiranje naslednjega dela: Janez Kavčič, Ob restavraciji Mrakovih fresk v Spodnji Idriji, Idrijski razgledi, X, 1965, str. 125—128.

UDK 940.547.6(497.12) Jesen

Penič Lojze, višji kustos, Muzej narodne osvoboditve Maribor
62000 Maribor, Ljubljanska 65, Yu

Partizanska bolnišnica Jesen

Kronika, časopis za slovensko krajevno zgodovino, 23, št. 3, december 1975,
str. 133—137, cit. lit. 7.

Na zahodnem Pohorju so pričeli graditi prve partizanske bolnišnice maja 1944 pod vodstvom dr. Ivana Kopača-Pavčka. Junija je pričela delovati na vzhodnem Pohorju ekipa dr. Hermana Slokana-Zmaga. Pavčkove bolnišnice so proti koncu vojne označevali s skupnim imenom sektor P1, Zmagove pa sektor P2. V jeseni 1944 je štab IV. operativne cone ukazal zgraditi bolnišnico čim bolj proti vzhodu, da ne bi bilo treba s teh predelov predaleč nositi ranjencev. Od oktobra do konca decembra je bila pri kmetiji Lepe blizu Smartnega zgrajena bolnišnica Jesen. Od drugih bolnišnic je bila oddaljena 6 ur hoda. V začetku januarja 1945 je sprejela prvo večjo skupino ranjencev. To so bili borci Šerčerjeve brigade, ki so minirali progo pri Razgorju blizu Poljčan in napadli nemški vojaški vlak.

UDK 336.713(497.12 Piran) "13"

Peršič Janez, asistent na Filozofski fakulteti v Ljubljani
61000 Ljubljana, Aškerčeva 12, Yu

Florentinec Franciscus Benzini bankir v Piranu (1338—1348)

Kronika, časopis za slovensko krajevno zgodovino, 23, št. 3, december 1975,
str. 138—148, cit. lit. 114.

Razprava prikazuje z vseh možnih aspektov delovanje florentinskega bankirja F. Benzinija v Piranu. Ob prihodu si je v pogodbi s tem mestom zagotovil monopol nad posojanjem denarja na listine in na lombardni način, izvzetost iz davčnih in drugih obveznosti ter obrestno mero 20 % na leto. Dejanske obresti so morale biti precej višje, tako da si je Piran po njegovi smrti v času kuge prizadeval polastiti se njegove dediščine, da bi z njo svojim prebivalcem povrnil škodo, ki so jo zaradi oderuštva utrpeli. Kljub temu je denar, ki ga je Benzini prinesel s seboj, gotovo močno povečal denarno menjavo in gospodarske investicije Pirančanov.

UDK 378.18(436.14=863) "1365/1918"

Ožinger Anton, arhivist Pokrajinskega arhiva v Mariboru
62000 Maribor, Glavni trg 7, Yu

Študenti iz slovenskih dežel na dunajski univerzi v poznem srednjem veku
(1365—1518)

Kronika, časopis za slovensko krajevno zgodovino, 23, št. 3, december 1975,
str. 149—153, cit. lit. 43.

Dunajska univerza je v poznem srednjem veku imela prvovrstno kulturno poslanstvo, ne le v srednji Evropi, ki je govorila nemško, ampak tudi daleč naokrog. Študenti iz slovenskih dežel so recipročno zastopani. Svoje znanje so ponesli večkrat na tuje. Vračali so se pa tudi v svojo deželo, kjer so pridobljeno znanje in izkustva uporabili in s tem neposredno vplivali na naš kulturni, znanstveni, politični ter verski razvoj. V tem smislu je na razvoj slovenskih dežel v poznem srednjem veku, vsaj posredno, vplivala tudi dunajska univerza.

UDK 347.236(497.12 Puhenštajn) "1600"

Mlinarič Jože, arhivist v Pokrajinskem arhivu v Mariboru
62000 Maribor, Ljubljanska 3 a, Yu

Gospoščina Puhenštanj pri Dravogradu do okoli leta 1600

Kronika, časopis za slovensko krajevno zgodovino, 23, št. 3, december 1975,
str. 153—160, cit. lit. 59.

Avtor sestavka oriše v uvodu na kratko naseljevanje Slovencev v spodnji Dravski dolini ter na osnovi prvih omemb tamkajšnjih krajev, ki se pojavijo v listinah šentpavelskega samostana iz Labotske doline na Koroškem, kot najvažnejšega pospeševalca kolonizacije obravnavanega območja, zasleduje kolonizacijo območja okoli Dravograda in Slovenjega Gradca. Nato pa podaja gospodarsko in družbeno podobo tega zaradi svoje specifične geografske lege zanimivega področja. Pri obravnavanju gospoščine se avtor ustavi najprej pri njeni prvi omembi v letu 1282, zasleduje njene lastnike do leta 1600, podrobneje pa se na osnovi imenjske cenitve iz leta 1542 ukvarja z njeno dominikalno in urbarialno posestjo.

UDC 336.713(497.12 Piran) "13"

Peršič Janez, Instructor at the Philosophical Faculty in Ljubljana
61000 Ljubljana, Aškerčeva 12, Yugoslavia

The Florentine Franciscus Benzini, a Banker at Piran (1338—1348)

Kronika, a review for Slovene local history, 23, No. 3, December 1975,
pp. 138—148, notes 114.

The study presents from all possible aspects the activity of the Florentine banker F. Benzini at Piran. At his arrival Benzini made a contract with the city in which his monopoly was assured over lending money by documents and by Lombardic manner; he was exempt from taxes and other obligations, as well as the rate of interest of 20% per year was stated. The actual rate of interest must have been much higher, so that Piran attempted to seize his inheritance after Benzini's death at the time of pestilence, what would enable the city to remunerate the damage that was done to the citizen because of his usury. In spite of this the money which Benzini had brought with him undoubtedly strongly increased pecuniary exchange and economic investments of citizen of Piran.

UDC 940.547.6(497.12) Jesen

Penič Lojze, Senior Custodian, The Museum of the National Liberation in Maribor,
62000 Maribor, Ljubljanska 65, Yugoslavia

The Partisan Hospital »Jesen«

Kronika, a review for Slovene local history, 23, No. 3, December 1975,
pp. 133—137, notes 7.

In May 1944 the first partisan hospitals were begun to be built under the guidance of Dr. Ivan Kopač-Pavček in the western Pohorje. In June, the team led by Dr. Herman Slokan-Zmago, began to work in the eastern Pohorje. Towards the end of the war Pavček's hospital was marked with the common name as sector P1 and Zmago's hospitals as P2. In autumn of 1944 the staff of the IVth Operative Zone issued an order that the hospital should be built as much as possible east ward so that it would not be necessary to carry the wounded partisans too far. Between October and the end of December the hospital »Jesen« (Autumn) was built near the farm »Lepes«, not far from Smartno. The distance between this hospital and other hospitals was six hours walking. At the beginning of January 1945 it received the first larger group of wounded partisans. They were the soldiers from the Sercer's brigade, who laid mines under the railway line at Razgorje near Poljčane and who attacked a German military train.

UDC 347.236(497.12 Puhenštajn) "1600"

Mlinarič Jože, Archivist at the Regional Archives in Maribor
62000 Maribor, Ljubljanska 3 a, Yugoslavia

Manorial Estate Puhenštanj near Dravograd until about 1600

Kronika, a review for Slovene local history, 23, No. 3, December 1975,
pp. 153—160, notes 159.

The author of the article first describes briefly the process of settling of the Slovenes in the Lower Drava valley, and then on the basis of first mentionings of places which appear in documents of St. Paul's monastery from the Labotska valley in Carinthia, as the most powerful stimulator of colonization of the discussed area, he proceeds to follow the colonization of the area around Dravograd and Slovenj Gradec. Then he presents the economic and social image of this area, which is especially interesting for its specific geographic position. When treating the manorial estate the author dwells first on its first mentioning in 1282, then he follows its proprietors until 1600, and he also discusses in detail its Dominican and manorial estates.

UDC 378.18(436.14=863)'1365/1518''

Ožinger Anton, Archivist of the Regional Archives in Maribor
62000 Maribor, Glavni trg 7, Yugoslavia

Students from the Slovene Regions at the Vienna University in the Late Middle Ages (1365—1518)

Kronika, a review for Slovene local history, 23, No. 3, December 1975,
pp. 149—153, notes 43.

In the Late Middle Ages the University of Vienna had a cultural mission of the primary importance, not only in the Central Europe, where German was spoken, but also in far away countries. Students from Slovene regions are represented reciprocally. They often spread their knowledge in foreign countries. However, they also returned to their own country where they made use of their knowledge and experiences and with this directly influenced our cultural, scientific, political and religious development. The University of Vienna thus, at least indirectly, exerted its influence upon the development of the Slovene regions in the Late Middle Ages.

UDK 686.1''15'' :284.1

Smolik Marijan, izredni profesor Teološke fakultete v Ljubljani
61000 Ljubljana, Poljanska 4, Yu

Novi odlomki protestantskih tiskov

Kronika, časopis za slovensko krajevno zgodovino, 23, št. 3, december 1975,
str. 161—166, cit. lit. 10.

V Semeniški knjižnici v Ljubljani sta se v platnicah dveh knjig našli dve protestantski knjigi iz 16. stoletja: skoraj popolni izvod hrvaškega cerkvenega reda Crikveni ordinaliz (1564) in del Trubarjevega Novega testameta (1502). Prvo knjigo je skoraj gotovo vezal Janž Mandelc, ljubljanski tiskar, in je to doslej prvi ohranjeni dokaz, da se je tudi v Ljubljani bavil z vezanjem knjig. Obe najdbi pa potrjujeta, da so protestantske knjige vezali tudi v Sloveniji, ne samo v Nemčiji, kjer so bile po večini tiskane.

UDK 677.7(497.12)(091)

Kobe-Arzenšek Katarina, višji kustos Tehniškega muzeja Slovenije
61000 Ljubljana, Parmova 33, Yu

Vrvarska obrt na Slovenskem skozi stoletja

Kronika, časopis za slovensko krajevno zgodovino, 23, št. 3, december 1975,
str. 170—178, cit. lit. 32.

Sestavek nas seznanja s prvimi omembami vrvarskih izdelkov na Slovenskem, največ teksta je posvečenega statističnemu prikazu vrvarске obrti v posameznih slovenskih deželah, pa nihanju števila vrvarjev po upravnih enotah in nekaterih slovenskih mestih. Poučimo se, da število vrvarjev narašča do druge polovice 19. stoletja. Vzrok za upad števila vrvarskih obrtnikov po tem obdobju je iskati v industrializaciji proizvodnje; vzoren primer za to je Trst. Usihanje vrvarskih delavnic v osrednji Sloveniji je še posebno opazno v zadnjih desetletjih. Leta 1951 je bilo v Sloveniji še 19 vrvarjev in 1966 je imelo prijavljeno obrt samo 6 vrvarjev poleg obrtneга podjetja v Murski Soboti z nekaj vrvarji. Članek sklepamo s kratko informacijo o vrvarski tehniki.

UDK 355.14(497.12 Maribor) "17/18"

Vrišer Sergej, ravnatelj Pokrajinskega muzeja v Mariboru
62000 Maribor, Grajska 2, Yu

Uniforme meščanskega korpusa in deželne brambe v Mariboru

Kronika, časopis za slovensko krajevno zgodovino, 23, št. 3, december 1975,
str. 166—169, cit. lit. 7.

Iz opisov in slikovne dokumentacije je razvidno, da je imel Maribor svoj uniformirani meščanski strelski korpus. Verjetno je šlo za oboroženo formacijo, ki je delovala še od časov turških nevarnosti, zgodovinar R. G. Puff pa omenja, da so korpus razpustili ob koncu 18. stoletja. Strelski korpus je nosil po vojaških vzorcih ukrojene uniforme temno zelene suknjiče, bele hlače in dvorogeljne klobuke. Podobno so bili oblečeni tudi meščanski korpusi drugih mest. Leta 1808 so tudi v Mariboru ustanovili deželno brambo. Brambovci so nosili po predpisih posebne uniforme, razlikovati je med brambovsko pehoto in strelci, posnemali so vojaško nošo, v rabi pa so bile mnoge regionalne posebnosti in tudi civilna oblačila. Ko so z brambovstvom obudili tudi mariborski strelski korpus, so prav gotovo rabile nekdanje uniforme te meščanske korporacije za potrebe deželne brambe.

UDK 373.3-055.2(497.12 Ljubljana)

Hojan Tatjana, bibliotekar specialist, Slovenski šolski muzej
61000 Ljubljana, Poljanska cesta 28, Yu

Stoletnica prve mestne dekliške šole v Ljubljani

Kronika, časopis za slovensko krajevno zgodovino, 23, št. 3, december 1975,
str. 178—179.

Leta 1875 je bila v Ljubljani ustanovljena prva mestna dekliška šola, ki je dobila svoje prostore v stari reduti. Sprva je bila štirirazredna, leta 1882 je postala pet-, 1887 šest-, 1889 sedem- in 1890 osemrazrednica. Po razsulu Avstro-Ogrske leta 1918 se je preosnovala v petrazredno ljudsko šolo in trirazredno meščansko šolo. 1901. leta je šola dobila svojo lastno stavbo na trgu Sv. Jakoba. Ravnateljice šole do leta 1918 so bile: Marija Krašner, Julija Moos, Emilija Gusl in Marija Marout. One in pa učiteljice te šole so živahno delovale v takratnem šolskem in društvenem življenju.

UDC 355.14(497.12 Maribor) '17/18'

Vrišer Sergej, Director of the Regional Museum in Maribor
62000 Maribor, Grajska 2, Yugoslavia

Uniforms of the Civic Corps and of the Regional Defence in Maribor

Kronika, a review for Slovene local history, 23, No. 3, December 1975,
pp. 166—169, notes 7.

It is evident from the descriptions and documentation in pictures that Maribor had its own firing corps. This was probably an armed formation which existed since the times of the Turkish danger. The historian R. G. Puff mentions that the corps was disbanded at the end of the 18th century. The firing corps wore uniforms which were cut out on the military pattern, that is, dark green jackets, white trousers and a two-cornered hat. Civic corps of other cities were similarly clothed. In 1808 the regional defence was established in Maribor. They wore, according to their regulations, special uniforms, and a distinction was made between civic corps and regional defence, which imitated military costumes, and besides, many regional characteristics in dress as well as civil costumes were used. When the firing corps from Maribor was aroused by the regional defence, the former uniforms of this bourgeois corporation were undoubtedly used for needs of regional defence.

UDC 373.3-055.2(497.12 Ljubljana) '1875/1918'

Hojan Tatjana, Librarian — specialist, The Slovene Museum of Education
61000 Ljubljana, Poljanska cesta 28, Yugoslavia

The Centenary of the First City School for Girls in Ljubljana

Kronika, a review for Slovene local history, 23, No. 3, December 1975,
pp. 178—179.

In 1875 the first city school for girls was established in Ljubljana and it was located in the old building that had been used for public entertainment and dances. At first it comprised only four years of elementary school in 1882 it was prolonged to five years, in 1887 to six, in 1889 to seven and in 1890 to eight years. After the collapse of the Austro-Hungarian monarchy in 1918 it was reorganized into an elementary school which lasted for five years and a civic (middle) school which lasted for three years. In 1901 the school acquired its own building at the St. Jacob's square. The headmistresses of the school were by 1918: Marija Krašner, Julija Moss, Emilija Gusl, and Marija Marout. All of them, as well as teachers of the school, took a lively part in the then school and social life.

UDC 686.1"15":284.1

Smolik Marijan, Associate Professor of the Theological Faculty in Ljubljana
61000 Ljubljana, Poljanska 4, Yugoslavia

New Passages of the Protestant Prints

Kronika, a review for Slovene local history, 23, No. 3, December 1975,
pp. 161—166, notes 110.

Two Protestant books from the 16th century have been found in covers of two books which are kept at the Seminary Library in Ljubljana. The first one is an almost complete copy of the Croatian religious order »Crikveni ordinalic« (1564), and the second one is a part of Trubar's »Novi testament« (1582). The first book was most probably bound by Janž Mandelc, a printer from Ljubljana, and this is at the same time the first preserved proof, that he was occupied with book-binding also in Ljubljana. Both of these findings prove that Protestant books were also bound in Slovenia and not only in Germany, where they were mainly printed.

UDC 677.7(497.12)(091)

Kobe-Arzenšek Katarina, Senior Custodian of the Slovene Museum of
Technology

61000 Ljubljana, Parmova 33, Yugoslavia

The Rope-Maker's Trade in Slovenia Through Centuries

Kronika, a review for Slovene local history, 23, No. 3, December 1975,
pp. 170—178, notes 32.

The article informs the reader with first mentionings of products made by ropes in Slovenia, and the majority of the text is dedicated to statistical presentation of rope-maker's trade in different regions of Slovenia, the oscillation in the number of rope-makers in administrative units in some Slovene cities. It is observed that the number of rope-makers increased until the second half of the 19th century. The reason for the decrease of rope-maker's trade should be sought in the industrialization of this production; a good example for this assertion is Trieste. The extinction of rope-maker's workshops is especially noticeable in the past few decades. In 1951 there were still 19 rope-makers in Slovenia, and in 1966 the rope-maker's trade was registered only in 6 cases, besides a rope-maker's enterprise at Murska Sobota, which also employs a few rope-makers. The article is concluded with a brief information about the technique of rope-making.

GOSPODARSKO ZGODOVINSKI SPOMINSKI ZBORNIK

jubilejnih, slavnostnih
in informativnih člankov
ter člankov z gospodarskega
in kulturnozgodovinskega področja
Socialistične republike Slovenije

Za praznik

DAN REPUBLIKE

29. november

čestitajo

*gospodarske organizacije in zavodi
vsem delovnim ljudem in poslovnim prijateljem
ter se priporočajo za nadaljnje sodelovanje*

Obenem pa želijo

srečno in uspeha polno
novo leto 1976

75 LET VIATORJA

Toliko je star tudi javni mestni potniški promet v Ljubljani

Delovna organizacija VIATOR iz Ljubljane, ki slavi letos visok jubilej — 75-letnico, je naslednik podjetja, ki je od začetka tega stoletja dalje upravljalo javni mestni potniški promet v Ljubljani. Obletnica Viatorja zato sovpada z začetki javnega mestnega prometa v Ljubljani, a delovna organizacija sama se je v teh letih toliko razvila, da so primerjave z nekdanjim podjetjem komajda še mogoče.

Začelo se je ob koncu prejšnjega stoletja, ko je bila Ljubljana majhno mesto s 36.000 prebivalci. O graditvi električne cestne železnice začno resneje razpravljati že leta 1896, v času, ko je komaj stekel tramvaj v večjih mestih, kot so, denimo, Leipzig, Zürich, Dunaj. Na odločitve o začetku gradnje so veliko vplivale ugodne okoliščine po ljubljanskem potresu leta 1895 (splošen val obnavljanja in gradnje, spodbujen z ugodnimi finančnimi možnostmi za graditelje), zgraditev mestne elektrarne leta 1889 in želja Ljubljancev ter Slovencev sploh, da bi ne zaostajali za splošnim razvojem v svetu. V letu 1897 so že načrtovali potek prog in po javni razgrnitvi načrta iskali v naslednjem letu (1898) najugodnejšega ponudnika za gradnjo. Pogodbo za gradnjo so sklenili s firmo Siemens-Halske leta 1899. Mestna občina si je s pogodbo izgovorila letni davek in pravico do odkupa cestne železnice po 25 letih delovanja ter avtomatičen prevzem podjetja in naprav po 50 letih obratovanja. Graditelj je po končani gradnji ustanovil na Dunaju delniško družbo z imenom Allgemeine

Österreichische Kleinbahngesellschaft (Družba malih železnic — Splošna avstrijska maloželezniška družba), ki je nato dolga leta upravljala ljubljansko cestno železnico. Priprave za gradnjo in gradnja sama tečejo v letih 1900 in 1901, da bi končno — 6. septembra 1901 — stekel prvi tramvaj po ljubljanskih ulicah. V začetku je vozilo 13 motornih voz in ena prikolica na dveh progah, ki sta potekali od železniške postaje preko Mestnega in Starega trga do dolenskega kolodvora, in od Mestnega trga po Poljanski cesti mimo Splošne bolnišnice do Vojaške bolnišnice. V podjetju je bilo zaposlenih 53 ljudi, ki so delali v prometni službi, v delavnicah za vzdrževanje vozil, prog in naprav ter v upravi. Pod upravo dunajske firme je podjetje delovalo do leta 1927. Zaradi stalnih izgub pa je problematiko podjetja večkrat obravnavala mestna občina, ki je najprej leta 1927 sklenila, da delno odkupi električno cestno železnico od Splošne maloželezniške družbe, leta 1937 pa jo je odkupila v celoti. Šele po teh spremembah se je začel javni mestni promet v Ljubljani boljše razvijati, saj so na pobudo mestne občine postopoma zgradili nove proge proti Šentvidu in Viču, nato pa še krožno progo od železniške postaje preko Mestnega in Hrvatskega trga nazaj na železniško postajo ter progo proti Mostam in Žalam. Malokdo ve, da je podjetje v letih 1928-30 opravljalo v Ljubljani in bližnjih krajih tudi promet z avtobusi. Vse to se je zgodilo še pred začetkom druge svetovne vojne. Po vojni je podjetje dobilo novo ime Električna cestna železnica, ki pa se ni moglo obdržati dalj časa, saj ga je razvoj podjetja kmalu prerasel. Začeli so uvajati nova vozila: najprej trolejbus (proga na Ježico, proti Šentvidu in Viču), potem pa avtobuse, ki so leta 1958 dokončno spodrinila stari tramvaj.

Ljubljanski tramvaj v začetku tega stoletja

VIATOR — VSE ZA POTNIKA

Leta 1958 se konča obdobje, ko je podjetje opravljalo le mestni potniški promet. Po pomembnih odločitvah podjetja in mestne občine se iz dotedanega komunalnega mestnega podjetja razvije najprej splošno prometno, potem pa še proizvodno, turistično in gostinsko podjetje. Stari naziv Električna cestna železnica zamenja novi Ljubljana-Transport, podjetje pa razvije še naslednje dejavnosti: medkrajevni potniški promet (1958), tovorni promet (1958), turistične agencije in žičnice (1964), gostinstvo (1966). Leta 1972 sledi ponovna sprememba imena. Medtem ko je Ljubljana-Transport poudarjal sedež podjetja (mesto Ljubljana) in prometno dejavnost, je bilo potrebno širše ime zaradi razširitve območja (poslovne enote so po vsej Sloveniji) in predmeta delovanja. Novo ime Viator (po latinsko: popotnik) dobro izraža naravnost delovne organizacije: dajati potniku vse: od prevoza do gostinsko-turistične in prometno-servisne oskrbe. Končno se leta 1974 — kot zadnja v sedanjih strukturi Viatorjevih dejavnosti — razvije še taksi služba.

Po letu 1958 je mestni promet le ena izmed dejavnosti podjetja. Podjetje posluje ekonomsko samostojno brez dotedanjih dotacij mestne občine. Taka rast je posledica stremeljenj po razvoju in napredku v samem podjetju kot tudi naraščanja potreb po dejavnostih, ki jih opravlja podjetje. Podjetje pa se ni razvijalo le z lastnimi sredstvi in zmogljivostmi, temveč tudi s sredstvi in zmogljivostmi drugih podjetij, ki so se po letu 1958 postopoma združevala z Ljubljana-Transportom in Viatorjem. Do danes je delovna organizacija zabeležila kar 23 združitve z večjimi ali manjšimi delovnimi organizacijami.

Omenimo naj nekaj najpomembnejših: Avtopromet (Kamnik) in Prevoznništvo (Ljubljana) — 1959, Avtotransportni obrat Rudnika Mežica (1961), Avtotransport (Slovenj Gradec) — 1962, Avtoservis (Jesenice) in Mehanična delavnica podjetja Univerzal (Slovenj Gradec) — 1963, Avtomehanična delavnica (Kamnik) — 1964, Avtoprevoz (Maribor) — 1965, Dom Franca Rozmana (sedanji hotel Špik, Gozd-Martuljek) in hotel Šimnovec (Velika planina) — 1968, gostišče Poljana (Prevalje), hotela Park in Triglav (Bled), gostinsko podjetje Uršlja (Ravne na Koroškem), hotel Planinka (Črna) ter turistični biro (Ljutomer) — 1969, penzion Smuk (Semič) — 1971, gostinsko podjetje (Črnomelj), Gostur (Metlika), Prevoznništvo ter gostinski podjetji Park in Terme (Lendava) — 1972, Hotel Sabotin (Nova Gorica) — 1973. Danes ima Viator 17 temeljnih organizacij združenega dela, in sicer: »Mestni potniški promet, Ljubljana«, »Medkajevni potniški promet, Ljubljana«, »Tovorni promet, Ljubljana«, »Hoteli Bled«, »Turistična agencija, Ljubljana«, »Delavnice, Ljubljana«, »Promet in delavnice, Prevalje«, »Promet, delavniške storitve, gostinstvo in turizem, Jesenice«, »Storitvene de-

javnosti, Ljubljana«, »Bela Krajina — promet, gostinstvo in delavnice«, Črnomelj, »Promet, delavnice in gostinstvo, Lendava«, »Hoteli in žičnice Kamnik«, »Hoteli Sabotin«, Nova Gorica, »Avtoservis«, Slovenj Gradec, »Taksi Viator«, Ljubljana, »Hoteli na Koroškem«, Ravne na Koroškem, »Potniški promet, Prevalje«. Temeljne organizacije delujejo v desetih slovenskih občinah, poslovalnice pa tudi zunaj meja naše republike in države.

Napredek sedanje delovne organizacije v primerjavi s tisto na začetku razvojne poti ali z njenimi nasledniki je velikanski.

Najbolj izrazite so primerjave podatkov o prometu. Od 14 vozil, kolikor jih je bilo v prometu leta 1901, se je število do sedaj povečalo na preko 800 in bo do konca leta 1975 naraslo na 931 voznihi enot. Seveda pa je ogromen napredek viden tudi v vrsti vozil, ki jih ima Viator in ne samo v njihovem številu. Danes so v Viatorjevem voznem parku take vozila za cestni promet: avtobusi za mestni in medkrajevni promet, vse vrste tovornih vozil, vozila za taksi službo (prevoz oseb, skupin in tovorov) in razna delovna vozila. Število prevoženih kilometrov se je povečalo od 424 tisoč km v prvem letu obratovanja na 25 milijonov km, kolikor jih je predvideno po planu za leto 1975 (58-krat več). Viator vozi potnike razen po mestih Ljubljana in Jesenice še v številne kraje naše republike, vzdržuje pa tudi redne linije v druge jugoslovanske republike ter mednarodne linije; s posebnimi prevozi Viatorjevih avtobusov se vozijo potniki po vsej Evropi. V tovornem prometu je Viator najmočnejši v Sloveniji in sodi tudi med največje v Jugoslaviji. Po predvidevanjih bo imel ob koncu letošnjega leta 482 voznihi enot, prepeljal pa bo 1,532.000 ton tovara. Za svojo dejavnost, s kate-

Ljubljana ima danes sodoben mestni promet

ro posega že 10 let v mednarodni prostor, ima razvito široko mrežo poslovalnic. Delavnice Viatorja že zdavnaj niso več le servisi za vzdrževanje lastnih vozil. Danes dela v delavnicah Viatorja že nekaj manj kot 800 delavcev (24% vseh delavcev Viatorja), ki vzdržujejo in popravljajo vse vrste gospodarskih vozil, opravljajo redne servise, popravila in tehnične preglede osebnih vozil, že nekaj let pa uspešno razvijajo tudi lastno proizvodnjo varjenih konstrukcij (zlasti kabin za traktorje in kiper zabojev) ter strojnih delov.

Gostinska in turistična dejavnost Viatorja sta sorazmerno mladi. Kljub temu šteje danes Viator okrog 40 gostinskih objektov (od tega 10 hotelov, 5 penzionov, 1 termalno kopališče), 3 športno-rekreacijske centre, nekaj kampingov in kopališč. Ševilo gostinskih ležišč se giblje okoli 1600 postelj, v letu 1974 je bilo zabeleženo nekaj manj kot 300 tisoč nočitev, v hotelih in penzionih Viatorja pa je bivalo 87.583 gostov.

Turistična agencija ima svojo lastno poslovno mrežo. S svojimi dvanajstimi poslovalnicami pokriva večji del Slovenije, sega pa tudi na Hrvaško in v Beograd.

Najmlajša dejavnost Viatorja — taksi — bo že letos s predvidenimi 57 voznimi enotami precej zadovoljila potrebe mesta Ljubljane, v prihodnosti pa predvideva tudi razširitev v druga mesta naše republike.

NENEHNA DRUŽBENOPOLITIČNA AKTIVNOST DELAVCEV

Ko tako ob petinsedemdesetletnici pregledujemo kroniko delovne organizacije, se ustavimo še ob enem pomembnem poglavju njene zgodovine in razvoja: ob delavskem gibanju in družbenopolitični aktivnosti njenih delavcev. Tuji upravljavci podjetja in težke delovne razmere so že pred vojno oblikovale zavest delavcev in jih prekalile v vztrajne borce za uveljavitev pravičnejših družbenih in delovnih odnosov. Ker ni šlo drugače, so svoje pravice uveljavljali na zborovanjih in s stavkami. Najbolj znana je stavka delavcev ECŽ v septembru leta 1936 (na zborovanju, ki mu je sledila stavka, je govoril tudi Franc Leskošek-Luka, že tedaj znan voditelj delavcev). V času NOB so se delavci ECŽ hitro vključili v organizacije odpora (Ljudsko pomoč oziroma Slovensko narodno pomoč, Ljudsko fronto, odbore Delavske enotnosti, Društva prijateljev Sovjetske zveze in Osvobodilno fronto). Odbor Osvobodilne fronte za celotno podjetje so organizirali že v začetku julija 1941, konec leta 1941 ali v začetku 1942 se v podjetju formira Narodna zaščita, po konferenci Delavske enotnosti (novembra 1942) pa se njeni odbori ustanovljajo tudi v ECŽ. Delavci električne cestne železnice so imeli v akcijah teh organizacij posebne naloge: prenašanje ilegalne literature, obvestil, sporočil, tiskarskega gradiva, obleke, obutve, hrane, gradbenega in drugega materiala. Udeleževali so se in sami pripravljali razne sabotaže in akcije (npr. tihe akcije, okvare električnega omrežja, skrivanje ilegalcev in aktivistov; med drugimi akcijami omenimo to, da so 1. maja 1942 na posloppju pri Remizi izobesili zastavo). Taka aktivnost seveda ni ostala brez posledic. V NOB je padlo 19 delavcev ECŽ, aretiranih in interniranih je bilo skupno 98, v osvobodilno gibanje pa je bilo vključenih skupno 162 delavcev.

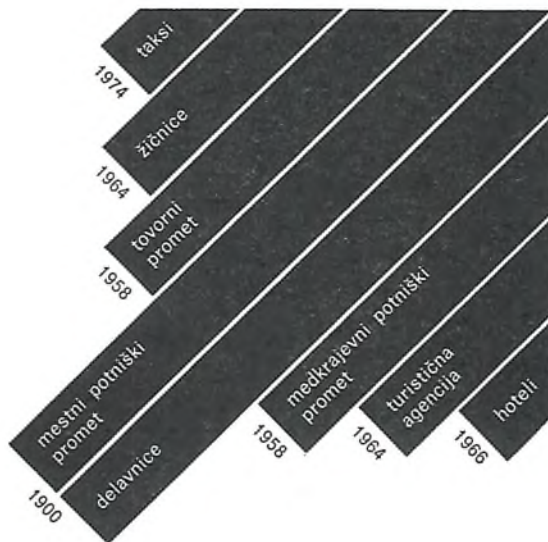
Nič manjša ni bila aktivnost delavcev električne cestne železnice v povojni izgradnji. Poleg skrbi za dopolnitev in vzdrževanje močno izrabljenega voznega parka je kolektiv ogromno delal tudi

udarniško (urejevanje otroških igrišč, družbenih prostorov, gradnja požganih in porušeni partizanskih vasi, delo v zasavskih premogovnikih, posojanje lastnih strokovnjakov drugim, vzdrževanje lastne ekonomije itd.). Pobudnik in organizator teh akcij je bila komunistična partija, ki je predvotno in medvojno aktivnost zamenjala z aktivnimi prizadevanji za čimhitrejšo gradnjo socialistične domovine.

Posledica take aktivnosti je bil tudi hiter razvoj delavskega samoupravljanja v podjetju. Že pozimi leta 1945/46 obstaja v podjetju organ, imenovan »delavski sosvet«, a 26. januarja 1950 imajo pri ECŽ prvi »upravni svet delavcev«, kakor se je imenoval organ, s katerim so med prvimi delovnimi organizacijami v Sloveniji preizkušali sistem delavskega samoupravljanja delavci ECŽ. Po sprejemu zgodovinskega zakona o upravljanju državnih gospodarskih podjetij in višjih gospodarskih združenj po delovnih kolektivih (27. junij 1950) so v ECŽ 2. septembra 1950 izvolili svoj prvi »zakoniti« delavski svet. Danes praznuje podjetje 25-letnico samoupravljanja. Delavsko samoupravljanje je v podjetju takoj zaživelo.

Leta 1961 se začno razvijati samostojne ekonomske enote s svojimi samoupravnimi organi, leta 1969 se že uvajajo nova ustavna dopolnila v delo organov upravljanja in samoupravljanja (delovna organizacija je spet med tistimi, ki so prevzele nalogo, da praktično preizkusijo teoretična načela ustavnih dopolnil), v začetku leta 1973 pa se že formirajo temeljne organizacije združene-ga dela.

Danes šteje delovna organizacija Viator, upoštevajoč učence v gospodarstvu že čez 3600 delavcev, konec tega leta pa bo ustvaril že blizu 900 milijonov dinarjev celotnega dohodka. Že nekaj let jo statistiki uvrščajo med dvesto največjih delovnih organizacij Jugoslavije, a med prometno-gostinsko-turističnimi je med prvimi. Tako s pomembnimi uspehi odločno stopa k svojim nadaljnjim delovnim zmagam in jubilejem.

Rast delovne organizacije viator

DES

PODJETJE ZA DISTRIBUCIJO ELEKTRIČNE
ENERGIJE SLOVENIJE

Ustavno konstituiranje elektrodistribucije Slovenije

Distribucija električne energije je del elektrogospodarske dejavnosti, ki obsega proizvodnjo, prenos in distribucijo električne energije. Distribucija električne energije je po zakonu o elektrogospodarstvu razdeljevanje in dobava električne energije porabnikom na distribucijskem omrežju. Objekti v proizvodnji, prenosu in distribuciji električne energije sestavljajo enoten elektroenergetski sistem Slovenije.

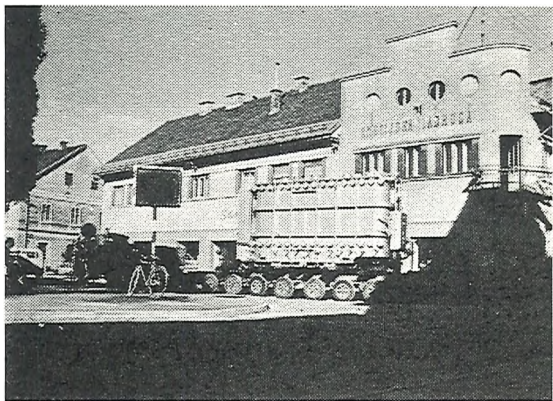
Elektrodistribucija Slovenije se je kot del elektrogospodarske dejavnosti postopoma organizirala in uskladila svojo organizacijo z ustavo in zakonom o elektrogospodarstvu.

Izvršni svet SR Slovenije je v letu 1963 v okviru svojih pristojnosti in na podlagi tedanjih predpisov ustanovil pet podjetij za distribucijo električne energije v Sloveniji in v teh pet podjetjih se je združilo dotedanjih 16 podjetij za distribucijo električne energije Slovenije. Teh pet distribucijskih podjetij, to je Elektro Celje, Elektro Gorica, Elektro Kranj, Elektro Ljubljana in Elektro Maribor, se je takrat združilo v Poslovno združenje elektrodistribucije Slovenije, v katerem so reševali skupna vprašanja in so se vključili v Koordinacijo elektrodistribucije Jugoslavije. Bivša podjetja v Elektro Celje, Elektro Ljubljana in Elektro Gorici, a delno tudi v Elektro Kranju so v okviru novih podjetij zadržala največjo možno samostojnost, samo v Elek-

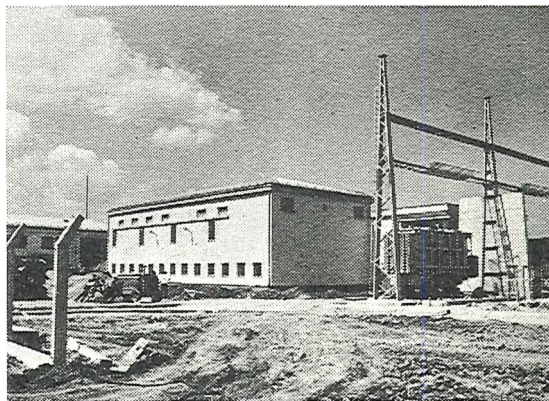
tro Mariboru sta se spojili dve bivši podjetji in izvedli popolno integracijo.

V letu 1971 je bila sklenjena pogodba med temi petimi podjetji za spojitve v Združeno podjetje za distribucijo električne energije Slovenije in takrat je bilo tudi ukinjeno Poslovno združenje elektrodistribucije Slovenije. Dotodanjih pet podjetij je ostalo kot organizacije v sestavi Združenega podjetja v smislu določil tedanjega zakona o podjetjih.

Obrati v okviru teh organizacij so zadržali svoj status in so imeli še naprej isto samostojnost kot za časa samostojnih petih podjetij. Združeno podjetje kot celota je začelo opravljati posle ki so skupnega pomena za elektrodistribucijo Slovenije kot celoto. Delavski svet tega združenega podjetja je imel pravico določati tarifo za prodajo električne energije na distributivnem omrežju v soglasju z republiškim zavodom za cene. Delavski svet je s posebnim pravilnikom urejal medsebojne odnose med dobavitelji in porabniki električne energije na distributivnem omrežju za pet organizacij in je tudi začel združevati določena sredstva za skupne potrebe na ravni združenega podjetja. Skupne službe Združenega podjetja so bile zelo skromne po svojem obsegu. Ustanovljen je bil skupni elektronsko računski center katerega gradnjo je financiralo pet dosedanjih podjetij. Združeno podjetje je torej opravljalo samo tista dela, za katera so delavci v njegovi sestavi sodili, da so skupnega pomena za vse organizacije. Delo v skupnih službah Združenega podjetja je bilo bolj študijsko, a celotna operativa se je odvijala v petih organizacijah v sestavi Združenega podjetja. Nakup in prodaja električne energije

RTP Logatec. 20 MVA transformator med prevozom skozi Logatec

RTP Logatec. 20 KV stikališče med gradnjo

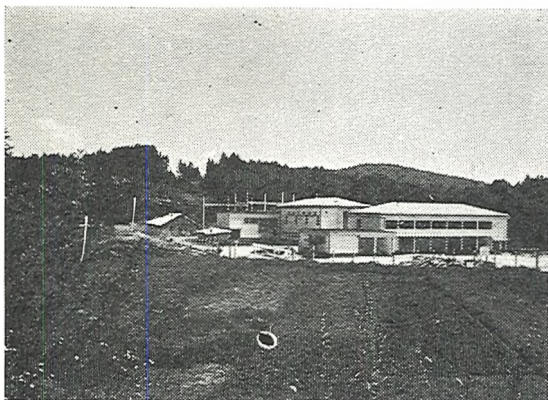
sta se še naprej opravljala od vsake organizacije v sestavi Združenega podjetja. Formiranje dohodka je bilo še naprej v celoti na ravni posamezne organizacije v sestavi Združenega podjetja.

Prvi republiški zakon o elektrogospodarstvu, ki je bil sprejet v decembru 1973, in je torej izšel še pred novo ustavo, je bi v skladu z ustavnimi amandmaji in prvim načrtom ustave in je predpisal organizacijo elektrogospodarstva Slovenije. V tem zakonu je bilo poudarjeno, da mora biti organizacija elektrogospodarstva zaradi enovitosti v procesu proizvodnje, prenosa in distribucije električne energije takšna, da je zagotovljena skladnost združenega dela v celotnem elektrogospodarstvu, organizacijsko in ekonomsko smotna povezava s primarnimi viri energije to je z rudniki premoga, tehnološko in funkcionalno enotnostjo proizvodnje, prenosa in distribucije električne energije ter optimalnega delovanja elektroenergetskega sistema. V zakonu je bilo predpisano, da proizvodnjo, prenos in distribucijo električne energije opravljajo delavci v temeljnih organizacijah združenega dela, v skupnostih temeljnih organizacij združenega dela, v delovnih organizacijah in v sestavljenih organizacijah združenega dela. Na podlagi teh predpisov se je elektrodistribucija v celoti reorganizirala tako, da so delavci elektrodistribucije ustanovili naslednjih 26 TOZD: Elektro Celje, Elektro Krško, Elektro Slovenj Gradec, Elektro Gorica, Elektro Koper, Elektro Sežana, Elektro Tolmin, Elektro Kranj, Elektro Zirovnica, Elektro Sava, Elektro razvod in transformacija Gorenjske, Elektro Kočevje, Elektro Ljubljana mesto, Elektro Ljubljana okolica, Elektro Novo

mesto, Elektro Trbovlje, Elektroservisi, Elektro Maribor mesto, Elektro Maribor okolica, Elektro Slovenska Bistrica, Elektro Ptuj, Elektro Gornja Radgona, Elektro Murska Sobota, Elektrogradnje in montaža Maribor, Elektrogradnje in montaža Ljutomer in Elektroremontne delavnice Radvanje.

Teh 26 TOZD se je združilo v enotno Podjetje za distribucijo električne energije Slovenije in istočasno se je ukinilo Združeno podjetje za distribucijo električne energije Slovenije ter 5 organizacij v njegovi sestavi. Razen tega pa so se na področjih bivših pet podjetij oziroma organizacij v sestavi Združenega podjetja ustanovile skupnosti TOZD posameznega preskrbovalnega območja, to je, 5 skupnosti TOZD in sicer za celjsko, ljubljansko, gorenjsko in primorsko ter mariborsko področje. Enotno podjetje za distribucijo električne energije Slovenije se je nato združilo v sestavljeno organizacijo »Združena elektrogospodarska podjetja Slovenije« s podjetji proizvodnje in prenosa električne energije. S samoupravnim sporazumom o združevanju v podjetje za distribucijo električne energije Slovenije so si delavci TOZD s področja distribucije električne energije Slovenije določili naslednje skupne cilje:

1. zagotavljanje skupnega reševanja vseh tistih pravic in obveznosti, ki omogočajo na ravni podjetja tehnično, tehnološko in gospodarsko enotnost distribucije električne energije Slovenije,
2. optimalno izkoriščanje distribucijskih elektroenergetskih zmogljivosti podjetja,
3. usklajeno obratovanje distribucijskih elektroenergetskih objektov tako, da bo z razpolož-

RTP Logatec. Celotna RTP Logatec od daleč

RTP Logatec. Upravna stavba, 20 KV stikališče in komandni prostori s čelne strani

ljivimi zmogljivostmi mogoče vsak čas zagotoviti uporabnikom električne energije na distribucijskem omrežju dogovorjeno konično moč, kakovost in stalnost dobave električne energije,

4. določanje načina za ugotavljanje dohodka posamezne TOZD s področja distribucije električne energije Slovenije, ki je bil dosežen z združeno prodajo električne energije,

5. način združevanja in vlaganja sredstev v razširjeno reprodukcijo elektrodistribucije Slovenije kot celote,

6. združevanje dela zaradi opravljanja skupnih poslov po tem sporazumu.

To novo podjetje je torej organizirano dosledno po načelih nove Ustave in po republiškem Zakonu o elektrogospodarstvu.

Na ravni podjetja se je bistveno spremenila delitev dela. Delavci TOZD elektrodistribucije Slovenije združujejo na ravni podjetja sredstva in naslednja dela na sledečih 8 področjih:

— področje razvoja elektrodistribucijske mreže kot celote s tem, da se operativna gradnja nizkonapetostne mreže v celoti opravlja na ravni TOZD, a gradnja visokonapetostne mreže na ravni skupnosti TOZD posameznega preskrbovalnega območja,

— področje obratovanja elektrodistribucijske mreže podjetja in to še vedno glede študijskega dela s tem, da se na ravni podjetja izdajajo navodila, študirajo načini, tipi in usklajujejo vprašanja obratovanja, a celotna operativa tega področja je v TOZD,

— področje tipizacije elektrodistribucijske mreže podjetja kot posebnega področja, ki je izrednega pomena za vse TOZD,

— področje prevzema in prodaje električne energije, ker prevzema električno energijo od elektrarn iz prenosne mreže podjetja s tem, da jo prodajajo TOZD in v tej zvezi analiziranje, planiranje, izdajanje navodil, itd.,

— področje ekonomike podjetja v zvezi z ekonomskimi analizami, udeležbo v sestavljeni organizaciji elektrogospodarstva Slovenije in udeležbo pri urejanju notranjih ekonomskih odnosov,

— finančno področje podjetja, ki vodi samo zbirni račun podjetja ter periodične in zaključni račun skupnih služb oziroma skupnih skladov in drugih finančnih poslov, ki so interesantni za podjetje kot celoto,

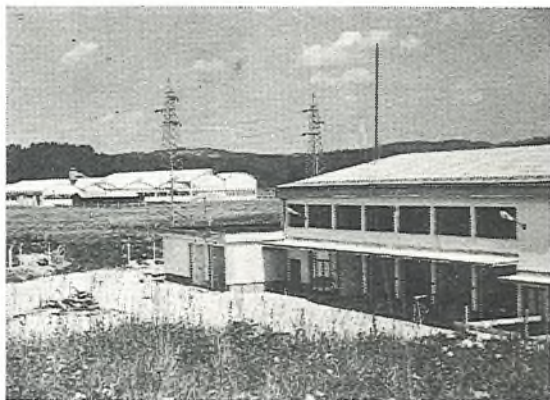
— področje splošnih poslov glede sodelovanja pri izdelavi samoupravnih splošnih aktov, zastopanje na sodiščih podjetja kot celote in drugih pravnih poslov podjetja kot celote, načela zavarovanja v distribuciji, študij varnosti pri delu, poslov družbene samozaščite in ljudske obrambe na ravni podjetja itd.

— področje elektronske obdelave podatkov za vse TOZD.

Ekonomski odnosi v podjetju so specifični zaradi tako imenovane združene prodaje vseh TOZD elektrogospodarstva vsem odjemalcem, a skupno doseženi dohodek se z internimi obračunskimi cenami takoj v celoti razdeli na vse TOZD elektrogospodarstva.

TOZD podjetja opravljajo naslednje glavne gospodarske dejavnosti:

1. nakup, prenos, transformacija, razdeljevanje in prodaja električne energije,
2. proizvodnja električne energije,

RTP Logatec. Upravna stavba — v ozadju Kartonažna tovarna

RTP Logatec. Upravna stavba in 20 KV stikališče z bočne strani

3. vzdrževanje vseh objektov in naprav, ki služijo proizvodnji, nakupu, prenosu, transformaciji, razdeljevanju in prodaji električne energije,

4. projektiranje rekonstrukcij in novih gradenj objektov in naprav, ki služijo proizvodnji, nakupu, prenosu, transformaciji, razdeljevanju in prodaji električne energije ter projektiranje vseh vrst električnih instalacij in strelodvodov ter javne razsvetljave,

5. izvajanje rekonstrukcij in novih gradenj objektov in naprav, ki služijo proizvodnji, nakupu, prenosu, transformaciji, razdeljevanju in prodaji električne energije; izvajanje vseh vrst električnih instalacij, strelodvodnih naprav, javne razsvetljave ter dobava potrebnega materiala, opreme in električnih porabnikov.

6. Popravila električnih naprav, priprav, aparatov; popravila in umerjanje električnih števcov, merilnih transformatorjev in drugih instrumentov.

TOZD distribucije opravljajo naslednje posstranske dejavnosti:

1. organizacija, programiranje in strojna obdelava vseh vrst podatkov,

2. proizvodnja in storitve v obrtnih strokah: kovaštvu, ključavničarstvu, kovinostrugarstvu, elektromehaniki, avtomehaniki, radiomehaniki in tiskarstvu,

3. impregnacija lesenih drogov,

4. izdelovanje betonskih klešč,

5. nabava in prodaja drogov,

6. nakup in prodaja elektroinstalaterskega materiala,

7. izvoz, uvoz in izvajanje investicijskih del v tujini,

8. opravljanje prevozov z motornimi vozili,

9. opravljanje storitev s traktorji in traktor-skimi priključki,

10. opravljanje storitev z gradbeno mehanizacijo,

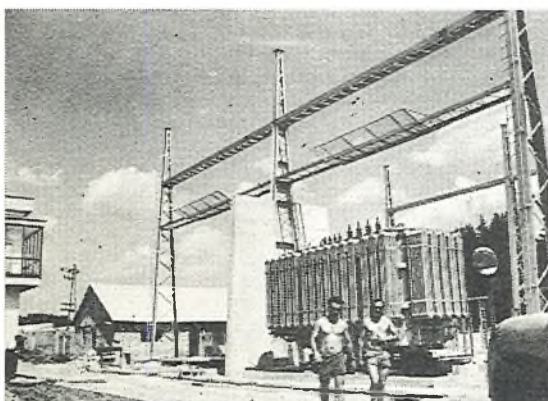
11. opravljanje električnih meritev tujim naročnikom,

12. upravljanje lastnih zgradb,

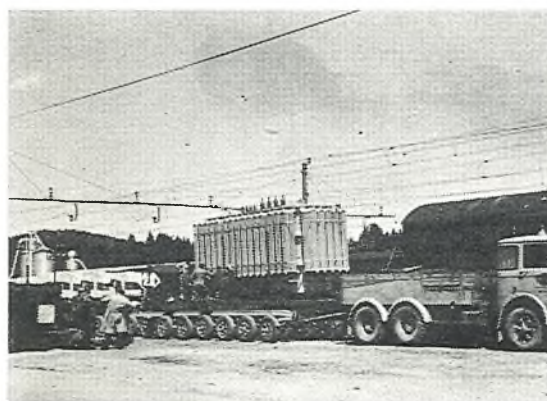
13. upravljanje počitniških domov.

Elektrogospodarska dejavnost torej tudi elektrodistribucija je po Ustavi in zakonu določena kot dejavnost posebnega družbenega pomena. Zaradi tega urejajo najpomembnejše zadeve na področju elektrogospodarstva samoupravne interesne skupnosti elektrogospodarstva Slovenije. Porabniki in dobavitelji električne energije so se združili v republiško samoupravno interesno skupnost elektrogospodarstva (ISE), a delavci TOZD elektrodistribucije posameznih preskrbovalnih območij s porabniki električne energije v teh območjih so se združili v pet samoupravnih interesnih skupnostih posameznih preskrbovalnih območij, ki zajemajo območja bivših pet distribucijskih podjetij Slovenije (SPO).

Reorganizacija elektrodistribucije Slovenije po ustavnih načelih in po republiškem zakonu o elektrogospodarstvu je zaključena, a delavci elektrodistribucije Slovenije vlagajo skupno s porabniki električne energije velike napore, da bi na področju elektrodistribucije realizirali nove ustavne družbeno ekonomske odnose.

RTP Logatec. 20 MVA transformator stoji na svojem bodočem delovišču.

RTP Logatec. Nakladanje 20 MVA transformatorja iz železniškega vagona na osemosno prikolico.

Iskra in mikroelektronika

BISTVO IN POMEN MIKROELEKTRONIKE

V osnovi označuje pojem mikroelektronike tretjo tehnološko revolucijo v elektroniki in elektronskih napravah. Medtem ko je prva nastopila z masovno uporabo vakuumske elektronike in druga z uporabo tranzistorja, predstavljajo mikroelektronska vezja nov radikalni preobrat v tehniki in filozofiji elektronike in glede na tranzistor napredek, ki ga označujejo zmanjšane dimenzije, prihranek na energiji in večja zanesljivost naprav kar za nekaj nadaljnjih dekadnih faktorjev. Mikroelektronika omogoča realizacijo koncepcije, pri kateri nimamo več posameznih elementov kot so kondenzator, upor ali tranzistor, temveč kompletna integrirana funkcionalna vezja, kot so to ojačevalniki, spomni preklopna vezja itd., ki pa se izdelujejo v velikem številu in z vsemi spojnimi vezkami **hkrati** in ne kot prej, ko so se izdelovali masovno le diskretni, posamezni elementi. S tem prihaja pravzaprav do **združevanja proizvodnega procesa elementov s proizvodnim procesom elektronskih vezij, naprav in sistemov**, oziroma do združevanja razvoja elektronskih vezij z razvojem tehnologije izdelave mikroelektronike, saj je sedaj ves elektronski sistem vsebovan v enem samem fizičnem »elementu«, oziroma integriranem vezju. Ostaja vnaprej le še alternativa: ali biti v celoti odvisen od zunanjega dobavitelja sistemov in s tem zapustiti elektroniko kot dejavnost ali pa zgraditi lastno mikroelektronsko industrijo in osvojiti tretjo elektronsko revolucijo.

Mikroelektroniko delimo na t. im. **monolitno in hibridno**. **Monolitna** tehnologija ima za osnovo ploščico iz silicijevega monokristala in obsega serijo tehnoloških postopkov, kot so fotolitografija, difuzija, epitaksija itd., ki potekajo skozi ustrezno oblikovano serijo mask, s čimer se dobi večplastni relief posebnih polprevodnih plasti, ki sestavljajo integrirano vezje z elementi in pripadajočimi spojnimi vezkami vred. Tak sklop, imenovan chip (čip), obsega funkcionalno kombinacijo tranzistorjev, uporov in kondenzatorjev, povezanih v elektronski sistem. Chip je torej s serijo zaporednih tehnoloških postopkov obdelana silicijeva ploščica velikosti od 1 do 10 mm² in z velikim številom elementov, »vdelanih« v ploščico v teku posameznih tehnoloških faz. Razlikujemo malo (SSI), srednjo (MSI) in veliko (LSI) stopnjo integracije. LSI — vezja danes obsegajo čipe z 10.000 in več tranzistorji; v osemdesetih letih pa se prognozira stopnja integracije, ki bo obsegala prek 1.000.000 tranzistorjev v enem samem chipu!

Monolitno tehnologijo delimo nadalje na **unipolarno** ali MOS (metaloksidno polprevodniško) in **bipolarno** tehnologijo. Prva, ki bazira na t. im. **MOSFET** tranzistorju, bazira na principu, ki je podoben krmiljenju toka skozi nekdanjo elektronko, ker za krmiljenje toka skozi MOSFET-tranzistor ni potrebna energija, temveč le napetost. Zato ta tehnologija omogoča mnogo manjšo porabo energije in kot posledico tega večjo gostoto elementov. Na drugi strani daje bipolarna tehnologija, ki bazira na klasičnem tranzistorju, nekaj večje hitrosti delovanja, kar je pomembno pri preklopnih vezjih. Tako sta obe tehnologiji v določenem smislu komplementarni, čeprav se razvojna prihodnost prognozira MOS tehnologiji.

Hibridno tehnologijo, ki prav tako sodi v integrirana vezja, delimo na **debeloplastno in tankoplastno**. Pri teh tehnologijah se na izolirne keramične ali steklene ploščice, substrate, tiskajo ali v vakuumu naparevajo plasti, ki tvorijo spojne zveze, upore in deloma kondenzatorje. S posebnimi postopki se na taka vezja priključujejo monolitni integrirani chipi ali diskretni aktivni elementi — tranzistorji in diode. Zato to tehniko, ki je v mnogočem podobna tehniki tiskanih vezij »druge revolucije«, čeprav z mnogo manjšimi dimenzijami, lahko imamo za nekakšno prehodno obliko od klasične k visokointegrirani monolitni tehniki. Zaradi relativno manjše stopnje integracije in ločenih diskretnih aktivnih elementov se hibridna vezja uporabljajo večinoma tam, kjer potrebujemo relativno večjo moč (npr. pri raznih izhodnih stopnjah). Njihova uporaba se bolj orientira na širokopotrošne oz. polprofesionalne naprave, kjer večinoma predstavljajo zameno za omejen skupek elementov oziroma za določen del kompletnega sistema.

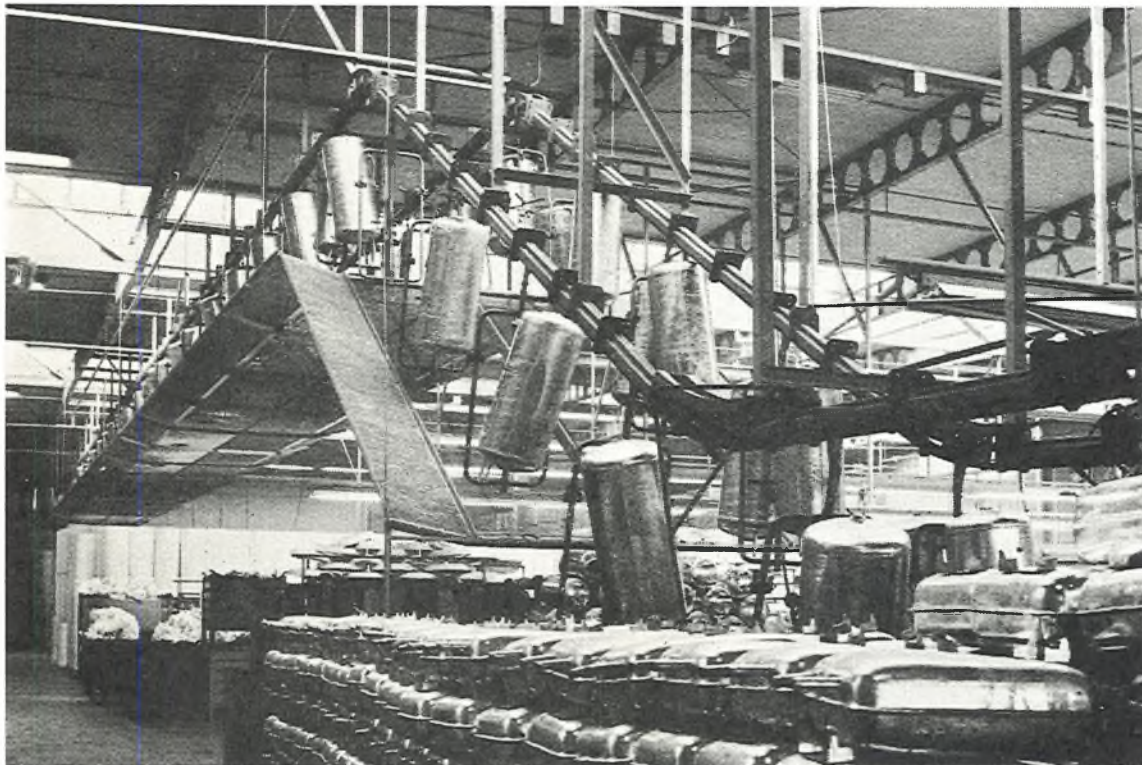
Vsa ta »tretja revolucija« je povzročila spremembo celotne filozofije pri razvoju, proizvodnji in uporabi elektronike. Dimenzije merilnega ali kontrolnega instrumenta se lahko zmanjšajo od nekdanje velikosti klasičnega radijskega aparata na dimenzije škatle cigaret; poraba energije se zmanjša od porabe šibke žarnice na tako majhno mero, da se baterije izrabijo predvsem zaradi naravnega staranja oz. samoizpraznitve. Tretja in za mnogotero uporabo tudi najpomembnejša lastnost pa je zanesljivost, ki je več tisočkrat, pa tudi več milijonkrat večja kot je zanesljivost vezja z individualnimi elementi in spajkanimi vezji. Vsi ti viri nezanesljivosti pri integriranih mikroelektronskih vezjih odpadajo; vse vezi in vsi elementi so izdelani istočasno, njihove mase pa so tako majhne, da niso podvržene skoraj nikakršnim mehanskim vztrajnostnim silam niti pri najtežjih pogojih raketne ali vesoljske tehnike.

Mikroelektronika zato posega danes že v vsa področja življenja, pri čemer intenzivno prevzema odločilno vlogo v informacijskih sistemih vseh vrst, računalniški tehniki, krmiljenju industrijskih procesov, merilni tehniki, avtomatizaciji in kibernetiki, medicini, komunikacijski tehniki, zabavni elektroniki itd.

ISKRA je s pomočjo Raziskovalne skupnosti Slovenije in s tesnim sodelovanjem z ustanovami, kot so Fakulteta za elektrotehniko, Inštitut Jožef Stefan in Inštitut za elektroniko in vakuumsko tehniko že pred nekaj leti začrtala pot, kako naj se slovenska elektronska industrija aktivno vključi v tretjo elektronsko tehnološko revolucijo. Projekt »integrirana vezja« vključuje danes več kot 50 visokokvalificiranih strokovnjakov. Na Fakulteti za elektrotehniko je organiziran moderen mikroelektronski laboratorij, ki po svojih dosežkih na monolitni tehnologiji predstavlja absolutni vrh v SFRJ. Podobno lahko trdimo za debeloplastno tehnologijo, gojeno na Inštitutu J. Stefan, ter za tankoplastno tehnologijo uporovih plasti, ki jo obdeluje Inštitut za elektroniko in vakuumsko tehniko. Na Fakulteti za elektrotehniko obstaja poleg tega še odlična skupina za projektiranje in načrtovanje vezij in sistemov v novi tehnologiji.

Smo na veliki prelomnici in na začetku ere rastoče prevlade mikroelektronskih vezij v vsej elektroniki. Ob tem in posebej še v luči nujne razvojne stopnje domicilne tehnološke usposobljenosti zaradi ekonomske in obrambne neodvisnosti dežele predstavlja mikroelektronika eno izmed ključnih področij za vlaganje naših intelektualnih in materialnih naporov.

Pred pragom 25-letnice elektro-strojnega podjetja »TIKI«

Tekoči trak za montažo boilerjev

Ob jubileju 20-letnice obstoja podjetja »TIKI« smo na istem mestu opisali njegovo pot od ustanovitve dalje, pot, ki je vodila iz obrtnega podjetja z nekaj delavci — entuziasti, do modernega proizvodnega podjetja. Minilo je petindvajset let in dočakali smo srebrni jubilej, ob katerem se spominjamo prelomnic v življenju kolektiva, ob katerem pa si postavljamo tudi nove obveznosti. Pregled dosedanjih rezultatov nas dovede do razmišljanja, kako kratka je v bistvu doba 25 let. Od prvega sklepa samoupravnih organov, da se podjetje specializira za proizvodnjo električnih boilerjev, od prve pridobitve osnovnih sredstev pa do danes, ko je podjetje opremljeno z modernimi stroji, ki omogočajo serijsko proizvodnjo. Nenehno odpovedovanje, saj je podjetje ustvarjeno pretežno z lastnimi sredstvi. Izmed virov za sredstva krediti predstavljajo le minimalno udeležbo.

V obdobju zadnjih petih let je podjetje storilo bistven razvoj tako na področju proizvodnje električnih boilerjev, osvajanju proizvodnje plinskih aparatov, kakor tudi na področju samoupravljanja oziroma uresničevanja določil ustave.

Proizvodnja električnih boilerjev se je modernizirala do take meje, da lahko govorimo o proizvodni liniji z vsemi komponentami: sprememba estetske podobe naših proizvodov, modernizacija tehnoloških postopkov, varjenja in površinske zaščite, osvajanje novega programa za izdelavo plinskih aparatov (boilerjev in peči za etažno ogrevanje) v poslovno-tehniškem so-

delovanju z RŽS po licenci zahodnonemške firme Junkers, program, ki dopolnjuje osnovni proizvodni program in ki bo v bodočnosti enakovreden osnovnemu. Z obema programoma sodelujemo s 63 % v jugoslovanski proizvodnji in se uspešno vključujemo v zunanja tržišča.

Kot prelomnico v delovanju »TIKI« pa lahko nedvomno postavimo leto 1972. Ustavna dopolnila, kasneje pa ustava je sprožila vključevanje v integracijskih procesih.

Podjetje se ni zaprlo v lokalno mejo gospodarstva, temveč sodeluje s proizvajalci elektro in gospodinjske opreme po vsej Jugoslaviji v različnih oblikah kakor npr.:

— podpis samoupravnega sporazuma SOZD »TEGO« še s sedmimi podjetji;

— poslovno-tehniško sodelovanje z mnogimi podjetji iz proizvodnega programa gospodinjske opreme in s podjetji, ki ta program dopolnjujejo;

— uspešno in aktivno sodelovanje z drugimi proizvajalci električnih grelcev vode v okviru Zvezne gospodarske zbornice.

Podjetje pred pragom jubileja dosega s 425 zaposlenimi kljub težavam rezultate, ki mu omogočajo normalen razvoj, zaposlenim pa primeren družbeni standard. Samoupravne odločitve, vključevanje vsakega zaposlenega v sistem odločanja — upravljanja je garancija za doseganje uspešnih rezultatov tudi v bodočem delu. Jubilej torej ni samo praznovanje, temveč tudi postavljanje novih obveznosti.

Gradnja nuklearne elektrarne napreduje po programu

S položitvijo temeljnega kamna dne 1. 12. 1974, ki ga je položil predsednik republike Josip Broz Tito, se je začela gradnja nuklearne elektrarne Krško. Nekatera pripravljajna dela so se začela že pred tem dnem. Vključno s koncem meseca marca so bila dokončana oziroma začeta naslednja glavna dela:

- Dokončana je gradnja 110 kV daljnovoda TE Brestanica — gradbišče NE Krško v dolžini 7,7 km.
- Končana je rekonstrukcija obstoječe ceste (cesta št. 1), ki je rabila za pristop na gradbišče na začetku gradnje.
- Dokončana je montaža in priključek na daljnovod postroja 110/10 kV za napajanje gradbišča z električno energijo.
- Končano je odkrivanje humusa na celotnem območju gradbišča NE Krško.
- Napravljen je telefonski priključek gradbišča na PTT omrežje.
- Inštalirani so postroji in oprema za izdelavo diafragme (vodnjaki za oskrbo z vodo, betonnarna, naprava za mešanje bentonita, skladišča betonita, agregati za napajanje gradbišča z električno energijo, itd.).
- Zemeljska dela na izdelavi diafragme so dokončana v obsegu 100 % in začelo se je betoniranje nosilnih temeljev.
- V zaključni fazi je montaža barak na gradbišču — poslovnih prostorov za osebje NE Krško v gradnji.
- V izvajanju je relativno obsežen program stanovanjske gradnje za potrebe osebja NE, glavnega dobavitelja opreme in nekatere druge izvajalce del.

V pripravah za obratovanje je izdelana okvirna organizacijska shema za obratovanje NE Krško. Za to obratovanje je predvidenih 185 delavcev, od tega 44 z visoko izobrazbo, 77 s srednjo izobrazbo, 43 visoko kvalificiranih in kvalificiranih delavcev in 21 delavcev z nižjo kvalifikacijo. Izdelan je podroben program izobrazbe in urjenja obratovalnega osebja. Vse tehnično osebje bo šolano v osnovnem tečaju iz jedrske tehnologije v Jugoslaviji, pri čemer bo šolsko-raziskovalni reaktor TRIGA omogočil spoznavanje obratovanja jedrskega reaktorja. Predavanja z različnih področij jedrske tehnologije bodo vodili strokovnjaki in predavatelji z Univerze v Zagrebu in Ljubljani z inštitutov »Jožef Stefan« in »R. Bošković«, strokovnjaki iz Nuklearne elektrarne Krško in druge specializirane organizacije. Priprave za osnovni tečaj (izdelava skript in vaj) so se že začele.

Po uspešno končanem osnovnem šolanju bo 38 delavcev odšlo na specialno šolanje v ZDA, od teh 28 z visokošolsko izobrazbo. Osebje, ki bo delalo neposredno v obratovanju (vodje izmen in operaterji), se bo vadilo v šolskem centru, Westinghouse, a v Zionu na simulatorju jedrske elektrarne. Drugi se bodo šolali v tečajih za radiokemijo, instrumentacijo in kontrolo, vzdrževanje reaktorja, turbine in pomožnih naprav. Za delavce, ki bodo odšli na specializacijo v ZDA, bodo organizirani intenzivni tečaji angleščine. Za vse tečaje je izdelan terminski načrt.

Dela na vseh do sedaj dokončanih ali začelih poslih se opravljajo v predvidenih rokih.

TRGOVSKO PODJETJE
nama
L J U B L J A N A

s svojimi temeljnimi
organizacijami združenega dela

v LJUBLJANI
KOČEVJU
ŠKOFJI LOKI
VELENJU
SLOVENJ GRADCU
in na RAVNAH
na KOROŠKEM

čestita vsem potrošnikom
in poslovnim prijateljem

za PRAZNIK REPUBLIKE

ter jim hkrati želi
tudi zadovoljno

in mirno NOVO LETO 1976

INDUSTRIJSKI BIRO

podjetje za izgradnjo industrijskih objektov
LJUBLJANA, Parmova 33, telefon 317 745

prevzema in izvaja inženiringe za gradnjo in
rekonstrukcijo industrijskih objektov, izdeluje
vsakovrstne projekte in ekonomske elaborate

Ljubljana, Kurilniška 10

TOZD trgovina s poslovalnicami in
predstavništvi organizira dobavo
gradbenega materiala po vsej državi,

TOZD proizvodnja NOVOLIT izdeluje
lahke gradbene plošče iz lesne volne
in cementa ter kombi plošče.

PRIPOROČAMO SE IN VAS
PRIČAKUJEMO V LJUBLJANI KOT V
NAŠIH POSLOVALNICAH NA
LAVRICI, VRHNIKI, NOVI VASI, V
ŠENTVIDU PRI STIČNI TER NA
JESENICAH.

čestita vsem delovnim ljudem in svojim poslov-
nim prijateljem ZA DAN REPUBLIKE 29. no-
vember in obenem želi polno delovnih uspehov
v NOVEM LETU 1976!

RAST

TOZD KOMUNALNO PODJETJE
LJUBLJANA, Rimska cesta 24,
telefon 20 390

- vzdržuje, ureja in projektira zelene površine;
 - vzgaja, prodaja okrasne rastline in rezano cvetje;
 - dekorira izložbe, lokale, dvorane in razne druge prostore.
- Izdeluje in prodaja opremo za vrtno pejsažne
objekte (plošče, robnike, klopi, cvetlične posode.
Čestitamo za praznik dneva republike. obenem
pa želimo srečno in uspešno NOVO LETO 1976!

KEMIJA-IMPEX

izvoz-uvoz

LJUBLJANA Titova 25

Delovna skupnost
KEMIJA - IMPEX

čestita

ZA DAN REPUBLIKE
29. november

vsem delovnim ljudem, svojim poslovnim
znancem pa želi srečno in uspeha polno
novo leto 1976!

SANOLABOR LJUBLJANA

CIGALETOVA UL. 9

Telefon: 311 620, 311 540, 317 535 in 317 355,
trgovsko podjetje na debelo, uvoz in za-
stopanje:

Preskrbuje iz širokega asortimana blago
domačega in inozemskega izvora na na-
slednjih področjih:

- medicinske in laboratorijske aparate,
instrumente, opremo,

- specialni medicinski potrošni material
za 1-kratno uporabo,
 - rentgenske aparate in pribor,
 - elektromedicinske aparate in opremo
za fizioterapijo,
 - obvezilni material,
 - bolniško opremo in tipiziran tekstil,
 - laboratorijsko steklo,
 - kemikalije in reagense.
- Na vašo željo Vam pošljemo prospekte,
kataloge in ponudbe.

CONTAL

proizvodnja, trgovina, servis,
n. sol. o.

TOZD CONIMEX
zunanja in notranja trgovina,
o. sub. o.

LJUBLJANA
BEETHOVNOVA 11/V

ZASTOPSTVA
IZVOZ — UVOZ

čestita vsem delovnim ljudem in svojim po-
slovnim prijateljem ZA DAN REPUBLIKE 29.
november in jim obenem želi polno delovnih
uspehov v NOVEM LETU 1976!

INDUSTRIJA NARAVNIH IN UMETNIH ČREV

črevarna

IMPORT p. o. EXPORT

61000 LJUBLJANA, Poljanska cesta 95

Nakup, predelava in prodaja surovin ter goto-
vih izdelkov iz domačega in inozemskega trži-
šča tj. vseh vrst naravnih črev, tehničnega loja,
aditivov, pomožnega materiala ter umetnih ovo-
jev, folij ipd. s konfekcioniranjem za mesno in-
dustrijo, gostinstvo in gospodinjstvo.

Ob tej priložnosti čestitamo vsem poslovnim pri-
jateljem za praznik DNEVA REPUBLIKE ter
SREČNO IN USPEŠNO LETO 1976!

Š T A M P I L J K E

za urade, trgovine in obrti izdeluje in dobavlja solidno in po zmernih cenah podjetje

Sitar

Nasl. Marija Blejec, telefon doma 44 637.

Ljubljana, Nazorjeva ulica 3
Delavnica: Resljeva cesta 6, telefon 323 238

Čestita vsem delovnim ljudem in svojim poslovnim prijateljem za dan republike 29. november, obenem pa jim želi SREČNO IN USPEŠNO NOVO LETO 1976!

dental LJUBLJANA

Titova cesta 25 a
Telefon 311 532

podjetje za promet z zobarskimi potrebščinami

VSEM POSLOVNIM PRIJATELJEM IN DELOVNIM KOLEKTIVOM ČESTITAMO ZA PRAZNIK DNEVA REPUBLIKE 29. NOVEMBER, OBENEM PA ŽELIMO SREČNO IN USPEŠNO NOVO LETO!

VELETRŽNICA S KMETIJSKIMI PRIDELKI

Sadje-zelenjava

LJUBLJANA, Poljanska cesta 46 a
Telefon n. c. 310 744, 310 753

dobavi dnevno sveže domače in uvoženo sadje ter zelenjavo po konkurenčnih cenah.

Tudi delovna skupnost
»SADJE ZELENJAVA«

se pridružuje čestitkam za praznik DNEVA REPUBLIKE 29. NOVEMBER

ter želi vsem poslovnim partnerjem
SREČNO IN USPEŠNO NOVO LETO 1976.

Kemična čistilnica, pralnica in barvarna

Labod

317 591

LJUBLJANA, Poljanski nasip 4-6

Čestitamo za praznik DNEVA REPUBLIKE 29. november, istočasno pa želimo svojim poslovnim prijateljem in znancem tudi SREČNO IN USPEŠNO NOVO LETO 1976!

Komunalno podjetje Ljubljana

TOZD
javna
JR
razsvetljava

LJUBLJANA, POLJANSKI NASIP 42

Telefon: h. c. 321 598, kom. 321 571, dir. 312 936

- projektira, gradi in vzdržuje omrežja in naprave javne razsvetljave ulic, cest, avtocest, tunelov in naselij,
- projektira, vzdržuje in izvaja semaforizacijo križišč,
- projektira, izdeluje, montira in vzdržuje svetlobne prometne znake in vse vrste svetlobnih reklamnih napisov,
- izvaja občasne razsvetljave in osvetlitve javnih prostorov, fasad, spomenikov in drugih objektov.

Zahtevajte informacije in ponudbe!

Delovna skupnost JAVNA RAZSVETLJAVA v Ljubljani čestita ZA DAN REPUBLIKE 29. NOVEMBER, obenem pa želi vsem svojim prijateljem in znancem SREČNO, MIRNO IN USPEŠNO POLNO NOVO LETO 1976.

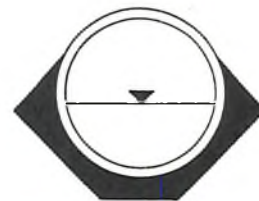
KOMUNALNO PODJETJE

Kanalizacija p. o.

Ljubljana, Ambrožev trg 7

Telefon 315 533, 322 738

projektira,
gradi
in vzdržuje
javno
kanalizacijsko
omrežje
ter naprave

Delovna skupnost
»KANALIZACIJE«

čestita vsem delovnim ljudem in svojim poslovnim prijateljem ZA DAN REPUBLIKE 29. november in obenem želi polno delovnih uspehov v NOVEM LETU 1976!

ZAVOD
Centralna lekarna
Ljubljana

s svojimi delovnimi enotami

čestita
vsem poslovnim prijateljem in
znancem ter vsem delovnim kolektivom
ZA DAN REPUBLIKE
29. november

ter istočasno želi srečno in uspeha
polno leto 1976

TRGOVSKO PODJETJE

drogerija

61000 Ljubljana
Milana Majcna 12

obvešča cenjene kupce, da ima v svojih poslovalnicah v Ljubljani bogato izbiro domačih in uvoženih kozmetičnih izdelkov, manikirnega pribora, raznih ščetk za lase, zobe in roke, toaletnih torbic, razpršilcev za toaletno vodo, poleg tega pa tudi ur in zlata. Vabimo vas tudi na kozmetično nego v naša kozmetična salona »Cuti« v Pražakovi 8 in »Jana« na Celovski 145, kjer so vam na razpolago tudi pedikura, podvodna masaža in savna.

Upamo, da vas bomo zadovoljili s pestro in bogato izbiro, dobro kvaliteto in sprejemljivimi cenami.

arbo

tovarna
kemičnih
izdelkov
ljubljana-polje

Tudi naš kolektiv se pridružuje čestitkam
ZA DAN REPUBLIKE 29. NOVEMBER
Vsem svojim poslovnim prijateljem in delovnim
ljudem pa želi SREČNO NOVO LETO 1976!
Priporočamo se še naprej za izkazano zaupanje
pri naših storitvenih uslugah.

TOVARNA OTROŠKIH VOZICKOV
IN KOVINSKE OPREME

Ljubljana, Karlovska 4

Telefon 21 734

TRIBUNA

Čestitamo za praznik DNEVA REPUBLIKE
29. november, istočasno pa želimo svojim poslovnim
prijateljem in znancem tudi SREČNO IN
USPEŠNO NOVO LETO 1976!

SLAŠČIČARSKO PODJETJE

KONDITOR

Ljubljana, Koblarjeva ul. 3

Obveščamo potrošnike, da smo letos odprli
novo ekskluzivno

SLAŠČIČARNO

s kavarno, pizzerijo, oddelkom slaščic, snack
barom, bistrojem in teraso

v Ljubljani, Čopova 14,

ki je odprta vsak dan razen nedelje od 8. do 22.
ure.

V njej vam nudimo veliko izbiro specialnih
tort, prvovrstnega domačega peciva, sladoleda,
bogato izbiro pizz in jedil na žaru ter vseh vrst
izbranih pijač.

Po želji in okusu vam izdelamo torte za razne
priložnosti.

Za obisk se priporočamo tudi v drugih naših
poslovalnicah.

Tudi naš kolektiv se pridružuje čestitkam
ZA PRAZNIK DNEVA REPUBLIKE
29. november

svojim cenjenim gostom, poslovnim prijateljem
in znancem pa v novoletnih praznikih želimo
mного prijetnega razvedrila in jim obenem že-
limo tudi
SREČNO IN USPEHA POLNO NOVO LETO 1976!

Združeno podjetje
Ljubljana

Z ORGANIZACIJAMI ZDRUŽENEGA DELA

DELIKATESA
Ljubljana

DROGERIJA
Ljubljana

GOSTINSTVO
Zagorje

GOSTINSKO PODJETJE
Domžale

HOTEL RUDAR
Trbovlje

LOKA
Škofja Loka

MAVRICA
Ljubljana

ZASAVSKA
KMETIJSKA
ZADRUGA
Trbovlje

NAPREDEK
Domžale

1. JUNIJ
Trbovlje

ROŽCA
Jesenice

TABOR
Grosuplje

KOČNA
Kamnik

IPOZ
Trbovlje

MANUFAKTURA
Ljubljana

izreka čestitke ob velikih praznikih,
ki jih slavijo delovni ljudje v letu 1976.

Trgovsko podjetje na veliko in malo

OZD

LJUBLJANA, Trubarjeva cesta 29
Telefon 316 441, 320 051 — p. p. 478

Tudi naš kolektiv se pridružuje čestitkam
ZA DAN REPUBLIKE 29. NOVEMBER.
Vsem svojim poslovnim prijateljem in delovnim
ljudem pa želi SREČNO NOVO LETO 1976!
Priporočamo se še naprej za izkazano zaupanje
pri naših storitvenih uslugah.

ZIMA - industrija ščetk

61001 Ljubljana
trpinčeva 108

tel. (phone) n. c. 48 047
direktor: 48 233

bančni račun: 50101-601-15190
pp. 599

Naša delovna skupnost ZIMA se tudi pridružuje
čestitkam za PRAZNIK DNEVA REPUBLIKE
29. november, obenem pa želi vsem poslovnim
prijateljem, dobaviteljem in odjemalcem
SREČNO IN USPEHA POLNO NOVO LETO 1976!

Elektroobnova LJUBLJANA-POLJE
Telefon 48 063

opravlja vse vrste elektroinstalacij na novih
gradnjah in adaptacijah stanovanjskih in
industrijskih objektov.

Zahtevajte informacije in ponudbe!

Delovna skupnost ELEKTROOBNOVA
čestita

ZA DAN REPUBLIKE 29. NOVEMBER,
obenem pa želi vsem svojim prijateljem
in znancem SREČNO, MIRNO IN USPEHA
POLNO NOVO LETO 1976!

TEŽMER

PODJETJE ZA POPRAVILO
TEŽNIH IN MERILNIH NAPRAV

LJUBLJANA, GORNJI TRG 44

Telefon 20 844, direktor 23 453
in obrat v Izoli telefon 71 322

Tudi naš kolektiv se pridružuje
čestitkam
ZA DAN REPUBLIKE
29. NOVEMBER.

Vsem svojim poslovnim prijateljem in delovnim
ljudem pa želi
SREČNO NOVO LETO 1976!

Priporočamo se še naprej za izkazano zaupanje
pri naših storitvenih uslugah.

**KOMUNALNA
ENERGETIKA
LJUBLJANA**

PODJETJE ZA PROIZVAJANJE
IN PRODAJO TOPLOTNE
ENERGIJE

61001 LJUBLJANA, Toplarniška 19
Telefon: 42 880

PREDSTAVLJA OSNOVNI ENERGETSKI
VIR LJUBLJANE ZA:

- tehnološko paro za industrijo,
- vročo vodo za ogrevanje stanovanjskih
in poslovnih prostorov ter za bojlersko
vodo.

PRIKLJUČITEV NA KOMUNALNO
ENERGETIKO POMENI:

- ceneno oskrbo z energijo,
- večjo zanesljivost dobave,
- zmanjšanje onesnaženja ozračja in s
tem tudi zmanjšanje korozijskih vpli-
vov ozračja,
- razbremenitev mestnega prometa za
transport goriv in pepela,
- razbremenitev dela v industriji in go-
spodinjstvih.

VSEM POSLOVNIM PRIJATELJEM IN DELOV-
NIM KOLEKTIVOM ČESTITAMO ZA PRAZNIK
DNEVA REPUBLIKE 29. NOVEMBER, OBENEM
PA ŽELIMO SREČNO IN MIRNO NOVO LETO!

Projekt - nizke zgradbe

LJUBLJANA, PARMOVA 33
Telefon 312 029

Dejavnost podjetja je naslednja:

- izdelovanje projektov za ceste, mosto-
ve, splošno in komunalno hidrotehniko
ter drugih nizkih zgradb;
- izdelava študij in projektov za promet-
no planiranje;
- izdelovanje projektov za visoke zgrad-
be;
- strokovno nadzorstvo nad izdelovanjem
objektov po sporazumu z investitorjem;
- opravljanje geodetskih izmer s področ-
ja nižje geodezije;
- izvajanje projektantskega inženiringa;
- dajanje ekspertiz in strokovnih miš-
ljenj.

Čestitamo vsem delovnim ljudem
in svojim poslovnim prijateljem
ZA DAN REPUBLIKE 29. november,
obenem pa želimo polno delovnih
uspehov v NOVEM LETU 1976!

ŽIVILSKI KOMBINAT

z delovnimi enotami TOZD mlini, pekarnice Ljubljana, Šumi Ljubljana, Triglav Lesce, Imperial Krško, pekarnice Dolenjska, pekarnica Kranj, Gorenjka Lesce, Trgovina Ljubljana, DS skupnih služb čestitajo

ZA DAN REPUBLIKE

29. november

svojim poslovnim prijateljem in vsem delovnim kolektivom pa želijo
SREČNO IN USPEHA POLNO
NOVO LETO 1976!

LJUBLJANSKE MLEKARNE

s svojimi TOZD
čestitajo vsem poslovnim
prijateljem ter vsem
delovnim kolektivom
ZA DAN REPUBLIKE
29. november in
ZA NOVO LETO

- TOZD — trgovina na debelo s sedežem na Masarykovi 17
- TOZD — trgovina na drobno s sedežem na Masarykovi 17
- TOZD — izdelava in prodaja modne konfekcije »Modna konfekcija« s sedežem na Masarykovi 17
- TOZD — izdelava in prodaja modnih pletenin »Lama« s sedežem na Masarykovi 17

TRGOVSKO IN PROIZVODNO PODJETJE
LJUBLJANA, MASARYKOVA 17

Telex: YUVETEX 31179
Telefon: Centrala 312 366

VELETEKSTIL

Poslovalnice TOZD
trgovine na drobno:

- Veletekstil, Čopova 12
- Veletekstil, Mestni trg 7
- Veletekstil, Mestni trg 6
- Veletekstil, Miklošičeva 22
- Veletekstil, Tržaška 37
- Veletekstil, Gospo-svetska 1
- Veletekstil, Celov-ška 99
- Veletekstil, Tavčar-jeva 1
- Veletekstil, Čopova — Mestno gledališče
- Veletekstil, Zalog
- Veletekstil, Črnomelj
- Veletekstil, Tržič
- Veletekstil, Celov-ška 179

Obrati proizvodnje:

- TOZD Modna konfekcija, Ljubljana
Ulica prvoborcev 25
- TOZD Lama, Ljubljana, Gosposka 4

TRGOVSKO IN PROIZVODNO
PODJETJE

Ljubljana, Vošnjakova 2

Dejavnosti:

- opravljamo nakup, skladiščenje, prodajo, predelavo, uvoz in izvoz nafte in naftnih derivatov;
- izdelujemo motorna in industrijska olja in kemična sredstva;
- organiziramo transport tekočih goriv in maziv;
- oskrbujemo gostinske in prenočitvene storitve;
- z gradnjo plinovoda uvajamo novo dejavnost — gazifikacijo za velike porabnike.

Vsem delovnim ljudem in občanom
čestitamo za Dan republike!

Trgovsko podjetje
volna

Ljubljana, Mačkova 2

Čestitamo za praznik DNEVA REPUBLIKE 29. november, istočasno pa želimo svojim poslovnim prijateljem in znancem tudi SREČNO IN USPEŠNO NOVO LETO 1976!

Galeb TRGOVSKO
PODJETJE

LJUBLJANA, MESTNI TRG 21

čestita za Dan republike in Novo leto vsem delovnih ljudem in se priporoča za obisk v poslovalnicah:

- Mestnem trgu 21
- Miklošičevi cesti 30 in 36
- Rimski cesti 9 (Pasaža)
- Trgu MDB 10,

kjer boste solidno postreženi

GRADBENO PODJETJE

"Bežigrad"

LJUBLJANA — PODMILŠČAKOVA 24

Proizvodne enote TOZD I, tel. 317 848
Proizvodne enote TOZD II, tel. 313 144
Proizvodne enote TOZD III, tel. 313 427
Centralni obrati tel. 341 977
direktor tel. 314 361
tajništvo tel. 313 281
računovodstvo tel. 313 145

Specializirani smo za vzdrževalna dela, adaptacije stanovanjskih, poslovnih in industrijskih zgradb ter uslug s področja gradbeno obrtniških del. Opravljamo tudi manjše industrijske novogradnje.

TRGOVSKO PODJETJE

KURIVOPRODAJA

Ljubljana, Čopova 14

vam oskrbi vse vrste trdih goriv (premog, drva in žamanje) ter gradbeni material, opečne izdelke, kritino, cement, izolacijski material, stavbno pohištvo, keramične ploščice in druge lesne in gozdne asortimente.

Informacije: tel. 313 259, 311 313.

Delovni kolektiv Kurivoprodaje čestita poslovnim prijateljem ZA DAN REPUBLIKE 29. november in obenem želi polno delovnih uspehov v NOVEM LETU 1976!

**ljublanski
urbanistični
zavod**
ljubljana
vojtkova 57

Tel. 346 161, 345 161

Področje dela zavoda:

- proučuje, raziskuje, razvija in izpolnjuje metode in tehnike prostorskega planiranja in urbanističnega načrtovanja;
- izdeluje vse vrste dokumentacije s področja prostorsko planerske dejavnosti (regionalne prostorske plane za ožja območja in posebne namene ter urbanistične programe in načrte);
- pripravlja kratko in srednjeročne načrte prostorske ureditve mesta in naselij na podlagi družbenogospodarskih načrtov;
- izdeluje vse vrste dokumentacije s področja urbanistično načrtovalne dejavnosti (vse dele zazidalnih načrtov);
- pripravlja predloge smernic za izdelavo lokacijske dokumentacije in izdeluje lokacijsko dokumentacijo;
- opravlja zakoličenje in geodetska dela v zvezi z izdelavo lokacijske dokumentacije ter geodetsko komunalna dela pri dokumentaciji za realizacijo zazidalne zasnove;
- posreduje družbenim, političnim in drugim pravnim osebam strokovno pomoč in priporočila v urbanističnih zadevah;
- opravlja svoje naloge samostojno ali pa organizira izdelavo teh nalog, pri čemer sodeluje z vsemi pristojnimi dejavniki na republiškem, mestnem ali občinskem nivoju.

VSEM POSLOVNIM PRIJATELJEM IN DELOVNIM KOLEKTIVOM ČESTITAMO ZA PRAZNIK DNEVA REPUBLIKE 29. NOVEMBER, OBENEM PA ŽELIMO SREČNO IN USPEŠNO NOVO LETO!

**Komunalno
podjetje
VIČ**

LJUBLJANA — Tomažičeva c. 10

Uprava, tehnični sektor, sektor za urejanje in oddajo stavbnih zemljišč Ljubljana, Tomažičeva cesta 10, tel. h. c. 61 279, 61 286, 61 288, direktor 61 780 betonarna in samski dom Ljubljana, Viška cesta 58, tel. 61 328,

- gradi in vzdržuje ceste;
- gradi mostove, kanalizacijo, druge objekte;
- komunalno ureja zemljišča;
- opravlja strojne storitve po konkurenčnih cenah;
- izdeluje in prodaja betonske izdelke;
- daje strokovno-tehnične informacije.

Čestitamo za praznik republike in želimo vsem delovnim kolektivom ter svojim poslovnim prijateljem srečno in uspeha polno novo leto 1976

TOZD TEHNO IMPEX

UVOZ-IZVOZ

LJUBLJANA
Beethovnova 12
telefon 24 375

Specializirana izvozno-uvozna organizacija z dolgoletnimi izkušnjami in dobrimi poslovnimi zvezami doma in v tujini nudi svoje usluge v izvozu in uvozu blaga, organiziranju kooperacij in drugih poslov v mednarodni trgovini.

Delovnim kolektivom in poslovnim partnerjem čestitamo za dan republike 29. november.

DOM - EXPORT

LJUBLJANA
Mestni trg 24
Telefon: h. c. 23 621
dir. 20 187

Teleprinter:
Domexim

Centrala: Ljubljana,
Mestni trg 24

Trgovine: v Ljubljani, Mestni trg 24, Trg revolucije 5, Cankarjeva 6, Titova 4, Gospodarska 10, Vodnikov trg («Na trgu») — in sezonska trgovina na Bledu

Odkupne postaje:

Rašica, Žiri, Sovodenj, Cerklno, Hotavlje, Lučine, Javorje, Poljane, Gorenja vas, Trebija in Sorica.

Zajema vso dejavnost domače in umetne obrti Slovenije in Jugoslavije / Izdelke nudi v bogati izbiri na domačem kakor tudi na tujem tržišču.

TEOL LJUBLJANA

Zaloška cesta 54

Telefon: h. c. 41 162, direktor 41 728

izdeluje

tekstilna in usnjarska pomožna sredstva, sintetična lepila,

detergente, sredstva za hlajenje v kovinski industriji ter proizvode na bazi etilenoksida.

Imamo lasten servis za uvajanje naših izdelkov pri odjemalcih.

Čestitamo za praznik DNEVA REPUBLIKE 29. november, istočasno pa želimo svojim poslovnim prijateljem in znancem tudi SREČNO IN USPEŠNO NOVO LETO 1976!

Zavarovalnica

sava

čestita

ZA DAN REPUBLIKE

29. november

Svojim poslovnim prijateljem
in vsem delovnim kolektivom

pa želi

SREČNO IN USPEHA POLNO

NOVO LETO 1976!

čestita vsem delovnim ljudem in svojim poslovnim prijateljem ZA DAN REPUBLIKE 29. november in jim obenem želi polno delovnih uspehov v NOVEM LETU 1976!

LJUBLJANA, MASARYKOVA 4

Telefon: 324 361, 324 364, 314 730

Telex: 31577 YU KRIM

30 | LET
KVALITETE

1945 – 1975

ŽELEZNIŠKO GOSPODARSTVO

mostovna

Podjetje za izdelovanje
jeklenih konstrukcij in dvigal
Ljubljana, Ob Kamniški progi 1

Projektiramo in izdelujemo

vse vrste mostnih, portalnih
in konzolnih dvigal
ter jeklenih konstrukcij

Vsem delovnim ljudem, posebej pa še
našim poslovnim tovarišem
čestitamo za Novo leto,
istočasno želimo
mного poslovnih uspehov
v letu 1976

ŽELEZNIŠKO GOSPODARSTVO

GRADBENO PODJETJE LJUBLJANA

LJUBLJANA, MEDVEDOVA CESTA 2

Tel. 313 044, 320 874

Dejavnosti podjetja:

- opravlja vse vrste visokih in nizkih gradenj,
- specializirano je za:
 - remont prog,
 - izdelavo žerjavnih prog,
 - izdelavo industrijskih tirov,
 - gradnjo objektov, ki služijo križanju cest in železnice v nivoju in zunaj nivoja;
- opravlja vse vrste sanacijskih del na objektih po klasičnih metodah kot tudi z umetnimi masami;
- proizvaja vse vrste drobljencev.

Tudi naš kolektiv se pridružuje čestitkam
ZA DAN REPUBLIKE 29. november

obenem pa želi svojim poslovnim prijateljem in znancem
SREČNO IN USPEŠNO NOVO LETO 1976!

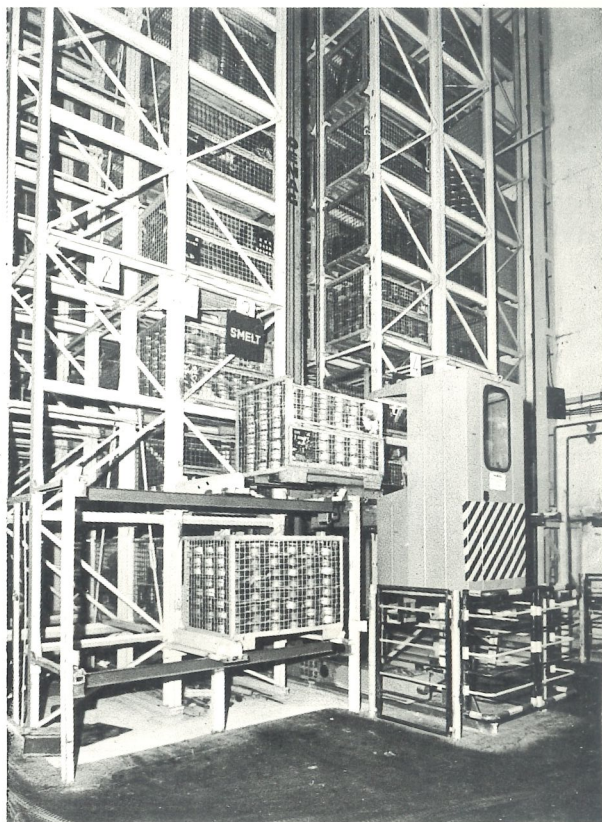
AGROOBNOVA

gradnje in melioracije n. sol. o.
LJUBLJANA, SLOVENCEVA 93
Telefon 344 461

1. a) Graditev vsakovrstnih:
 - poslovnih objektov družbenega standarda za trg,
 - industrijskih objektov, objektov živilsko-predelovalne industrije, objektov za proizvodnjo močnih krmil, hladilnic, silosov in skladišč,
 - kmetijskih gospodarskih objektov in kompletnih proizvodnih centrov.
- b) Izvajanje nizkih gradenj — cest s pripadajočimi cestnimi objekti, ureditev okolice, kanalizacij, vodovodov in drugih komunalnih instalacij:

1. adaptacije obstoječih objektov,
2. opravljanje vseh potrebnih zemeljskih del za obnovo nasadov in melioracij na podlagi načrtov,
3. pomoč pri določanju in organiziranju primer-
nih kompleksov za skupno obnovo sadovnjakov in vinogradov ter dajanje strokovne pomoči glede načina obnove in izbire primer-
nih podlag in sort,
4. opravljanje geometrijskih posnetkov zemljišč in izdelovanje ustreznih načrtov za obnovo vinogradov in sadovnjakov, za opravljanje melioracij ter za gradnjo naprav za vodno preskrbo v vinogradih in sadovnjakih,
5. opravljanje prevoznih uslug in izposojanje gradbene mehanizacije,
6. organizacija in izvedba inženiring poslov v gradbeništvu,
7. organizacija in izvedba del nizkih gradenj, opravljanje remontnih in servisnih uslug gradbene mehanizacije in izdelava rezervnih delov.

VSEM POSLOVNIM PRIJATELJEM IN DELOVNIM KOLEKTIVOM ČESTITAMO ZA PRAZNIK DNEVA REPUBLIKE 29. NOVOBER, OBENEM PA ŽELIMO SREČNO NOVO LETO 1976!

Skladišče v tovarni EMO, Celje, ki ga je gradil Inženiring SMELT Ljubljana

Za metalurgijo in livarstvo, kovinsko industrijo, energetiko, industrijo gradbenih materialov in nekovin, procesno industrijo, papirno in lesno industrijo, integralni transport in skladiščno tehniko ter čiščenje onesnaženega okolja

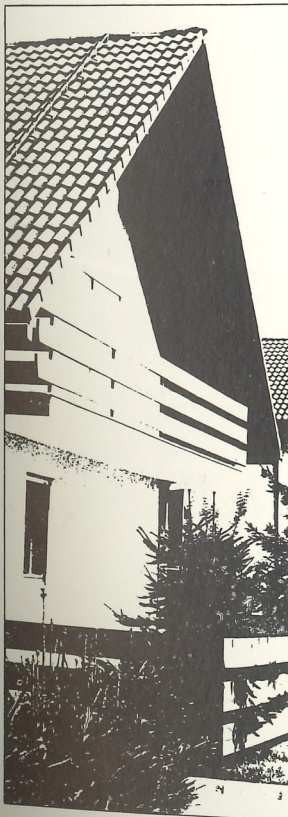
izdeluje in opravlja

INŽENIRING ZA GRADNJO
INVESTICIJSKIH OBJEKTOV

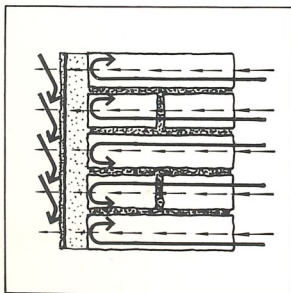
SMELT

LJUBLJANA, VOJKOVA 61

konzultacije, študije, analize tržišča, izbore tehnologije, tenderske specifikacije, projektiranje, razpise in izbore opreme, investicijske in ekonomske programe, pripravlja pogodbe z domačimi in tujimi tvrdkami, opravlja kakovostni in količinski prevzem opreme, vodi gradnjo ter montažni in gradbeni nadzor, organizira poskusno obratovanje proizvodnje in usposabljanje kadrov ter opravlja izvozne in uvozne storitve

perlit fasade

Zid toplotno zaščiten s perlitno malto in s plastičnim premazom nudi odlično toplotno zaščito. Toplota ne uhaja skozi zid, ker to preprečuje perlit omet. Z zunanje strani pa plastični premaz ščiti fasado pred vodo. Perlit omet in plastični premaz pa sta dovolj porozna, da zid diha — prepušča vodne hlape.

TERMIKA
ljubljana, kamniška 25

VSEM DELOVNIM LJUDEM ZA 29. NOVOBER
ČESTITAMO IN ŽELIMO MNOGO DELOVNIH
USPEHOV!

SLAP TIŠENPOL PRI FARI

SIMONČIČ

PAPIRNA GALANTERIJA
Ljubljana Razpotna 4
Telefon: 25 091

KOLENDARJI - OGLEDNI KARTONI - PROSPEKTI - RAZGLEDNICE - ETIKETE